

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**СТОРИТЕЛІНГ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В ЗЗСО
ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ
СВІДОМОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

студентки IV курсу, групи СОІ-41
предметної спеціальності
014.03 Середня освіта (Історія)

Зобків Діани Романівни

Керівник:

Дрогомирецька Людмила Романівна

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Королько Андрій Зіновійович

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТОРІТЕЛІНГУ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ	9
1.1. Сутність та педагогічний потенціал сторітелінгу в системі ЗЗСО	9
1.2. Сторітелінг як педагогічна технологія та форма репрезентації історичних знань.....	19
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ ЯК ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	42
2.1. Поняття «історична свідомість» та її структура в контексті історичної дидактики	42
2.2. Психолого-педагогічні особливості формування історичної свідомості учнів підліткового віку.....	56
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ СТОРІТЕЛІНГУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	67
3.1. Змістові та аксіологічні аспекти висвітлення теми російсько-української війни у шкільному курсі історії України.....	67
3.2. Практичні моделі сторітелінгу у висвітленні подій війни	78
ВИСНОВКИ	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	98
ДОДАТКИ	120

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасній історичній освіті особливого значення набуває проблема формування історичної свідомості учнів, що зумовлено суспільно-політичними викликами російсько-української війни. Шкільний курс історії України має не лише забезпечувати засвоєння знань про події минулого й сучасності, а й сприяти формуванню національної ідентичності, громадянської позиції, критичного мислення та здатності протистояти інформаційним маніпуляціям. В умовах війни історична освіта виконує не тільки пізнавальну, а й важливу виховну та ціннісну функцію, оскільки допомагає учням усвідомити причини, перебіг і наслідки російсько-української війни та її значення для української державності.

Вивчення російсько-української війни у закладах загальної середньої освіти є складним педагогічним завданням, адже йдеться про події, які тривають, мають значний емоційний вплив на українське суспільство та часто пов'язані з особистим досвідом учнів. Тому перед учителем постає потреба добирати такі методи навчання, які допомагають школярам не лише засвоїти фактичний матеріал, а й осмислити людський, моральний, ціннісний і державотворчий вимір цих подій.

Одним із ефективних методів у цьому контексті є сторітелінг, що дає змогу розкривати історичні події через особисті історії, людські долі, свідчення, приклади морального вибору, стійкості, патріотизму, відповідальності та боротьби за свободу. Завдяки цьому навчальний матеріал стає для учнів більш зрозумілим, емоційно наближеним і краще запам'ятовується, а також сприяє формуванню історичної пам'яті, ціннісних орієнтирів, громадянської свідомості та критичного мислення. Використання сторітелінгу на уроках історії може сприяти розвитку в учнів умінь аналізувати джерела, розрізняти факти й оцінні судження, а також формувати власну аргументовану позицію щодо подій новітньої історії України.

У такому контексті надзвичайно важливим є наукове осмислення та практичне обґрунтування педагогічного потенціалу сторітелінгу як інструменту формування історичної свідомості учнів під час вивчення російсько-української війни у навчальному процесі ЗЗСО. Дослідження цієї проблеми поєднує теоретичні засади сучасної історичної освіти з практичними потребами шкільного викладання та сприяє ціннісному осмисленню новітньої історії України.

Метою дипломної роботи є аналіз педагогічного потенціалу сторітелінгу в навчальному процесі ЗЗСО як інструменту формування історичної свідомості учнів під час вивчення російсько-української війни.

Виходячи з поставленої мети авторкою дипломної роботи виокремлено наступні **завдання**:

- Проаналізувати теоретико-методологічні засади сторітелінгу в сучасній освіті та визначити його педагогічний потенціал у системі ЗЗСО.
- Дослідити сутність поняття «історична свідомість», її структуру та психолого-педагогічні особливості формування в учнів підліткового віку.
- Охарактеризувати змістові та аксіологічні аспекти висвітлення теми російсько-української війни у шкільному курсі історії України.
- Обґрунтувати методичні можливості використання сторітелінгу під час вивчення російсько-української війни як інструменту формування історичної свідомості учнів.

Об’єктом дипломної роботи є процес формування історичної свідомості учнів у навчальному процесі закладів загальної середньої освіти.

Предметом дипломної роботи є використання сторітелінгу як педагогічного інструменту формування історичної свідомості учнів під час вивчення російсько-української війни у шкільному курсі історії України.

Стан наукової розробки. Теоретичні засади історичної пам’яті, історичного мислення та історичної свідомості розкрито у працях А. Ассман [19], Й. Рюзена [68], Л. Нагорної [55–56], Л. Зашкільняка [35], В. Пержуна [62–63], Ю. Малієнко [48] та інших дослідників. Важливе значення мають також праці

О. Парадюк [106–109], у яких розглянуто різні підходи до розуміння поняття «історична свідомість», його актуалізацію у перехідні епохи, зв'язок із ціннісними орієнтирами молоді та особливості трактування історичної свідомості в різних методологічних традиціях.

Окремий напрям наукової розробки становлять праці, присвячені сторітелінгу як педагогічній технології та методичному прийому. Його сутність, освітній потенціал і можливості застосування у навчанні розглядали Н. Бондаренко [23], Г. Маринченко [49], Г. Гич [25], А. Житницька [34], Н. Грицак [29], З. Крамська [41], С. Паламар та М. Науменко [58], І. Побідаш [64] та інші автори. У їхніх дослідженнях наголошено, що сторітелінг сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку комунікативних умінь, емоційному залученню до навчального матеріалу та кращому засвоєнню знань.

Важливе значення для теми дипломної роботи мають також праці, у яких висвітлено питання викладання російсько-української війни, формування історичної пам'яті та громадянської позиції учнів у сучасній школі. Ці аспекти простежуються у дослідженнях П. Мороза [54], І. Коляди та М. Шершеня [103], І. Скакальської [112], С. Тоцької та Г. Турченко [115], С. Білої та І. Лозинської [21], а також інших науковців. Автори звертають увагу на складність викладання подій новітньої історії України, необхідність ціннісного підходу, розвитку критичного мислення та протидії інформаційним маніпуляціям.

Особливу практичну цінність для використання на уроках історії мають матеріали усної історії та збірники свідчень очевидців, зокрема видання «Майдан від першої особи» [9–12] та серія «Усна історія російсько-української війни» [13–17]. Вони можуть слугувати основою для створення навчальних історій, аналізу свідчень, обговорення морального вибору учасників подій, а також для формування в учнів уміння працювати з історичними джерелами. Завдяки таким матеріалам учні сприймають історію не лише як сукупність фактів і дат, а як досвід конкретних людей, що сприяє формуванню історичної свідомості та ціннісного ставлення до подій новітньої історії України.

Методологічною основою дипломної роботи є принципи науковості, об'єктивності, історизму, системності та ціннісного підходу. Принцип об'єктивності передбачає неупереджене висвітлення подій російсько-української війни та критичне оцінювання історичних джерел, наукових праць, навчальних програм і методичних матеріалів. Принцип історизму дає змогу розглядати війну в контексті сучасного етапу українського державотворення, боротьби за незалежність, національну ідентичність і збереження історичної пам'яті. Принцип системності дозволяє простежити взаємозв'язок між сторітелінгом, історичною свідомістю, шкільною історичною освітою та методикою викладання історії України.

Робота написана з використанням історичного, логічного, порівняльного, структурно-системного та проблемно-хронологічного методів. Історичний і логічний методи забезпечують послідовне вивчення розвитку сторітелінгу як педагогічної технології та його місця в сучасній історичній освіті. Порівняльний метод дає змогу зіставити різні підходи до розуміння сторітелінгу, історичної свідомості та методики викладання російсько-української війни. Структурно-системний метод використано для розкриття взаємозв'язку між знаннями, історичною пам'яттю, цінностями, ідентичністю та громадянською позицією учнів. Проблемно-хронологічний метод дозволяє розглянути висвітлення російсько-української війни у шкільному курсі історії України з урахуванням основних етапів її перебігу.

Наукова новизна дипломної роботи полягає у спробі авторки на основі джерел, наукових праць і методичних матеріалів не лише проаналізувати сторітелінг як педагогічну технологію, а й окреслити способи його практичного використання на уроках історії України під час вивчення російсько-української війни. У роботі уточнено педагогічний потенціал сторітелінгу як інструменту, що дає змогу зробити історичний матеріал більш живим, емоційно наближеним до учнів і краще придатним для запам'ятовування. Особливість дослідження полягає в тому, що фактографічний матеріал підручників, документальних джерел, свідчень очевидців і методичних розробок розглянуто не лише як

інформаційну основу уроку, а як матеріал для створення навчальної історії. У роботі показано, що події російсько-української війни можуть бути представлені через досвід конкретної людини – військового, волонтера, медика, переселенця, учня, очевидця подій. Такий підхід дає змогу розповідати історію «очима героя», тобто через особистий вибір, переживання, дії та відповідальність людини в конкретних історичних обставинах. У дослідженні запропоновано практичні варіанти роботи з історіями на уроці: добір героя, побудову сюжету, використання проблемних запитань, організацію обговорення, рефлексію, створення учнями власних історичних наративів, інфографік, коміксів і цифрових історій.

Практичне значення дипломної роботи полягає в тому, що опрацьований та систематизований матеріал може бути використаний у навчально-виховному процесі під час викладання історії України в закладах загальної середньої освіти, зокрема при вивченні теми російсько-української війни. Результати роботи можуть застосовуватися вчителями історії для підготовки уроків, інтерактивних завдань, виховних заходів, практичних моделей сторітелінгу. Практична цінність роботи полягає також у тому, що сторітелінг розглядається як спосіб зробити урок історії більш змістовним і наближеним до учнівського сприйняття. Через розповідь очима героя школярі можуть краще запам'ятати події, зрозуміти їх причини й наслідки, побачити моральний вибір людини в умовах війни та співвіднести особисту історію з ширшими історичними процесами. Матеріали дослідження можуть бути корисними студентам педагогічних спеціальностей під час педагогічної практики, а також у процесі підготовки до семінарських і практичних занять із методики навчання історії. Робота може стати основою для подальшого, більш ґрунтовного дослідження проблеми використання сторітелінгу в сучасній історичній освіті.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження було апробовано під час Звітної наукової конференції студентів відділення «Методика навчання історії» підсекції історії України і методики викладання історії (02 квітня 2026 р.). Тема виступу – «Теоретико-методологічні основи використання сторітелінгу в історичній освіті». Також результати дослідження апробовано у

виступі на XV Всеукраїнських драгоманівських читань молодих істориків «Україна в європейській та світовій історії: сучасний науковий і освітній дискурс» з публікацією матеріалів (22 травня 2026 р.). Тема виступу – «Теоретико-методологічні засади сторітелінгу в сучасній історичній освіті».

В структуру дипломної роботи входять вступ, 3 розділи, висновки, список використаних джерел і літератури (118 позицій) та додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТОРІТЕЛІНГУ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

1.1. Сутність та педагогічний потенціал сторітелінгу в системі ЗЗСО

Науковці зазначають, що сучасні здобувачі освіти, які зростали в цифрову добу, характеризуються дуже швидким сприйняттям інформації, проте водночас потребують емоційного та інтерактивного залучення. Сьогодні триває справжня боротьба за увагу аудиторії, а ця конкуренція сприяла появі нових форм мистецтва, які поєднують текст і візуальні образи. Традиційні лекції та одноманітні методи навчання вже не можуть ефективно утримати увагу школярів і підтримувати їхню навчальну мотивацію. У зв'язку з цим зростає потреба в інноваційних підходах, здатних зацікавити, активізувати і сприяти формуванню необхідних професійних та особистісних якостей [66, с. 740].

Технологічний розвиток і широке використання гаджетів дітьми та підлітками зумовлюють потребу в оновленні класичних методів навчання історії. Щоб відновити щирий інтерес учнів до історії як науки та навчального предмета, варто або активніше застосовувати цифрові технології, або звертатись безпосередньо до світу дитини. Якщо цифровізацію та гейміфікацію можна реалізувати через онлайн-ресурси, додатки й освітні платформи, то емоційне наближення до минулого найкраще забезпечує саме сторітелінг – створення й осмислення історій вчителем та учнями [86, с. 6].

Що таке сторітелінг? У перекладі з англійської мови storytelling означає розповідь історій або написання оповідань. Основу методичного прийому становить побудова сюжетних розповідей, спрямованих на ефективне сприйняття навчального матеріалу школярами [86, с. 6].

В основі технології сторітелінгу, тобто мистецтва розповідання історій, лежить добре відомий психологічний чинник: історії, порівняно з іншими способами передавання інформації, є значно виразнішими, емоційнішими й цікавішими. Вони легше пов'язуються з особистим досвідом людини, краще

запам'ятовуються й сильніше впливають на свідомість. Влучно згадана й розказана історія, подана у відповідний момент і за відповідних обставин, здатна справити глибоке враження на слухачів, виконати виховну функцію та спонукати їх до саморозвитку [30, с. 344].

Важливо звернути увагу на психологічну основу сторітелінгу. Психологи, які досліджували особливості людської свідомості, зокрема Дж. Брунер і Т. Сарбін, запропонували теорію про існування двох типів мислення – наративного і логіко-наукового. Кожен із них має власні способи перевірки й осмислення інформації. Як зазначає Дж. Брунер: «І хороша історія, і добре сформульовані логічні вислови є природними типами міркування, обидва можуть бути використані для переконання. Однак те, у чому вони переконують, має фундаментальні відмінності: логічні аргументи переконують в істинності, а історії – у їхній життєвій правдоподібності» [69, с. 210]. Саме завдяки цьому сторітелінг можна розглядати як природно обумовлену дидактичну технологію, що посідає важливе місце у методиці викладання у вищій школі.

Насправді, сторітелінг супроводжує людство від найдавніших часів. Наші пращури передавали накопичений досвід і знання наступним поколінням через міфи, легенди та казки, поєднуючи реальні події з символами, метафорами та елементами уяви. Завдяки цьому розповіді ставали яскравими, цікавими, легко запам'ятовувалися й пов'язувались з особистим досвідом слухачів [110].

Людям потрібні історії не лише для розваги, а насамперед для глибшого самопізнання. Через оповідь людина структурує власний досвід, називає речі зручними іменами. Історія виконує роль своєрідної скриньки, куди ми складаємо усе, що для нас особисту цінність. Саме завдяки такій формі передачі знань людство забезпечувало собі виживання, накопичення інформації та адаптацію до змін навколишнього світу [20, с. 40].

Сторітелінг як метод навчання являє собою мистецтво розповіді історій, яке має коріння в усній комунікації та народній культурі. Його витоки можна простежити в традиціях кобзарства, рапсодії та діяльності менестрелів, коли

знання і досвід передавалися не через сухі факти, а через емоційно насичені оповіді [46, с. 45].

Метод сторітелінгу наприкінці минулого століття запропонував Девід Армстронг, керівник міжнародної компанії Armstrong International. Спочатку цей підхід застосовували для підвищення ефективності роботи персоналу та адаптації нових працівників. На думку розробника, найкращий спосіб презентувати ідею, представити себе, передати знання чи вмотивувати людину – це розповісти історію. В основу своєї концепції він поклав кілька психологічних чинників: по-перше, яскраві та цікаві розповіді легше проектувати на особистий досвід, ніж сухі правила чи інструкції; по-друге, вони краще запам'ятовуються і набувають більшої значущості; по-третє, мають сильніший вплив на поведінку. Відтоді в американській сфері менеджменту та реклами утвердилася думка, що донести ідею до цільової аудиторії набагато простіше через історію, ніж за допомогою службової записки чи наказу. У 2006 році сторітелінг навіть визнали найкращою бізнес-ідеєю [53, с. 16]. Аналіз еволюції цього методу підтверджує його всеохопний характер – від архаїчних форм трансляції культурного досвіду до передових комунікативних стратегій. Це дає підстави стверджувати, що використання сторітелінгу в освітньому процесі є логічним продовженням суспільної традиції передачі знань, підкріпленої вагомим соціальним досвідом.

Пол Сміт – директор із досліджень споживачів і комунікацій компанії Procter & Gamble у Цинциннаті, штат Огайо, а також відомий тренер із лідерства та комунікації. У своїй праці «Лідер як оповідач: 10 причин, чому це покращує ділові зв'язки» (Leader as Storyteller: 10 Reasons It Makes a Better Business Connection) він ґрунтовно розглядає можливості історії та оповіді як ефективних засобів впливу на аудиторію. Спираючись на власний практичний досвід, дослідник сформулював десять причин, які пояснюють, чому варто використовувати сторітелінг:

1. Історії є простими. Розповідати їх може кожен, адже для цього не потрібна спеціальна підготовка чи освіта.

2. Історії не втрачають своєї цінності з часом. Вони завжди залишаються дієвим інструментом лідерства.

3. Історії не мають демографічних меж. Їх із цікавістю сприймають люди різного віку, статі й раси.

4. Історії легко поширюються. Вони можуть дуже швидко передаватися далі серед людей без додаткових зусиль з боку оповідача.

5. Історії легше запам'ятовуються. За результатами досліджень психологів Дж. Брунера та П. Нойхаузера, знання, подані через добре розказану історію, зберігаються в пам'яті точніше і довше, ніж сухі факти або статистичні дані.

6. Історії надихають, чого не можна сказати про звичайні слайди.

7. Історії ефективні для всіх типів учнів. Візуали сприймають образи, аудіали – голос та інтонацію оповідача, а кінестетики – емоції та переживання, закладені в розповіді.

8. Історії ідеально підходять для неформального навчання на робочому місці, зокрема в командній роботі, наставництві та спілкуванні між колегами.

9. Історії переводять слухача в особливий стан емоційного зацікавлення, подібний до дитячого способу пізнання світу.

10. Розповідь історій є виявом поваги до аудиторії, адже вони доносять головну думку без прямого нав'язування того, що саме слід думати чи робити [24, с. 71–72].

Обґрунтовані П. Смітом переваги оповіді демонструють, що сторітелінг є універсальним комунікативним кодом, який нівелює демографічні та професійні бар'єри. Для педагогічної науки особливу цінність становить здатність історії адаптуватися під різні типи сприйняття інформації, що робить цей метод ефективним у сучасному освітньому просторі.

У сучасному розумінні сторітелінг охоплює все, що ми сприймаємо через слух і зір: від казок і медіаконтенту до реклами й журналістики. У педагогіці цей метод почав активно науково осмислюватися з 90-х рр. XX століття. Значний внесок у його теоретичне обґрунтування зробили закордонні дослідники,

зокрема К. Egan у праці «Teaching as storytelling» та М. Rossiter у роботі «Narrative and Stories in Adult Teaching and Learning» [47, с. 162].

Має рацію С. Микитюк, зазначаючи, що теоретико-методологічні засади сторітелінгу були закладені педагогами, громадськими діячами ще у XIX столітті та ґрунтуються на наукових засадах, які підтверджені освітньою практикою та педагогічним досвідом. Вони науково обґрунтували його ефективність через емоційний вплив на аудиторію, що суттєво покращує засвоєння навчального матеріалу. Зокрема, О. В. Духнович, К. Д. Ушинський та С. І. Миропольський виступали проти механічного засвоєння знань учнями, наголошуючи на важливості їх свідомого розуміння та практичного використання в навчальній діяльності. Х. Д. Алчевська звертала увагу на роль натхнення, простоти, щирості і теплоти викладу, зазначаючи, що лише такий підхід здатен безпосередньо впливати на почуття та уяву учнів. Важливим педагогічним відкриттям стало розуміння розповіді як чітко структурованого процесу: по-перше, завоювати увагу слухачів цікавою, близькою кожному історією; по-друге, утримати її до кінця; по-третє, донести так, щоб учні самостійно дійшли до висновків і усвідомили практичну значущість знань. Як приклад, відомий громадський діяч, лектор А. Ф. Коні в «Порадах лекторам» зазначав, що перший і найскладніший момент – завоювати увагу цікавою, близькою кожному історією. Нарешті, педагоги підкреслювали роль особистості розповідача та педагогічної техніки: жести, міміка, вираз обличчя, мова тіла та зовнішній вигляд безпосередньо сприяють концентрації уваги та емоційному залученню. Ці аспекти підкреслювали А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський [52, с. 135–136]. Отже, сторітелінг не є новітнім винаходом, а становить природне продовження багатовікової традиції передачі знань.

Технологія сторітелінгу сприяє пробудженню у дітей допитливості та зацікавлення навчальним матеріалом. Її можна використовувати не лише в освітньому середовищі а й поза ним – на вулиці, у транспорті чи інших повсякденних ситуаціях, при цьому вона не потребує значних матеріальних витрат. Цей підхід активно впроваджували у свою педагогічну практику відомі

педагоги, зокрема В. О. Сухомлинський особливо наголошував на великій силі слова: «Мистецтво впливу особи вихователя на колектив вихованців полягає в тому, щоб, говорячи про будь-який предмет, він доторкався до сердець конкретних вихованців, пробуджував у них думки й тривоги про самих себе і, зрештою, приводив до найживотворнішого джерела виховання – прагнення» [42, с. 84]. Педагог також був переконаний, що дитина відчуває особливу насолоду, коли повторює слова, які глибоко її зворушили. Його твори для дітей охоплюють широкий спектр тем, проте усі вони об'єднані спільною метою – виховати справжню Людину. Саме в цьому виявляється цілісність та ціннісна константа виховної системи видатного педагога [42, с. 84].

Сучасний педагогічний сторітелінг гармонійно поєднує народну творчість, перевірені часом механізми людського навчання, педагогічні ідеї минулого та сучасні наукові підходи. Завдяки цьому він набуває особливого високого дидактичного потенціалу. Проаналізувавши низку наукових праць дослідників, можемо порівняти, яке саме визначення поняття сторітелінгу пропонують науковці, які ключові аспекти цього методу виокремлюють та як саме вони його трактують.

Зацікавлення освітян викликав той факт, що цей метод дає змогу досягати важливих результатів: пожвавлювати освітній простір, знімати напруження, створювати невимушену атмосферу, налагоджувати тісніший контакт між учителем і учнями, а також привертати й утримувати їхню увагу [23, с. 131].

У праці Л. Кайдалової проаналізовано теоретико-методичні аспекти педагогічного сторітелінгу, який визначається як один із дієвих способів передавання інформації аудиторії через розповідання або переказ історій із реальними або вигаданими героями [37, с. 137].

Н. Скакун розглядала сторітелінг як метод і водночас інструмент розвитку креативності учнів. На її думку, це мистецтво передачі реальних історій за допомогою метафор, казок, оповідей у навчальному процесі [72, с. 185].

За визначенням Г. Гич, сторітелінг – це прийом, сутність якого полягає у створенні й поданні перед аудиторією сюжетної розповіді. Сторітелінг є

ефективним способом впливу на людину через майстерне розповідання історій. Сьогодні його успішно застосовують у роботі з дітьми та підлітками, зокрема для формування вмінь цікаво й послідовно висловлювати думки та керувати словом. Це особливо важливо, адже однією з головних проблем сучасних школярів є недостатня здатність до зв'язного мовлення, що негативно позначається як на якості навчання, так і на всебічному розвитку особистості. «Сторітелінг – це трансляція історій зі «змістом». Під такою «історією» розуміється будь-яка сюжетно пов'язана розповідь, яка є виразом думки людини щодо подій історії» [25, с. 189].

Г. Маринченко визначає сторітелінг як мистецтво розповідати історії, що використовується з навчальною метою та передбачає ефективне донесення змісту повідомлення за допомогою спеціальної методики [49, с. 10].

Ю. Маковецька-Гудзь наголошує, що сторітелінг допомагає студентам формувати орієнтовну основу поведінки в різних мовних ситуаціях. Завдяки цьому методу вони ознайомлюються із варіантами мовних дій, вчаться поєднувати їх і знаходити нові рішення. Крім того, студенти стають впевненішими у застосуванні прийомів, що спираються на особистий досвід, вчаться чітко висловлювати власну позицію в процесі спілкування, оцінювати його результати та презентувати себе [50].

О. Бурдужа відзначає, що сторітелінг є одним із сучасних способів передавання інформації. Його можна використовувати як у формі традиційної усної розповіді, так і у вигляді цифрової історії, розміщеної в мережі. Такий метод впливає на емоційну, мотиваційну та когнітивну сфери слухача [95, с. 1].

На думку М. Братко, сторітелінг як педагогічна технологія ґрунтується на використанні спеціально побудованих історій, у центрі яких перебуває герой. Такі історії спрямовані на розв'язання освітніх завдань, розвиток учнів, посилення їхньої мотивації та організацію наставницької взаємодії [24, с. 71].

Своє визначення сторітелінгу пропонує і К. Резнікова, яка розглядає його як мистецтво захопливої розповіді, тобто спосіб донесення до аудиторії певної інформації через зворушливі, смішні або повчальні історії з реальними чи

вигаданими персонажами. Такий підхід дає змогу не лише ефективно передавати інформацію слухачам, а й спонукати їх до певних дій та досягати максимально високих результатів [67, с. 381].

У трактуванні А. Житницької сторітелінг постає як багатогранний інструмент, що забезпечує трансформацію та передачу інформації. На її думку, він відображає нові підходи до викладання й дослідження, у центрі яких перебуває не стільки аналіз, скільки інтерпретація змісту. Він сприяє переходу від пошуку єдиної теорії навчання до багатоманітності способів розуміння його сутності, допомагає рухатись від уже відомого до незнайомого, забезпечує особисте зростання та зміни. Крім того, заохочує до здобуття знань, формування нових компетентностей, сприймається як достовірне джерело інформації, спонукає до дії та активізує всіх учасників освітнього процесу [34, с. 88]. Таким чином, сучасні освітні реалії нівелюють необхідність чіткого шаблонного укладання сторітелінгу за сталими алгоритмами. Його цінність полягає саме в гнучкості й здатності швидко реагувати на запити навчального середовища та індивідуальні інтереси здобувачів освіти.

Зарубіжні науковці звертають увагу на продуктивність поєднання сторітелінгу з наратологією, адже саме такий підхід дає змогу створювати змістовний та якісний контент. Хоча ці поняття не є тотожними, вони тісно взаємодіють між собою у процесі осмислення та побудови навчальних історій. Якщо сторітелінг розуміється як мистецтво розповіді, ораторська майстерність і вміння захопити аудиторію, то наратологія зосереджується на дослідженні внутрішньої будови історії, її складників та принципів організації [112, с. 171]. Попри активне поширення англомовної термінології в сучасному науковому дискурсі, у межах нашого дослідження доцільним є використання українських відповідників. Зокрема, наратив можна розуміти як певне смислове спрямування або повчальну ідею, що закладається в розповідь, тоді як сторітелінг варто трактувати як оповідну форму подання цієї ідеї через послідовну, емоційно насичену історію.

3. Удич також розглядає сторітелінг як окрему педагогічну технологію та наголошує, що вчитель-оповідач має ґрунтовно володіти навчальною дисципліною, ораторською майстерністю, умінням імпровізувати, вирізнятися грамотним мовленням, багатим словниковим запасом і педагогічним тактом. Крім того, педагог повинен уміти добирати або створювати різноманітні наочні матеріали, зокрема із використанням комп'ютерних технологій [78, с. 305].

Сучасні дидакти трактують сторітелінг як спосіб подання подій у формі розповіді із залученням візуальних засобів – ілюстрацій, мемів, коміксів, фотографій, відеофрагментів. О. Деркачова акцентує увагу на тому, що сторітелінг сприяє втіленню концепції Нової української школи (НУШ), оскільки виступає сучасною комунікаційною технологією, яка допомагає формувати в учнів соціальні та громадянські компетентності, а також підприємливість [86, с. 7].

Навчальний матеріал, який вчитель подає у формі захопливої розповіді, сприяє розвитку дитячої уяви, допомагає розкривати особистісні якості та створює умови для вияву їхньої активності та творчості. Використання цікавих історій також позитивно впливає на формування критичного мислення, емпатії та підвищує зацікавленість учнів у навчанні. Саме тому сторітелінг є ефективним методом для педагогів, які прагнуть створити на уроці живу, динамічну атмосферу, у якій учні стають активними учасниками пізнавальної діяльності [96, с. 180].

У свою чергу С. Паламар підкреслює, що застосування сторітелінгу в педагогічній діяльності сприяє активізації аудиторії, формуванню позитивної атмосфери та налагодженню взаємодії між учнями та вчителем. Цей метод також впливає на поведінку здобувачів освіти у конкретних ситуаціях, розширює їхній словниковий запас відповідними мовленнєвими конструкціями, формує навички швидко орієнтуватися й знаходити рішення в змодельованих умовах. У підсумку це збагачує їхній особистий досвід у володінні прийомами та засобами мовлення, сприяє формуванню їхньої індивідуальної позиції у спілкуванні та вдосконалює навички самопрезентації [58, с. 51].

На відміну від фактичної розповіді (переказу чи опису по пам'яті), що спирається на сприймання, пам'ять і відтворювальну уяву, у сторітелінгу центральне місце посідає творча уява. Необхідними складниками такої розповіді є образи, ситуації та дії, які дитина створює самостійно. За таких умов учні не просто відтворюють отриману інформацію, а використовують уже набуті знання й досвід, але комбінують їх по-новому [61].

Сторітелінг охоплює різні напрямки, у яких тісно переплетені психологія і педагогіка, дидактика та елементи акторської майстерності. Чим багатший словниковий запас має оповідач, тим впевненіше він почувається; чим допитливіший і креативніший його розум, тим цікавішими й змістовнішими виходять історії [49, с. 10–11].

Для українського суспільства, яке живе в умовах війни та глибоких соціальних змін, сторітелінг виконує значно ширшу функцію, ніж просто передавання інформації. Він стає засобом осмислення пережитого, переоцінки досвіду та внутрішнього відновлення. У межах наративної психології історія використовується також як психотерапевтичний інструмент. У цифровому середовищі це виявляється у створенні наративних щоденників, відеоісторій про подолання випробувань, публікацій із роздумами над життєвими подіями. Саме тому в українському контексті сторітелінг набуває особливого терапевтичного змісту. Українська оповідна практика вирізняється щирою емоційністю, глибиною переживань і прагненням засвідчити правду. У цьому сенсі сторітелінг постає не лише способом комунікації, а й своєрідним психологічним механізмом подолання травматичного досвіду, що допомагає переосмислити біль і перетворити його на ресурс для відновлення. Таким чином, психологія сторітелінгу в цифровому просторі відкриває нові можливості для особистісного зростання. Історія є не просто формою дозвілля, а важливим способом самопізнання, налагодження зв'язків з іншими і внутрішньої трансформації [117, с. 237]. Використання сторітелінгу в навчанні, консультуванні, соціальній роботі та цифровій культурній дипломатії допомагає зміцнювати психологічну стійкість, розвивати критичне мислення й формувати гуманістичну цифрову

культуру. Отже, сторітелінг є важливим засобом осмислення досвіду, що сприяє як особистісному розвитку людини, так і єдності суспільства.

На нашу думку, у сучасних умовах сторітелінг є не просто додатковим прийомом, а необхідним інструментом навчання, який дозволяє зробити освітній процес більш живим, емоційно насиченим і близьким до учнів. Через історії навчальний матеріал краще розуміється та запам'ятовується, тому поєднання традиційних методів зі сторітелінгом і цифровими технологіями підвищує якість освіти.

1.2. Сторітелінг як педагогічна технологія та форма репрезентації історичних знань

Київська дослідниця Неллі Бондаренко виокремлює кілька ключових функцій сторітелінгу:

- спонукальну, або мотиваційну, що надихає на нові проєкти та ініціативи;
- об'єднувальну, яка сприяє налагодженню дружніх взаємин, розвитку колективної культури та формуванню спільної ідентичності;
- комунікаційну, яка підвищує результативність спілкування;
- функцію впливу, яка урізноманітнює мотиваційні засоби, посилює авторитет лідера та формує суспільно значущі переконання;
- практичну, або утилітарну, що полегшує донесення завдань чи суті проєкту [23, с. 133]. Можемо підсумувати, що багатофункціональність сторітелінгу дозволяє використовувати його не лише як спосіб передачі знань, а й як дієвий інструмент формування колективної ідентичності та професійної мотивації здобувачів освіти.

У навчанні сторітелінг може застосовуватись у двох формах – пасивній та активній. Пасивний сторітелінг передбачає використання історій, створених вчителем, коли він сам розповідає реальну або вигадану історію. Активний сторітелінг, навпаки, створюються у співпраці з учнями, коли педагог через діалог та взаємодію спрямовує розвиток оповідання [112, с. 168]. У першому випадку оповідач сам презентує заздалегідь підготовлену історію, а слухачі

сприймають її та можуть ставити уточнювальні питання. Активна форма залучає учнів як співтворців історії, що підвищує їхню пізнавальну активність і дає змогу ширше реалізувати можливості сторітелінгу. Водночас учитель має вміти скеровувати побудову історії у необхідному руслі [78, с. 303]. Пасивний сторітелінг доречний на етапі ознайомлення з новою темою, адже через розповідь можна доступно подати нові правила, теорії, закони і т. д. Натомість активний сторітелінг є ефективним під час закріплення знань, оскільки учні самостійно створюють історії, а вчитель коригує й спрямовує їхню роботу [59, с. 372].

У працях А. Житницької узагальнено основні різновиди сторітелінгу залежно від сфери його застосування. Дослідниця виокремлює:

- особистий – ґрунтується на розповідях про власний досвід, досягнення чи пережиті події та має повчальний або переконувальний характер;
- корпоративний – використовується потреб організації: налагодження дружньої атмосфери в колективі, зменшення конфліктності, підвищення зацікавленості працівників внутрішнім життям компанії та мотивації до саморозвитку;
- рекламний – застосовується у сфері реклами з метою переконати аудиторію в достовірності інформації, якості й ефективності представленого продукту;
- традиційний – полягає у створенні та озвученні історій у безпосередньому живому спілкуванні тет-а-тет зі слухачем або групою слухачів, зокрема під час занять;
- мережевий – є електронною формою розповідання історій в інтернет-просторі, що часто поєднує текст, візуалізацію, емодзі та інші мультимедійні елементи [34, с. 89].

На нашу думку, подана класифікація має не лише теоретичне, а й методичне значення, оскільки кожен із різновидів сторітелінгу може бути адаптований до навчального процесу. Особистий сторітелінг можна застосовувати тоді, коли вчитель прагне показати історичну подію через долю

конкретної людини. Наприклад, під час вивчення теми «Окупація Криму та початок російської агресії проти України у 2014 р.» учням можна запропонувати розглянути події очима українського військовослужбовця, мешканця Криму, студента або родини, яка була змушена залишити півострів. У такому разі історія не зводиться лише до повідомлення дат і фактів, а допомагає зрозуміти атмосферу невизначеності, проблему вибору, ставлення людини до держави та значення територіальної цілісності України.

Традиційний сторітелінг доцільний у формі живої розповіді вчителя. Перед поясненням нового матеріалу педагог може коротко подати історію героя, а потім перейти до аналізу історичного контексту. Наприклад, після розповіді про людину, яка стала свідком подій у Криму навесні 2014 р., учитель ставить учням запитання: які історичні обставини вплинули на поведінку героя; чому ці події стали початком нового етапу російсько-української війни; як особиста історія допомагає краще зрозуміти загальнодержавні процеси. Завдяки цьому розповідь стає не просто емоційним вступом, а основою для подальшого історичного аналізу.

Мережевий сторітелінг можна використовувати у вигляді коротких цифрових історій, презентацій, інфографік, відеофрагментів або дописів, створених учнями на основі перевірених джерел. Наприклад, учні можуть підготувати мініісторію «Крим: історія одного вибору», у якій поєднують короткий текст, карту, фотографію, цитату зі свідчення очевидця та власний висновок. Такий формат допомагає розвивати не лише історичне мислення, а й медіаграмотність, уміння працювати з джерелами та відповідально подавати інформацію в цифровому просторі.

Корпоративний сторітелінг можна адаптувати для групової роботи, коли учні створюють спільну історію від імені громади, волонтерської ініціативи чи учнівського колективу. Рекламний сторітелінг доцільно використовувати не як рекламу, а як спосіб короткого й переконливого донесення важливої громадянської ідеї, наприклад у форматі інформаційного плаката або повідомлення на тему «Чому важливо пам'ятати про окупацію Криму?».

У наукових працях О. П'ятецької виокремлено ще один різновид цього методу – «сторітелінг прямої дії», який розглядається як засіб привернення уваги аудиторії до актуальних проблем сучасності, висвітлення цікавих і важливих подій сьогодення, а також емоційного та поведінкового впливу на користувачів соціальних мереж за допомогою вербальних і невербальних засобів [34, с. 89].

Вид історії, який використовують у сторітелінгу, визначається передусім особливостями аудиторії, на яку вона розрахована. Наприклад, одним слухачам ближчі емоційні сюжети, іншим – детективні, а ще іншим – повчальні. Водночас будь-яка історія, незалежно від її різновиду, має спільні ознаки, що відрізняють її від звичайного викладу фактів, це наявність героя, сюжетної лінії та інтриги [47, с. 163].

За метою використання в навчальному процесі К. Заріцька виокремлює наступні види:

- навчальний, спрямований на передавання знань і пояснення ідей, правил;
- мотиваційний, покликаний спонукати учнів до активної діяльності;
- ціннісний, що сприяє формуванню моральних орієнтирів і етичних норм;
- комунікативний, орієнтований на розвиток умінь спілкування;
- креативний, який стимулює уяву та фантазію;
- тренувальний, призначений для закріплення навичок [100, с. 39].

У своїх тезах Олександр Герасимчук запропонував власне бачення різновидів сторітелінгу. На його думку, у викладанні як історії, так і громадянської освіти доцільно використовувати такі види:

- культурний, що висвітлює цінності, моральні норми та вірування;
- соціальний, який ґрунтується на розповідях людей один про одного (зокрема, доцільно знайомити учнів з біографіями видатних особистостей, що можуть стати для них моральним орієнтиром і прикладом для побудови власного життєвого шляху);
- міфи та легенди, що відображають культурні уявлення та водночас застерігають від хибних життєвих кроків;

- jump story – історії про містичних істот і несподівані, тривожні розв’язки, які допомагають долати власні страхи;
- сімейний, представлений родинними переказами, що передаються з покоління в покоління та мають повчальний характер;
- дружній, який об’єднує друзів через спільний пережитий досвід;
- особистий, що базується на власних переживаннях і досвіді людини та сприяє самопізнанню й особистісному розвитку [96, с. 182].

На нашу думку, сторітелінг є багатофункціональним педагогічним інструментом, який може ефективно застосовуватися на різних етапах навчання. Особливо важливим є те, що різні види сторітелінгу дають змогу враховувати вікові особливості, освітні потреби та інтереси аудиторії, а також розвивати не лише знання, а й комунікативність, ціннісні орієнтації, уяву та здатність до саморефлексії. Тому в сучасному освітньому процесі сторітелінг варто розглядати як дієвий засіб формування компетентної, активної й творчої особистості.

Для ефективного використання сторітелінгу у процесі викладання навчальних дисциплін важливо опиратися на принципи, які визначають особливості цього методу. Зокрема, С. Немченко відносить до них:

- емоційність, що передбачає виклик в учнів живого емоційного відгуку на подану інформацію, формування позитивного емоційно-ціннісного ставлення до персонажів історій та освітніх новацій, а також створення атмосфери співпереживання, чесності, справедливості й відповідальності;
- активність, який полягає у залученні здобувачів освіти до розвитку сюжету через висловлення припущень, обговорення, участь в дискусіях та презентацію заздалегідь опрацьованої інформації;
- дуальність, тобто взаємодія викладача і студентів на засадах довіри, взаєморозуміння, підтримки, толерантності та постійного зворотного зв’язку;
- переконливість, тобто здатність викладача як оповідача достовірно, натхненно й аргументовано презентувати історію;

- драматичність, яка полягає в зосередженні уваги на тих умовах і обставинах, які заважають персонажам досягти мети, реалізувати себе та розвиватися;
- детальність, яка допомагає використовувати такий обсяг деталей, який дає змогу підсилити правдивості історії та передати емоційне напруження;
- виразність, що передбачає володіння ораторською майстерністю та доречно використовувати міміку, жестів, рухи та інтонацію;
- інформаційність виявляється в урахуванні різних каналів сприйняття інформації (візуальний, аудіальний, кінестетичний, дискретний);
- лаконічність та змістовність, які проявляються в оптимальній тривалості, логічно вибудованій розповіді з акцентом на головному, висновках і зв'язку з життєвим досвідом;
- доцільність визначається відповідністю сюжету меті заняття;
- презентабельність передбачає використання різноманітних засобів візуалізації [38, с. 94].

Ймовірно, кожен учитель із власного досвіду знає, що існують теми, які не викликають в учнів особливого зацікавлення, хоча залишаються важливими для навчання. Саме в таких ситуаціях ефективним може бути сторітелінг, адже дітям значно цікавіше сприймати інформацію через історії, ніж через сухі звіти, пояснення чи визначення. Така форма подачі є легшою для розуміння, оскільки охоплює не лише раціональний, а й метафоричний рівень сприйняття інформації. У такий спосіб реалізується принцип доступності освіти [99, с. 265].

Головна особливість сторітелінгу полягає в тому, що історія не нав'язує готових суджень і не пропонує однозначних відповідей, а спонукає учнів самостійно робити висновки та краще запам'ятовувати інформацію. На уроках історії цей метод є особливо цінним, оскільки допомагає школярам глибше зрозуміти складні політичні процеси, причини та наслідки історичних подій, а також краще орієнтуватись в питаннях соціально-економічного розвитку держави [49, с. 11]. Використання сторітелінгу через розгляд доль видатних особистостей, аналіз особистого досвіду та створення власних наративів сприяє

розвитку критичного мислення, уяви та формуванню активної громадянської позиції школярів [96, с. 180].

Сторітелінг може реалізовуватись через кейси, особисті розповіді або поєднання кількох невеликих сюжетів у межах однієї цілісної історії. Його привабливість полягає в тому, що він одразу викликає інтерес, адже подає навчальний матеріал у захопливій і доступній формі. Саме тому вчителю варто продумувати, як розкрити тему через посилання на події, історичне минуле, постаті чи драматичні елементи [112, с. 170].

Ми вважаємо, що методично таку роботу доцільно будувати навколо конкретної навчальної ситуації. Насамперед учитель визначає історичну проблему, яку потрібно розкрити, після чого добирає кейс або особисту історію, пов'язану з темою уроку. Далі учням пропонується не просто прослухати розповідь, а визначити, які історичні події в ній відображено, які обставини вплинули на поведінку героя, у чому полягала складність його вибору та які висновки можна зробити з цієї ситуації.

Наприклад, під час вивчення теми «Початок війни на Донбасі у 2014 р.» учитель може використати короткий навчальний кейс про мешканця Донецька, який навесні 2014 р. опинився в умовах різкої зміни суспільно-політичної ситуації. Через його історію учні можуть побачити, як загальні історичні процеси впливали на життя конкретної людини: зміну відчуття безпеки, невизначеність майбутнього, складність громадянського вибору, ставлення до української державності та необхідність приймати рішення в умовах тиску й інформаційної нестабільності. Після ознайомлення з кейсом учитель пропонує учням визначити, які історичні події стали тлом цієї історії, які обставини вплинули на поведінку героя, у чому полягала складність його вибору та як особиста історія допомагає краще зрозуміти початок російсько-української війни. Завершити роботу доцільно коротким обговоренням або письмовим висновком: «Що ця історія допомогла зрозуміти про події на Донбасі у 2014 р.?».

Такий підхід дає змогу перетворити кейс або особисту розповідь на повноцінне методичне завдання. Учні не лише емоційно сприймають історію, а

й аналізують її, співвідносять із навчальним матеріалом, визначають причини й наслідки подій та формують власне ставлення до них.

На нашу думку, методична цінність сторітелінгу на уроках історії полягає не лише в самій розповіді, а в тому, як учитель організовує роботу учнів навколо неї. Історія має стати не окремою емоційною вставкою, а частиною навчальної діяльності, яка підводить школярів до аналізу історичних подій, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування власних висновків.

Перед використанням сторітелінгу вчителю доцільно визначити, яке місце історія займатиме в структурі уроку. Вона може бути використана як мотиваційний вступ, проблемна ситуація, ілюстрація до нового матеріалу, основа для дискусії або засіб підсумкової рефлексії. Від цього залежить і характер подальшої роботи учнів: вони можуть слухати й аналізувати, ставити запитання, працювати з додатковими джерелами, порівнювати різні погляди або створювати власні короткі історії. Важливо, щоб після розповіді учні не залишалися лише на рівні емоційного враження. Тому вчитель має спрямувати їх до осмислення почутого за допомогою запитань і завдань. Наприклад, учні можуть визначити, яку історичну проблему розкриває подана ситуація, які обставини вплинули на поведінку героя, які цінності простежуються в його діях, як особиста історія пов'язана із загальним перебігом історичних подій. Такий підхід допомагає перейти від співпереживання до історичного аналізу.

Доцільним є також поєднання сторітелінгу з іншими методами навчання: роботою з історичними джерелами, бесідою, дискусією, проблемними запитаннями, груповими завданнями, картографічною роботою або короткими письмовими вправами. Завдяки цьому історія не замінює навчальний матеріал, а стає способом його глибшого розуміння. Наприклад, після розповіді про конкретну людину чи подію учні можуть зіставити її з інформацією підручника, визначити історичний контекст, знайти підтвердження у джерелах або сформулювати власну оцінку. Особливе значення має також підсумкова рефлексія. На цьому етапі учні мають відповісти не лише на питання, що вони дізналися, а й що зрозуміли, які висновки зробили, як ця історія допомогла їм

інакше поглянути на певну подію чи історичний процес. Саме рефлексія перетворює сторітелінг із простої розповіді на засіб формування історичної свідомості.

Отже, методика використання сторітелінгу передбачає не тільки підготовку змістовної історії, а й продуману організацію роботи з нею на уроці. Її ефективність залежить від того, чи зможе вчитель пов'язати особисту історію з навчальною темою, поставити проблемні запитання, залучити учнів до аналізу та підвести їх до самостійних висновків. За таких умов сторітелінг виступає не допоміжною ілюстрацією, а повноцінним методичним інструментом формування історичних знань, критичного мислення й ціннісного ставлення до минулого.

Важливим аспектом цього підходу є також створення історій самими учнями. Така робота дає змогу встановлювати зв'язки між різними темами, глибше осмислювати вивчений матеріал і водночас розкривати індивідуальні здібності школярів у творчій діяльності. Крім того, створення власних історій сприяє розвитку самостійності, відповідальності та самодисципліни, оскільки учні самі організовують процес роботи над своїм текстом. Створюючи історії, вони мають можливість досліджувати теми, які викликають особисту зацікавленість, а це суттєво підвищує мотивацію до навчання [116, с. 50].

Вивчення історії через конкретні приклади часто виявляється продуктивнішим, ніж суто теоретичне викладення матеріалу. За таких умов головне завдання сторітелінгу полягає в тому, щоб із перших хвилин зацікавити учнів, утримувати їхню увагу протягом усього викладу, донести основну ідею та водночас забезпечити засвоєння як теоретичних знань, так і практичного змісту навчального матеріалу [47, с. 163]. Саме тому застосування сторітелінгу виводить вивчення історії за межі простого запам'ятовування фактів і сприяє формуванню свідомої, мислячої особистості.

Як зазначає Н. Грицак, серед важливих переваг педагогічного сторітелінгу варто виокремити персоналізацію навчального процесу. Це дає можливість учням самостійно приймати рішення і аргументувати власну позицію [29, с. 50].

Варто підкреслити, що орієнтація на розвиток критичного мислення здобувачів освіти посідає одне з важливих місць в концепції Нової української школи. Як ми можемо прочитати: «Цільовим мейнстримом (англ. *mainstream* – основна течія) освіти сьогодення є формування нової людини, що володіє «мисленням вищого порядку», яке має бути *критичним* (особливий спосіб мислення, характерними ознаками якого є здатність оцінювати та аналізувати твердження та факти стосовно будь-якого об'єкта чи явища; робити об'єктивні висновки та приймати обґрунтовані рішення на основі здобуття й опрацювання інформації; здійснення рефлексивних дій (аналітичних, контролювальних, оцінних), *креативним* (прагнути до постійного саморозвитку, генерувати нові ідеї та приймати нестандартні рішення, бути здатним до вибору із численних альтернатив, що пропонує сучасне життя) і *ніклувальним* (цілеспрямовано використовувати свій потенціал як для самореалізації в особистісному й професійному плані, так і в інтересах суспільства й держави, тобто враховувати інтереси й потреби оточуючих людей і перебирати на себе відповідальність за свій життєвий вибір і власну життєдіяльність)» [4, с. 15]. Оскільки концепція Нової української школи ставить за мету формування ключових компетентностей, ми можемо виокремити ключові педагогічні та психологічні переваги методу в освітньому процесі.

О. Діденко звертає увагу на низку переваг сторітелінгу в освітньому процесі. Насамперед цей метод сприяє розвитку емоційного інтелекту, оскільки через історії учні краще розуміють почуття, переживання та мотиви поведінки інших людей. Водночас аналіз сюжету допомагає школярам розвивати критичне мислення: вони вчаться простежувати причинно-наслідкові зв'язки, пояснювати вчинки героїв і формулювати власні висновки. Важливим є й те, що інформація, подана в сюжетній формі, зазвичай засвоюється легше, ніж сухий фактологічний матеріал, адже вона має емоційне забарвлення і краще утримується в пам'яті. Окремо дослідниця підкреслює терапевтичний потенціал сторітелінгу: обговорення складних життєвих ситуацій через призму історії може допомагати учням осмислювати власні переживання. Водночас така робота потребує

особливої педагогічної обережності: учитель має створити атмосферу довіри, враховувати емоційний стан класу, а за потреби залучати до співпраці шкільного психолога [31].

Сторітелінг є особливо ефективним на уроках історії та суспільствознавчих дисциплін, оскільки дає змогу поєднати фактологічний матеріал із емоційним і ціннісним осмисленням подій. Завдяки історіям учні активніше залучаються до навчального процесу, адже розповідь впливає не лише на логічне, а й на образне мислення. Через конкретні життєві приклади школярі краще відчують епоху, співпереживають історичним постатям, розуміють мотиви їхніх учинків і глибше усвідомлюють значення подій. Водночас робота з історіями сприяє розвитку критичного мислення, оскільки учні вчаться аналізувати причини й наслідки, переосмислювати роль окремих явищ та особистостей в історичному процесі. Важливим є й виховний потенціал сторітелінгу: розповіді про боротьбу за свободу, гідність, права людини, державну незалежність і моральний вибір конкретних людей формують громадянську свідомість, патріотизм та активну життєву позицію. Крім того, сюжетна форма подання матеріалу полегшує сприйняття складних історичних процесів, оскільки абстрактні закономірності стають зрозумілішими через реальні приклади людського досвіду [96, с. 181].

Під час опрацювання теми сучасної російсько-української війни, замість сухої констатації фактів про перебіг бойових дій, вчитель може розпочати урок з особистої розповіді оборонця Маріуполя, волонтера, який виводив людей з-під обстрілів, військового медика або родини, яка була змушена залишити свій дім. Такий підхід допомагає учням не лише краще зрозуміти хід сучасних подій, а й усвідомити їхній людський вимір, значення стійкості, взаємодопомоги та відповідальності за майбутнє, глибоко усвідомити ціну збереження української державності.

Загалом сторітелінг вирізняється багатофункціональністю, динамічністю та здатністю легко адаптуватися до різних освітніх умов. Існують певні рекомендації щодо впровадження історій в освітній процес. Передусім учителям необхідно дібрати матеріал, який органічно відповідає темі уроку й узгоджується

з його дидактичною метою. Важливо заздалегідь продумати або самостійно побудувати сюжет відповідно до вікової категорії здобувачів освіти. Наявність інтриги підтримуватиме зацікавлення учнів і триматиме їхню увагу до кінця заняття [76, с. 168]. Усвідомлення беззаперечних переваг сторітелінгу для розвитку критичного мислення, логічно постає питання його практичного конструювання. Саме тому наступним нашим етапом є аналіз структури розповіді та покрокового алгоритму її створення.

У сторітелінгу структура виступає своєрідним каркасом історії, адже об'єднує її ключові елементами відповідно до певної мети. Найчастіше використовується класична тричастинна структура: зав'язка, у якій окреслюється місце подій, час і дійові особи героїв; основна частина, де розгортаються події, постають перепони, злети й падіння; розв'язка, що включає кульмінаційний момент і вирішення проблеми. Експозиція, характерна для художньої літератури, у сторітелінгу буде зайвою, оскільки необхідні відомості мають природно проступати із загального тла оповіді [64, с. 147–148]. (див. Додаток А).

Кожна історія повинна викликати в учнів емоційний відгук, спонукати до переживання й не залишати байдужими. Сторітелінг має бути змістовним і передавати приховану смислову інформацію через форму оповіді. Його основне призначення полягає в тому, щоб ознайомлювати, надихати, аргументувати, застерігати, відстоювати позицію, переконувати, а також формувати вміння критично мислити й зіставляти явища. Наприклад, яскраво реалізувати ці можливості можна під час вивчення теми «Повсякдення в умовах війни: індивідуальний досвід, стратегії виживання та боротьби» в 11 класі [112, с. 169–170]. Учитель може побудувати урок навколо історії конкретної людини чи родини, щоб показати, як війна змінює повсякденне життя, емоційний стан, навчання, побут і способи пристосування до небезпеки. Це допомагає учням не лише зрозуміти тему, а й відчувати співпереживання, осмислити моральні вибори та цінність людської стійкості.

Наприклад, урок можна розпочати з історії одинадятикласниці з прифронтового міста, яка навчається онлайн, допомагає родині й мріє про

майбутнє. Аналізуючи її поведінку, учні визначають прояви адаптації, відповідальності, взаємопідтримки та внутрішньої витривалості. Після цього доцільно обговорити:

- що було для героїні найважчим, які риси допомогли їй вистояти;
- як війна змінює звичне поняття повсякденності;
- що можна вважати боротьбою – лише участь у бойових діях чи також навчання, праця, волонтерство, взаємопідтримка.

Отже, сторітелінг дає змогу показати війну через людські долі, формуючи історичну емпатію та глибше розуміння сучасного суспільного досвіду.

I. Побідаш зазначає, що під час створення вдалої історії важливо врахувати 5 основних складників: сюжет, герой, емоції, деталі та висновки.

Сюжет – це послідовність пов'язаних між собою епізодів, об'єднаних спільною ідеєю, темою та змістом, у межах яких взаємодіють герої. Він має бути логічним, цілісним та небанальним. Для класичного сюжету важливі лінійний розвиток подій, завершений фінал, причинно-наслідкові зв'язки, зовнішній конфлікт і один активний головний герой. Серед основних різновидів сюжетів можна назвати лінійний, у якому події подаються хронологічно в межах однієї сюжетної лінії; багатоканальний, де поєднано кілька сюжетних ліній; паралельний, у якому дві лінії розвиваються одночасно; ретроспективний, що починається з фіналу; а також сюжет-обрамлення, коли в одну історію включено кілька інших.

Героєм історії може виступати як сам автор, так і інша людина, група людей, компанія, уявний персонаж, послуга чи навіть предмет. Важливо, щоб аудиторія змогла його уявити, емоційно з ним пов'язатися, співпереживати й навіть бачити в ньому себе. Тому фахівці радять обирати яскравих героїв, які, попри певні недоліки, ставлять перед собою мету, долають труднощі й змінюються в процесі її досягнення [64, с.148].

Емоції є одним із ключових складників сторітелінгу, адже саме через них історія впливає на аудиторію та робить зміст по-справжньому значущим. Дослідники наголошують, що людей захоплюють лише ті історії, які викликають

емоційний відгук і спонукають до роздумів або певних дій. Якщо розповідь не пробуджує почуттів, вона втрачає свою силу як історія. Саме тому сторітелінг створює емоційний зв'язок між оповідачем і слухачами, допомагаючи краще сприймати, осмислювати й запам'ятовувати інформацію. Історії можуть викликати захоплення, сміх, тривогу, страх чи смуток, а гумористичні елементи, зокрема, сприяють розслабленню аудиторії, роблять матеріал доступнішим і формують позитивну атмосферу спільного переживання [41, с. 146–147]. Водночас важливо зберігати емоційну рівновагу, адже надмірне використання негативних почуттів, таких як страх, вина чи сором, може послабити вплив розповіді. Найбільшу силу зазвичай мають емоції захоплення, гумору, гніву, страху й тривоги, тоді як задоволення чи печаль часто справляють слабший ефект. Отже, емоційне наповнення сторітелінгу робить навчання більш цікавим, відкритим і результативним, оскільки допомагає не лише зрозуміти матеріал, а й глибше його пережити [64, с. 149].

Деталі дають змогу глибше побачити й осмислити історію, адже саме в них зосереджене важливе змістове та емоційно-ідеологічне навантаження. Вони часто виступають своєрідними мікрообразами, що підсилюють сприйняття. Автор історії має враховувати як зовнішні, так і внутрішні деталі, уміло поєднуючи деталізацію, яка всебічно описує об'єкт, із символічними елементами, що лаконічно передають його сутність і головну ідею.

Висновки обов'язково мають бути в історії. Не варто повністю покладатися на інтерпретацію аудиторії. Як зазначають фахівці, роботу над історією слід починати з усвідомлення того, для чого ця історія розповідається, яку думку вона має передати та чому може бути цікавою й корисною для слухачів [64, с. 149].

Як же створити історію? Її основою може стати реальна цікава подія, а інші складові розповіді можна подати у вигляді схеми. (див. Додаток Б).

Важливо, щоб сюжет був логічно вибудований. Головне завдання оповідача полягає в тому, щоб не просто передати інформацію, а залучити слухача до подій і дати йому змогу відчувати себе безпосереднім учасником подій. Для створення ефективної історії потрібно: зануритися в тему; пригадати готовий або розробити

детальний динамічний сюжет, у якому події розгортаються послідовно; обрати реального чи вигаданого героя; продумати несподівану інтригу, яка утримуватиме увагу аудиторії; перечитати текст і збагатити його метафорами; дотримуватися помірного обсягу, адже надто великі тексти складно сприймають не лише діти, а й дорослі [23, с. 134].

Наступним важливим питанням є те, звідки вчителю може брати матеріал для створення власних історій. Основні джерела таких історій доцільно представити у вигляді схеми. (див. Додаток В).

Класичний алгоритм використання сторітелінгу також можна подати схематично. (див. Додаток Г).

Навіть ідеально продумана та структурована історія не працюватиме належним чином без глибокого залучення почуттів аудиторії. Отже, можемо підсумувати, що ключовим каталізатором успішного сторітелінгу стає його емоційно-психологічний вимір, який в умовах сьогодення набуває ще й потужного терапевтичного значення.

В умовах тривалої кризи люди нерідко відчують сором або провину за власні переживання та емоції – страх, гнів, розгубленість чи апатію. Коли учні, вчителі та батьки слухають або розповідають подібні історії, вони усвідомлюють, що не самотні у своїх емоціях і що такі реакції є природними. Це допомагає зменшити тривожність і сприяє розвитку емоційної саморегуляції. Травматичний досвід зазвичай паралізує людину відчуттям болю, безпорадності або почуттям провини. Через усну, письмову чи візуальну історію людина може винести цей досвід назовні, осмислити його й побачити як частину свого життя, але не як визначальну рису власної особистості. Завдяки цьому знижується внутрішній тиск, з'являється відчуття підтримки, а пережите поступово інтегрується в особистий досвід. Спільне створення та обговорення історій формує відчуття приналежності, взаєморозуміння й підтримки. Це особливо цінно в умовах, коли школа стає стабілізуючим соціальним простором. У цьому контексті сторітелінг має важливе значення, адже повертає нас до безпечного діалогу, співпереживання та живого спілкування. Не менш важливою є його здатність налагоджувати

зв'язки між різними поколіннями, а також повертати сенси, які зазвичай швидко розчиняються в цифровій реальності [101, с. 204–205].

Водночас ефективно застосування цих методичних прийомів у сучасній школі неможливе без адаптації до запитів цифрового покоління. Тому доцільним є поєднання класичного педагогічного сторітелінгу з новітніми мультимедійними інструментами та можливостями штучного інтелекту.

Останнім часом дедалі більшої популярності набуває власне така технологія навчання, як цифровий освітній сторітелінг. Завдяки емоційному впливу та здатності активно залучати аудиторію він утвердився як один із найефективніших форматів сучасної комунікації [82, с. 230–231]. Ця технологія відповідає освітнім стандартам багатьох країн, зокрема міжнародним стандартам освітніх технологій ISTE STANDARDS, оскільки сприяє розвитку в учнів і педагогів креативності, інноваційності, комунікативних умінь, здатності до співпраці, дослідницьких навичок, інформаційної грамотності, критичного мислення, уміння розв'язувати проблеми, цифрового громадянства та впевненого використання технологій і цифрового контенту [60, с. 109].

Цифровий сторітелінг є сучасною практикою створення й представлення історій за допомогою цифрових пристроїв, програмних засобів та інтернет-сервісів. Його сутність полягає в поєднанні традиційного мистецтва оповіді з мультимедійними можливостями, зокрема використанням графіки, аудіо, відео, анімації та вебпублікацій. Формами цифрового сторітелінгу можуть виступати цифрові документальні фільми, електронні мемуари, цифрові есе, інтерактивні оповідання тощо. На відміну від усного чи письмового сторітелінгу, цифрове оповідання дає змогу не лише передавати зміст історії, а й відтворювати її контекст, створювати відповідну емоційну атмосферу та посилювати вплив на аудиторію за допомогою візуальних і звукових засобів [82, с. 232]. Водночас ця технологія відповідає стандартам Нової української школи, зокрема в аспектах розвитку комунікації, співпраці, цифрової творчості та ефективного використання цифрових ресурсів [60, с. 109–110].

Сучасні цифрові додатки та онлайн-сервіси дають широкі можливості для візуалізації історії або теми уроку за допомогою коміксу, скрайбінгу, мемів та інших візуальних форматів. Водночас учні чи студенти мають змогу самостійно створювати сторітелінг, опрацьовуючи певний візуальний матеріал. Онлайн-застосунки для сторітелінгу поєднують традиційну розповідь, комікси та сучасні цифрові інструменти. Використання інформаційно-комунікативних технологій, зокрема YouTube, Quizlet, Kahoot, Thinglink, Flipgrid та інших платформ, сприяє створенню якісного змісту та його якісному оформленню. У навчальному процесі такі засоби буде влучно поєднувати з інтерактивними методами, такі як мозковий штурм, рольові та ділові ігри [94, с. 162].

Перспективним засобом навчання є педагогічний комікс, який у широкому розуміння трактується як спосіб передавання педагогічно спрямованої інформації через серію зображень із короткими текстами, що моделюють певні ситуації [105, с. 101]. Отже, сторітелінг із використанням коміксу можна визначити як створення цілісної історії за допомогою послідовно розташованих малюнків і лаконічних текстових супроводів. Для розроблення коміксів можуть бути використані онлайн-ресурси Creaza, Comic Life, FutureLearn.

В освітньому процесі важливим є також креативне представлення історій, залучення сучасних освітніх інструментів. Для практичного застосування С. Паламар та М. Науменко рекомендують низку цифрових серверів: (див. Додаток Д)

- Storyjumper (<https://www.storyjumper.com/>) – це хмарна платформа із набором інструментів для створення ілюстрованих книг на основі власних матеріалів або готових шаблонів. Він дає змогу структурувати навчальний матеріал, поєднувати текстове та мультимедійне наповнення. Перевагами цього сервісу є інтерактивність, мобільність, творчий характер роботи, доступність, зручність.

- Ourboox (<https://www.ourboox.com/>) – веб-додаток для створення авторських електронних книг, у яких можна розміщувати відеоматеріали, дидактичні ігри, гіперпосилання та інші медіа-об'єкти. Важливою особливістю

сервісу є можливість редагування після їх публікацій, а також використання HTML-коду для додавання інтерактивних елементів.

- Piktochart (<https://piktochart.com/>) – зручний веб-додаток для створення інфографіки. Завдяки базі тематичних шаблонів, розробити якісний візуальний контент із текстом може навіть людина без навичок дизайну.

- Canva (<https://www.canva.com/>) – універсальний графічний редактор для створення презентаційних та друкованих матеріалів, інформаційних плакатів, інфографіки. Редактор надає доступ до великої бібліотеки шаблонів, стокових фотографій, ілюстрацій та шрифтів.

- Pixton (<https://www.pixton.com/>) – конструктор коміксів, що дає можливість конструювати власні історії з нуля. Користувачі мають повну свободу в налаштуванні фону, ракурсів, розмірів та поз графічних персонажів.

- Wix.com (<https://wix.com/>) – популярний конструктор для створення професійних вебсайтів та їхніх мобільних версій за допомогою простого інтерфейсу, що не потребує спеціальних технічних знань.

- StoryMap JS (<https://storymap.knightlab.com/>) – сервіс для розробки мап-оповідей і просторових наративів. Його робочі зони організовані у форматі слайдів із підтримкою мультимедійного наповнення.

- Twine (<https://twinery.org/>) – програма для розроблення гіпертекстових, нелінійних і мультимедійних історій, ігор та інтерактивних оповідей. Робота в ньому починається зі створення сюжетної мапи, що допомагає краще орієнтуватися в структурі оповіді. Також є можливість додавати різні типи медіаконтенту й працювати з елементами дизайну [58, с. 51–52].

Для того щоб використання цифрових сервісів не зводилося лише до оформлення готового матеріалу, їх доцільно залучати як частину навчальної діяльності учнів. На прикладі теми російсько-української війни це можна реалізувати через створення інфографіки в сервісі Piktochart та навчального коміксу в Pixton.

Сервіс Piktochart доцільно використовувати під час узагальнення або систематизації матеріалу. Наприклад, на уроці з теми «Основні етапи російсько-

української війни» роботу можна організувати у кілька послідовних етапів. Спочатку вчитель коротко актуалізує знання учнів за допомогою запитань: які події передували російсько-українській війні, чому Революція Гідності стала важливим рубежем новітньої історії України, які основні етапи війни можна виокремити. Після цього клас доцільно поділити на групи, кожна з яких отримує окремий змістовий блок: Революція Гідності, окупація Криму, початок війни на Донбасі, повномасштабне вторгнення, міжнародна підтримка України.

На наступному етапі учні працюють з матеріалами підручника, документами, картами, фотографіями або короткими свідченнями очевидців і добирають найважливіші факти для своєї частини інфографіки. Учитель наголошує, що інформація має бути стислою: дата, назва події, коротке пояснення значення та наслідків. Після цього учні переходять до роботи в Piktochart: обирають шаблон хронологічної стрічки, схеми або інформаційного плаката, розміщують події в логічній послідовності, додають короткі підписи, умовні позначення, ілюстративний матеріал і підсумковий висновок. Після завершення роботи кожна група презентує свою частину інфографіки або клас об'єднує всі блоки в один спільний візуальний матеріал. Під час обговорення учні пояснюють, чому обрали саме ці події, як вони пов'язані між собою, які причини й наслідки простежуються між ними. Завершити роботу доцільно рефлексійним запитанням: «Що допомогло краще зрозуміти інфографіка: окремі факти чи загальну логіку розвитку російсько-української війни?». Таким чином, Piktochart допомагає не лише візуально оформити матеріал, а й навчити учнів відбирати головне, систематизувати інформацію та бачити взаємозв'язок між історичними подіями.

Сервіс Pixton доцільно застосовувати тоді, коли важливо показати людський вимір історичних подій. Якщо Piktochart більше підходить для узагальнення фактів і створення схем, то Pixton дає змогу розкрити події через сюжет, діалог і досвід конкретного героя. Наприклад, під час вивчення теми «Повсякденне життя українців в умовах російсько-української війни» учням можна запропонувати створити короткий комікс на одну з тем: «Один день

волонтера», «Історія переселенської родини», «Школяр із прифронтового міста», «Взаємодопомога українців під час війни», «Лист до майбутнього покоління».

Роботу з Pixton доцільно розпочати з обговорення теми уроку. Учителю ставить учням запитання: як війна змінює повсякденне життя людей, які труднощі постають перед цивільним населенням, які приклади взаємодопомоги та стійкості можна назвати. Після цього учні обирають героя майбутнього коміксу. Це може бути узагальнений образ школяра, волонтера, медика, переселенця, члена родини військового або мешканця громади. Важливо наголосити, що герой має діяти в конкретних історичних обставинах, а не в абстрактній ситуації.

Далі учні складають короткий план коміксу з 4–6 кадрів. У першому кадрі варто показати героя та обставини, у другому – проблему або виклик, у третьому й четвертому – дії героя, у фінальному – висновок або головну думку історії. Після цього учні створюють комікс у Pixton: добирають персонажів, фон, пози, емоції, короткі репліки та підписи. Важливо, щоб текст у коміксі був лаконічним, але змістовним, а сама історія розкривала не лише побутову ситуацію, а й певну цінність: відповідальність, взаємодопомогу, стійкість, громадянську позицію, віру в майбутнє. Після створення коміксів учні презентують свої роботи класу. Обговорення можна організувати за такими запитаннями: яку проблему розкриває комікс, які риси героя допомогли йому діяти в складних обставинах, які цінності показано в історії, як ця особиста історія пов'язана з темою російсько-української війни. Така робота допомагає учням не лише творчо представити матеріал, а й осмислити війну через досвід людей, сформувати історичну емпатію та краще зрозуміти цінність людської стійкості й солідарності. Приклади практичного використання сервісів Piktochart і Pixton під час вивчення теми російсько-української війни. (див. Додаток Е).

Доцільно наголосити, що штучний інтелект може виступати дієвим інструментом сторітелінгу в навчанні історії. Ефективність його використання значною мірою залежить від якості сформульованого запиту, а отже, вимагає від учнів ґрунтовного знання історичної доби, особливостей суспільного розвитку,

умов життя людей, типових рис персонажів і загального контексту подій. У процесі створення історій за допомогою ШІ здобувачі освіти не лише добирають сюжет, героїв і параметри розповіді, а й вчаться структурувати інформацію, прогнозувати результат і співвідносити його з історичною дійсністю. Саме тому залучення штучного інтелекту до сторітелінгу можна розглядати як засіб розвитку творчого та критичного мислення, а також як інструмент активізації пізнавальної діяльності учнів [44, с. 136].

Водночас застосування штучного інтелекту на уроках історії потребує обов'язкового критичного аналізу отриманих результатів, оскільки згенеровані тексти можуть містити фактологічні неточності, вигадані відомості або спотворені інтерпретації історичних подій. У такій ситуації особливої ваги набуває аналітична робота учнів, спрямована на виявлення помилок, уточнення запитів, здійснення самоаналізу та взаємоаналізу створених історій. Подібна діяльність сприяє формуванню медійної грамотності, уміння розрізняти факти й судження, виявляти приховані мотиви персонажів, а також осмислювати різні підходи до трактування минулого. Отже, використання штучного інтелекту в історичному сторітелінгу має не лише творчо-продуктивний, а й виразний навчально-критичний потенціал, що робить його перспективним прийомом сучасної історичної освіти [22, с. 76].

Конкретним прикладом використання штучного інтелекту на уроці історії може бути робота над темою «Окупація Криму та початок російської агресії проти України у 2014 р.». У цьому випадку ШІ доцільно застосовувати не як джерело готової відповіді, а як інструмент для створення початкового варіанта навчальної історії, яку учні мають критично перевірити, відредагувати й пов'язати з історичними фактами.

На початку роботи вчитель актуалізує знання учнів про події Революції Гідності, суспільно-політичну ситуацію в Україні на початку 2014 р. та причини вразливості Криму в умовах російської агресії. Після цього учням пропонується визначити, які питання потребують пояснення: чому окупація Криму стала початком відкритої агресії Росії проти України; як ці події вплинули на

українське суспільство; чому важливо говорити про порушення територіальної цілісності держави. Далі учні разом із учителем формулюють запит до штучного інтелекту. Наприклад: *«Створи коротку навчальну історію для учнів 11 класу про українського військовослужбовця або мешканця Криму навесні 2014 р. У тексті покажи атмосферу невизначеності, проблему вибору, ставлення героя до України та значення подій для розуміння початку російсько-української війни. Історія має бути стриманою, без художнього перебільшення, з опорою на історичний контекст»*. Після отримання результату учні аналізують отриманий текст. Вони мають визначити, чи правильно в ньому передано історичний контекст, чи не містить він неточностей, узагальнень або вигаданих фактів. Для цього учні звіряють текст із матеріалом підручника, картою, хронологією подій та іншими джерелами, запропонованими вчителем. Важливо, щоб школярі зрозуміли: текст, створений ШІ, не можна автоматично сприймати як достовірний історичний матеріал.

Після аналізу тексту здобувачі освіти редагують історію. Вони можуть уточнити дату, місце подій, формулювання, додати історичний контекст, прибрати надмірно емоційні або неточні фрагменти. Наприклад, після редагування історія має допомагати зрозуміти не лише особисті переживання героя, а й ширшу проблему – початок російської агресії, порушення міжнародного права, втрату Україною контролю над частиною своєї території та значення цих подій для подальшого перебігу війни.

Завершити роботу доцільно презентацією відредагованої історії та поясненням тих змін, які учні внесли в початковий текст. Після цього вчитель організовує обговорення за запитаннями: яку історичну проблему розкриває ця історія; у чому полягав вибір героя; як особиста історія допомагає зрозуміти події 2014 р.; чому окупація Криму стала важливим етапом російсько-української війни; які висновки можна зробити щодо значення територіальної цілісності та державного суверенітету України. Таким чином, під час вивчення теми окупації Криму штучний інтелект може бути використаний як допоміжний інструмент для створення навчальної історії, але головна робота залишається за учнями: вони

перевіряють факти, уточнюють контекст, аналізують зміст і формулюють висновки. Такий підхід поєднує сторітелінг із розвитком критичного мислення, медіаграмотності та історичної свідомості.

Отже, проведений аналіз теоретико-методологічних основ використання сторітелінгу в історичній освіті дає підстави стверджувати, що сторітелінг у сучасній історичній освіті слід розглядати як важливу педагогічну технологію, що поєднує навчальний, виховний і розвивальний потенціал. Його використання дає змогу не лише доступно й емоційно подати навчальний матеріал, а й сприяє формуванню критичного мислення, історичної емпатії, комунікативних умінь та громадянської свідомості учнів. Особливу цінність сторітелінг має завдяки своїй гнучкості, багатофункціональності та здатності адаптуватися до потреб сучасного освітнього середовища, зокрема в поєднанні з цифровими інструментами.

Історії в освітньому процесі постають не лише як спосіб передавання фактів, а і як засіб осмислення людського досвіду, емоцій, цінностей і моральних виборів. Саме тому впровадження сторітелінгу в педагогічну практику дає змогу не просто навчати, а й виховувати свідомих, активних і відповідальних громадян. У підсумку, навіть за активного використання новітніх цифрових технологій і штучного інтелекту, у центрі освітнього процесу незмінно залишається людина, її переживання, досвід і здатність осмислювати світ через історію.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ ЯК ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Поняття «історична свідомість» та її структура в контексті історичної дидактики

Одним із пріоритетних завдань сучасної української системи освіти є виховання історично свідомої особистості. У добу гібридної війни та інформаційного протистояння, коли історичні факти часто спотворюються і використовуються як засіб маніпуляції, вже недостатньо просто передавати здобувачам освіти сухі відомості про минуле. Сучасна школа має допомагати учням зрозуміти вплив історії на формування їхнього світогляду, цінностей та активної громадянської позиції. Для цього вкрай важливо розвивати навички критичного мислення: вміння аналізувати джерела, відрізняти достовірну інформацію від упередженої, розпізнавати фальсифікації та самостійно виробляти обґрунтоване ставлення до ключових подій національної та світової історії.

Відповідно до Закону України «Про освіту», «метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності» [5].

Історична свідомість як важливий чинник регулювання соціальної поведінки особливо активізується в періоди суспільних криз і потрясінь. У такі моменти зростає потреба в осмисленні минулого, пошуку історичних орієнтирів та усвідомленні зв'язку між минулим, сучасним і майбутнім [106, с. 52].

Поняття історичної свідомості набуло особливої значущості в українському суспільному та науковому дискурсі після початку російсько-української війни. Це пов'язано з тим, що в умовах боротьби за державну

незалежність і національну ідентичність посилюється потреба в глибокому осмисленні минулого, розумінні історичного досвіду та усвідомлення його впливу на сучасні суспільні процеси. Разом із тим, чітке окреслення сутності, меж і структурних компонентів цього феномена залишається досить складним завданням.

Важливість цього поняття підкреслена і на державному рівні, а саме у статті 11 Конституції України зазначено, що «держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [1].

Історична свідомість є важливим поняттям не тільки для історичної науки, а й для соціальної філософії, філософії історії, історичної психології та соціології. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття вона набула особливого значення як проблема світоглядного, соціокультурного та наукового характеру, зберігаючи при цьому статус наукової проблеми універсального, міждисциплінарного спрямування, і потребує постійної філософської рефлексії сучасної людини [108, с. 41].

У широкому розумінні історичну свідомість доцільно трактувати як особливу форму суспільної свідомості, яка забезпечує зв'язок між різними історичними епохами, забезпечує наступність історичного розвитку та здійснює передачу досвіду від одного покоління до іншого [36, с. 40]. Саме історична свідомість є поняттям, яке відображає процес усвідомлення суспільством власної сутності та дає змогу осмислено реконструювати й відтворювати діяльність людини в часовому вимірі [28, с. 337].

Під історичною свідомістю розуміють сукупність знань, уявлень, ідей і поглядів, властивих як суспільству загалом, так і окремій людині, про власного минулого і минулого людства. У ній формуються та закріплюються уявлення індивідів, соціальних груп, спільнот, народів і націй про своє походження, ключові події національної історії, а також про місце й роль власної історії в загальносвітовому історичному процесі. Важливою складовою історичної

свідомості є ціннісна оцінка минулого різними соціальними та етносоціальними спільнотами. Осмислюючи власну історію, народи й нації відтворюють її в різноманітних формах, поєднуючи минуле, сучасне й майбутнє, завдяки чому забезпечується безперервність історичного часу та наступність поколінь [28, с. 337].

Історична свідомість являє собою здатність особистості осмислювати та інтерпретувати події минулого, усвідомлювати їхні наслідки для сучасності, а також критично аналізувати історичні джерела та наративи. Формування такої свідомості відіграє ключову роль у сучасній освіті, оскільки сприяє становленню критичного мислення, незалежності суджень і протидіє некритичному засвоєнню домінуючих ідеологічних інтерпретацій історії. У розвитку історичної свідомості здобувачів освіти важливе місце посідають різні теоретичні підходи:

- герменевтичний підхід акцентує увагу на поглибленій інтерпретації історичних текстів, спонукаючи студентів працювати з першоджерелами, зіставляти суперечливі свідчення та формувати власне бачення подій;

- конструктивістський підхід розглядає історичну пам'ять як активний, динамічний процес, у межах якого здобувачі конструюють історичне знання через дискусії, дебати та критичну рефлексію власного досвіду;

- підхід критичної педагогіки, який значною мірою сформувався під впливом ідей П. Фрейре, спрямований на те, щоб навчити учнів усвідомлювати історичну несправедливість, критично ставитися до панівних поглядів і не сприймати історичні наративи як єдино можливі. Кожен із цих підходів по-своєму впливає на те, як здобувачі освіти розуміють історичну пам'ять та працюють із нею в навчальному процесі [32, с. 12].

Інше, більш узагальнене розуміння історичної свідомості визначає її як комплекс ментальних (когнітивних, емоційних, естетичних, моральних, свідомих і позасвідомих) операцій, завдяки яким досвід часу в медіумі пам'яті перетворюється на практичну життєву орієнтацію. У цьому контексті історія постає як проінтерпретований час. Хоча таке визначення є досить абстрактним, воно підкреслює ключову специфіку історичної свідомості – особливий спосіб

взаємодії людини з часом, у якому минуле зберігає свою присутність у сучасному або може бути актуалізоване. Тобто йдеться насамперед про людське минуле, яке впливає на сучасне саморозуміння людини, суспільства та культури [68, с. 81–82].

Можемо підсумувати, що історична свідомість постає як складне, багатовимірне явище, що охоплює систему знань про минуле, уявлення, оцінки, емоційно-ціннісні орієнтації та здатність особистості співвідносити історичний досвід із сучасністю і майбутнім. Водночас багатозначність і міждисциплінарний характер цього поняття зумовлюють наявність різних підходів до його трактування в науковій літературі. Однак для більш глибокого розуміння її сутності необхідно звернутися до основних наукових підходів, які сформувалися в межах сучасної гуманітарної думки.

Аналіз наукових праць 1990–2000-х років, присвячених вивченню історичної свідомості, дає змогу виокремити кілька найбільш поширених і типових підходів до її інтерпретації [108, с. 41].

Феноменологічний підхід розглядає історичну свідомість як явище духовної культури та спосіб осмислення людиною історичного процесу, що поєднує минуле, сучасне й майбутнє. У цьому контексті вона охоплює не лише знання про події минулого, а й їх інтерпретацію, оцінювання, емоційне переживання та розуміння сенсу історичного розвитку.

У межах структурного підходу історична свідомість визначається як складова частина суспільної свідомості, що забезпечує зв'язок між різними етапами розвитку людства. Вона допомагає усвідомити себе частиною історичного процесу та сприймати минуле не як набір окремих фактів, а як цілісний досвід людства, частиною якого є і сучасна людина.

Сутнісний (цілісний) підхід розглядає історичну свідомість як відносно самостійну форму суспільної свідомості, що забезпечує зв'язок між поколіннями, передавання соціального досвіду та осмислення минулого для розуміння сучасності і майбутнього. Таким чином, історична свідомість постає як цілісне

духовне утворення, що забезпечує історичну наступність і формування соціальної ідентичності.

О. Парадюк зазначає, що поняття «історична свідомість» можна тлумачити в кількох взаємопов'язаних значеннях. Насамперед вона є цілісним духовним утворенням, яке поєднує минуле, сучасне й майбутнє та допомагає людині усвідомити себе частиною історичного процесу. Водночас історична свідомість виступає самостійним типом свідомості, що охоплює історичні почуття, образи, спогади, знання, уявлення та смисли. Важливим її складником є історична пам'ять, яка забезпечує збереження й передавання знань про минуле та сприяє формуванню культурно-історичної ідентичності. Крім того, історична свідомість є чинником суспільного розвитку, адже допомагає зберігати спадкоємність, традиції та цінності. Отже, історична свідомість – це не лише знання про минуле, а й спосіб осмислення історичного досвіду та основа збереження ідентичності суспільства [108, с. 42].

Значний теоретичний внесок у розроблення поняття історичної свідомості здійснив М. Барг. У статті «Історична свідомість як фактор історіографії» він трактує її як особливу форму суспільної свідомості, що поєднує три часові виміри: минуле, сучасне та майбутнє. У широкому розумінні дослідник розглядає історичну свідомість як світоглядну ознаку певної епохи, а у вузькому – як різновид історизму або особливий стиль історичного мислення, який зумовлює відповідний тип історіографії. На відміну від багатьох дослідників, М. Барг не ототожнює історичну свідомість із суспільною свідомістю загалом. Він визначає її як важливий структурний елемент культури, у якому знаходять відображення панівні уявлення про світ і місце людини в ньому в кожную конкретну історичну епоху. Таким чином, історична свідомість постає як фундаментальна світоглядна характеристика культури конкретної історичної доби [107, с. 27].

Соціологічний вимір феномена розкриває В. Пержун, який виділяє три ключові аспекти. По-перше, історична свідомість є важливим чинником, який опосередковує соціальну практику й певною мірою впливає на її спрямування. По-друге, сама соціальна практика також формує історичну свідомість

суспільства. Зокрема, тривалий період української бездержавності спричинив поширення у частини суспільства комплекс меншовартості, невпевненості у власних силах та здатності до самостійного державного життя. Водночас багатовікова боротьба за незалежність зберегла в національній свідомості віру, надію та переконання у можливості відновлення справжньої державної самостійності України. По-третє, на думку дослідника, одним із найважливіших завдань є перетворення історичної свідомості суспільства на внутрішнє надбання кожної окремої особистості [62, с. 105].

Окрему увагу заслуговують праці Л. Зашкільняка, у яких досліджуються проблеми історичної пам'яті, її соціальних функцій, історичного мислення, а також місце історика в сучасному суспільстві. У своїх працях автор підкреслює, що діяльність історика не може обмежуватися суто науковою сферою. Вона повинна виконувати активну соціальну функцію, а саме сприяти вихованню молодого покоління, формуванню національної пам'яті як невід'ємної складової національної ідентичності [51, с. 900–901].

Отже, аналіз наукових підходів дає підстави дотримуватися думки, що історична свідомість виконує важливу роль у збереженні зв'язку між поколіннями, формуванні національної та культурної ідентичності, а також у розвитку здатності особистості усвідомлювати себе частиною історичного процесу. На нашу думку, особливе значення історична свідомість має в освітньому процесі, адже через осмислення минулого учні не лише засвоюють історичні факти, а й навчаються оцінювати події, розуміти їхній вплив на сучасність, формувати власну громадянську позицію. Тому формування історичної свідомості школярів має розглядатися як одне з важливих завдань сучасної історичної освіти, особливо в умовах суспільних змін, інформаційних викликів і потреби збереження національної пам'яті.

Історична свідомість передбачає не просте знання про минуле, а його усвідомлене, глибоке й науково обґрунтоване розуміння. Йдеться про прагнення не лише згадувати історичні події чи явища політичного життя, а й формувати достовірне, критично вивірене уявлення про них. З погляду прихильників

історизму, історична свідомість ґрунтується на трьох засадах. По-перше, історія постійно змінюється, тому історик має враховувати відмінності між минулим і сучасністю та розуміти, що люди минулих епох мислили й діяли інакше. По-друге, історичні події потрібно розглядати в контексті конкретних обставин, а не як просту послідовність фактів. По-третє, історію слід сприймати як цілісний процес, у якому події пов'язані між собою в часі й набувають глибшого змісту [28, с. 338].

Історичну свідомість становить сукупність знань, уявлень, оцінок, почуттів, образів, символів, спогадів, ідеалів та ціннісних орієнтирів, пов'язаних з історичними подіями, процесами, епохами, явищами й особами. Вона також численні форми усної народної творчості, а саме перекази, легенди, міфи, анекдоти та пісні. Історична свідомість поєднує минуле, сучасне й майбутнє та проявляється на різних рівнях: емоційно-образному, теоретичному, науковому, художньому, мотиваційному й практичному. Вона може бути як індивідуальною, так і колективною, а також професійною або повсякденною. Загалом історична свідомість відображає не лише знання про минуле, а й ставлення людини чи суспільства до історії, її оцінювання, переживання та використання у формуванні цінностей і світогляду [108, с. 43].

У словникових трактуваннях історичної свідомості простежується визначення її основних складових. Зокрема, в одному з таких визначень історична свідомість розглядається як складна система взаємопов'язаних елементів, що охоплює знання з історії, осмислення історичного досвіду та його уроків, здатність до соціального прогнозування, а також усвідомлення людиною власної історичної відповідальності за результати власно діяльності [97, с. 12].

Таким чином, історичну свідомість можна розуміти як особливе багатокomпонентне утворення, до структури якого належать: розуміння учнями історичного контексту конкретної події чи постаті; наявність власного дослідницького досвіду; сформованість уявлень про минуле, емоційного ставлення до історичних подій, почуттів і переживань; процес самоідентифікації школярів; а також розвиток почуття власної гідності [51, с. 906].

На повсякденному рівні історична свідомість виявляється у шанобливому ставленні до предків і традицій, використанні образів, символів і уявлень, які допомагають людині усвідомлювати зв'язок із минулим. Художній рівень історичної свідомості пов'язаний із літературою та мистецтвом, через які людина осмислює духовну атмосферу певної епохи та її історичний контекст. Науковий рівень, своєю чергою, дає суспільству можливість поглянути на себе ніби з іншого боку, усвідомити власну ідентичність і місце в історичному процесі. Саме той тип мислення, який формується історичною свідомістю, впливає на характер історієписання: від міфологічного й романтичного до позитивістського, епістемологічного та наратологічного [55, с. 244–245].

Більшість дослідників наголошує, що історична свідомість у процесі свого формування поступово ускладнюється і переходить на вищі рівні розвитку. Початковим її рівнем є традиційна історична свідомість, що ґрунтується на передаванні спадщини, звичаїв і цінностей, коли минуле сприймається людиною як незмінна даність. Наступним етапом є прикладна історична свідомість, для якої характерне використання історичних подій і постатей як моральних прикладів або повчальних уроків для сучасності. Вищим рівнем виступає критична історична свідомість, що передбачає аналіз усталених історичних наративів, переосмислення традицій і розуміння їхньої зумовленості певними обставинами. Найбільш розвиненою формою вважається генетична історична свідомість, яка дає змогу сприймати історію як динамічний і змінний процес, що розгортається у взаємозв'язку минулого, сучасного та майбутнього [84, с. 113].

Попри різноманітність методологічних підходів і трактувань предмета історичної свідомості, В. Пержун виокремлює кілька спільних складових, які розкривають її сутність і суспільне значення. Насамперед це історичне минуле, що сприймається людиною не лише як сукупність подій, а як досвід, який осмислюється, оцінюється й емоційно переживається. Важливу роль відіграє також спадкоємність поколінь, завдяки якій соціально-історичний досвід попередників передається сучасникам і впливає на їхнє бачення теперішнього. Соціальна пам'ять зберігає цей досвід у межах народу, нації та суспільства, а

категорії історичного простору й часу дають змогу побачити зв'язок минулого, сучасного й майбутнього. Отже, історична свідомість формується через осмислення й відтворення минулого, соціальної пам'яті, історичного простору та часу. Саме ці складові впливають на ціннісні орієнтири людини й суспільства. Водночас минуле зберігається лише завдяки спадкоємності поколінь [63, с. 46].

Зв'язок історичної свідомості з минулим, сучасним і майбутнім виявляється в тому, що саме в минулому людина й суспільство шукають витoki сучасних подій, людських учинків і суспільних процесів, а також намагаються винести з них певні уроки. Майбутнє, своєю чергою, постає як результат і продовження минулого та сучасного. Водночас важливо підкреслити, що центральним елементом історичної свідомості завжди залишається теперішнє, адже саме воно забезпечує зв'язок між минулим досвідом і уявленнями про майбутнє [63, с. 47].

Можемо зробити висновок, що історична свідомість є цілісною багаторівневою системою, яка поєднує когнітивні, емоційні, ціннісні та світоглядні компоненти. Вона охоплює не лише знання про минуле, а й оцінки, емоції, цінності, історичну пам'ять та особисте ставлення людини до історії. Важливе місце в структурі історичної свідомості посідає історична пам'ять, яка забезпечує збереження, передачу й відтворення соціально-історичного досвіду поколінь. Саме через історичну пам'ять формуються уявлення суспільства про власне минуле, національні цінності, історичні традиції та ідентичність. Тому дослідження історичної пам'яті є необхідним для глибшого розуміння механізмів формування історичної свідомості особистості та суспільства загалом.

За визначенням Л. Зашкільняка, історична пам'ять – це здатність людини й суспільства зберігати індивідуальний та колективний досвід минулого, осмислювати його й на цій основі формувати уявлення про історію та власне місце в ній. Вона є важливим чинником соціальної, особистісної й національної ідентичності та формується у взаємодії людини із соціальним середовищем. Без такої взаємодії неможливе повноцінне збереження й передавання історичного досвіду [35, с. 855].

В свою чергу Г. Фінін акцентує увагу на тому, що історична пам'ять є особливим соціокультурним явищем, через яке індивід, нація й суспільство усвідомлюють себе в історичному часі та просторі. Вона не зводиться лише до знань про минуле, адже вона забезпечує передавання історичного досвіду, цінностей і смислів між поколіннями. Саме тому колоніальна влада часто прагне знищити пам'ять поневолених народів, оскільки вона підтримує їхнє прагнення до свободи й збереження власної ідентичності [81, с. 27].

Окремі дослідники схильні розглядати історичну свідомість та історичну пам'ять як майже тотожні поняття. Однак такий підхід, на думку І. Мартинчук та В. Немеришин, є недостатньо обґрунтованим [51, с. 901]. Цієї ж думки притримується Л. Нагорна, яка характеризує історичну свідомість ширшим явищем, ніж історична пам'ять, адже охоплює не лише пам'ять про минуле, а й систему історичних знань, уявлень, оцінок, цінностей і світоглядних орієнтирів, через які людина або суспільство осмислює власне місце в історичному процесі. Вона формується під впливом освіти, культури, родинного середовища, суспільних подій, засобів масової інформації, а також особистого досвіду людини. Саме тому історична свідомість має глибший і стійкіший характер, адже впливає не лише на знання про минуле, а й на ставлення до сучасності та бачення майбутнього [56, с. 61].

Історична пам'ять, своєю чергою, є важливою складовою історичної свідомості. Вона забезпечує зв'язок між поколіннями, зберігає значущі події, образи, символи, травматичний або героїчний досвід народу. У цьому контексті доречно згадати думку А. Ассман про те, що зв'язок між епохами й поколіннями порушується тоді, коли суспільство втрачає певний фонд знань [19, с. 22]. Отже, історична пам'ять виконує роль своєрідного механізму передачі досвіду, без якого неможливе повноцінне формування історичної свідомості.

Розглядаючи основні моделі історичної пам'яті, варто звернутися до класифікації українського соціолога О. Вишняка, який виокремив чотири ключові моделі. До них належать:

- західноукраїнська, або галицько-волинська, що має антиімперський та антирадянський характер і відповідає національно-демократичному типу;
- донбаська – російсько-радянська, антинаціональна за своїм змістом;
- центральноукраїнська – національна й антиімперська, але водночас суперечлива через поєднання національних і проросійських орієнтацій;
- південно-східна – радянсько-українська або радянсько-проросійська.

Отже, дослідження О. Вишняка пропонує класифікацію моделей історичної пам'яті, побудовану навколо двох основних протиставлень: проукраїнськість – проросійськість та радянськість – антирадянськість. Важливою особливістю цієї концепції є те, що кожна модель історичної пам'яті має чітко виражену регіональну прив'язку [75, с. 68].

Історична пам'ять має актуалізований і вибірковий характер, адже часто зосереджується на окремих подіях минулого, залишаючи інші поза увагою. Її вибірковість пов'язана з тим, наскільки історичний досвід важливий для розуміння сучасності та майбутнього. Часто історична пам'ять персоніфікується: через оцінку діяльності історичних постатей формуються уявлення про цінності, важливі для людини й суспільства. Попри фрагментарність, вона зберігає в суспільній свідомості ключові події минулого й перетворює історичні знання на частину світогляду. Для України ця проблема є особливо актуальною, адже одні й ті самі події та постаті нерідко мають різні, а інколи протилежні оцінки. Історична пам'ять українців сформувалася під впливом тривалої бездержавності, колонізації та культурної асиміляції. Тому її сучасний стан є суперечливим: у колективній свідомості співіснують різні бачення минулого, зокрема українське та малоросійське, що поєднує проросійські й радянські елементи [65, с. 17–18].

До основних причин кризи історичної свідомості та національної пам'яті в Україні аналітики відносять насамперед недостатню ефективність державної історичної політики. Вагомим чинником також є активне поширення російською пропагандою та проросійськими силами антиукраїнських трактувань історичних подій. Негативно впливають і зовнішні інформаційні загрози, що ґрунтуються на викривленні історичних фактів, а також регіональні відмінності в сприйнятті

історичного минулого. Крім того, кризу поглиблює протистояння між радянською та українською державницькою моделями інтерпретації історії. Серед інших причин варто назвати слабе інформаційне забезпечення політики національної консолідації, недостатню популяризацію історичних знань і обмежений розвиток масової науково-популярної роботи [65, с. 35].

Л. Зашкільняк звертає увагу на контрверсійні теми української історії, зокрема на різне сприйняття діяльності ОУН і УПА. У західноукраїнському середовищі, де чимало родин мали безпосередній зв'язок з учасниками національно-визвольного руху, зберігається переважно позитивний, інколи ідеалізований образ ОУН і УПА як борців за незалежність України. Натомість у східних областях тривалий час зберігалися оцінки, сформовані під впливом радянської історичної політики та пропаганди [35, с. 857]. Саме тому після відновлення незалежності України раніше замовчувані теми почали переосмислюватися, а образи учасників національно-визвольного руху поступово увійшли до шкільної освіти й суспільного дискурсу як приклади боротьби за українську державність. Це свідчить, що історична пам'ять формується не лише під впливом офіційної політики, а й через родинний досвід, регіональні традиції та суспільно-політичні зміни.

Водночас пам'ять суспільства може бути не лише природно втраченою, а й цілеспрямовано деформованою. На нашу думку, кризу історичної пам'яті можна створити штучно, якщо суспільству забороняють говорити про власне минуле, руйнують зв'язок між поколіннями, знецінюються родинні спогади та витісняються національний досвід. Саме так діяла радянська система, яка через репресії, ідеологічний контроль і замовчування трагічних сторінок української історії намагалась перервати тяглість українського народу. Після відновлення незалежності України розпочався процес повернення до тих тем, які тривалий час були заборонені або спотворені радянською владою. Через освіту, наукові дослідження, медіа, культуру та громадське обговорення українське суспільство поступово відновлює знання про власне минуле. Тому можна зробити висновок, що повернення історичної пам'яті є важливою умовою формування історичної

свідомості, адже саме через осмислення минулого суспільство краще усвідомлює свою ідентичність, цінності та місце в історії.

Формування історичної пам'яті здійснюється двома основними шляхами. З одного боку, цей процес може відбуватися стихійно й мимоволі під впливом людей, які виступають її носіями. У такому разі історична пам'ять проявляється через засвоєння історичних традицій, звичаїв, легенд, прислів'їв, казок, а також певних моделей поведінки. З іншого боку, вона формується свідомо, системно й цілеспрямовано завдяки діяльності різних соціальних інститутів: держави, громадянського суспільства, церкви, літератури, мистецтва тощо. Особливу роль у цьому процесі відіграє держава, адже саме вона визначає основні напрями історичної політики, підтримує заклади освіти, музеї, архіви, пам'ятні дати, державні символи та інші канали передавання історичного досвіду. Тому важливим завданням сучасної держави є виховання в молоді громадянської свідомості, патріотичних почуттів і розуміння місця України у світовій історії [98, с. 263–264].

До основних ознак історичної пам'яті належать її соціальна зумовленість і важлива роль у формуванні індивідуальної та суспільної свідомості. Саме тому вона безпосередньо впливає на світогляд людини та суспільства загалом. Вона виконує низку важливих функцій:

- інформаційну, що полягає в накопиченні та передаванні суспільно значущої інформації;
- ідентифікаційну, яка забезпечує ототожнення людини або спільноти з певною історико-культурною традицією;
- організаційну, що допомагає впорядковувати суспільне життя в історичному часі;
- світоглядну, пов'язану з осмисленням соціального досвіду;
- ціннісно-орієнтаційну, яка сприяє збереженню, передаванню та утвердженню важливих ціннісних орієнтирів [73, с. 126].

Тарас Кузьо підкреслював тісний зв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності формулою: «Немає пам'яті – немає ідентичності,

немає ідентичності – немає нації» [51, с. 902]. Історична пам'ять є сукупністю уявлень спільноти про своє минуле та способом збереження досвіду народу, країни й держави. Вона формується як через освіту, так і через засоби масової інформації, літературу та інші джерела. Саме історична пам'ять значною мірою впливає на становлення національної ідентичності, адже нація формується тоді, коли більшість громадян ототожнює себе з нею в минулому, теперішньому й майбутньому [51, с. 902].

Історична свідомість передбачає осмислення історичного контексту, формування в людини уявлень, оцінок і почуттів щодо подій та постатей минулого. У підсумку це сприяє розвитку національної гідності та становленню національної самоідентичності. Важливу роль у формуванні національно свідомої особистості, здатної ухвалювати відповідальні рішення, відіграють демократичні цінності [51, с. 900].

В. Троян зазначає, що історична свідомість охоплює також почуття патріотизму, яке ґрунтується на знанні та глибокій повазі до історії власного народу, його досягнень, пережитих трагедій, поразок, багатовікової культури, традицій, рідної мови та природного середовища. Саме тому патріотично свідома людина прагне брати активну участь у збереженні пам'яток культури й архітектури, підтримці та, за потреби, відродженні народних промислів і традицій, а також у захисті природи та збереженні екологічної рівноваги у своєму регіоні [77, с. 107].

У перспективі інтелектуального розвитку українського суспільства важливе місце має посісти оновлена історична свідомість. Її основними рисами повинні стати звільнення від імперських і радянських історичних стереотипів та міфів; подолання комплексів меншовартості, провінційності й залежного мислення; також багатовимірне наукове осмислення української історії як історії модерної нації і водночас як складової світового цивілізаційного процесу [70, с. 448].

Отже, у цьому підпункті ми проаналізували поняття історичної свідомості та з'ясували, що воно охоплює не лише знання про минуле, а й історичну пам'ять,

цінності, емоційне ставлення до історичних подій, національну ідентичність та усвідомлення зв'язку між минулим, сучасністю і майбутнім. Ми можемо зробити висновок, що історична свідомість є важливою складовою формування світогляду учнів. Вона допомагає їм критично осмислювати історичні події, розуміти значення історичного досвіду, протистояти маніпуляціям і формувати власну громадянську позицію. Таким чином, у контексті історичної дидактики формування історичної свідомості школярів є одним із важливих завдань сучасної історичної освіти, адже сприяє вихованню критично мислячої, національно свідомої та відповідальної особистості.

2.2. Психолого-педагогічні особливості формування історичної свідомості учнів підліткового віку

Формування історичної свідомості учнів є одним із важливих завдань сучасної шкільної історичної освіти, оскільки саме в процесі навчання історії здобувачі освіти не лише засвоюють знання про минуле, а й навчаються осмислювати історичні події, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, оцінювати діяльність історичних постатей та співвідносити минуле із сучасністю. Особливого значення цей процес набуває в підлітковому віці, коли відбувається активне становлення світогляду, системи цінностей, громадянської позиції та національної самоідентифікації особистості. Учні прагнуть не лише запам'ятовувати історичні факти, а й розуміти їхній зміст, значення та вплив на сучасне життя.

Для глибшого розуміння психолого-педагогічних особливостей формування історичної свідомості важливо враховувати специфіку старшого шкільного віку. Т. Швець зазначає, що учні старших класів перебувають у періоді ранньої юності, який охоплює 15–17 років і є перехідним етапом від підліткового віку до самостійного дорослого життя. Саме в цей час відбувається самовизначення особистості, набуття громадянської зрілості, формування світогляду, моральної свідомості та самосвідомості. Водночас старшокласники прагнуть не просто сприймати готову інформацію, а самостійно шукати відповіді

на навчальні, комунікативні та ціннісно-сміслові питання. Для них характерні соціальна активність, суб'єктність, прагнення до самовираження, самоствердження, самореалізації та самоосвіти. Для сучасних школярів характерна також більша автономність, що виявляється у відсутності сліпого наслідування авторитетам, критичності мислення та здатності формувати власну позицію [85, с. 44]. Це означає, що під час формування історичної свідомості важливо не обмежуватися поданням готових оцінок, а залучати учнів до аналізу, обговорення, роботи з джерелами та формулювання власних висновків.

Важливим є й те, що в ранній юності центральним новоутворенням стає готовність до життєвого самовизначення. Старшокласник поступово усвідомлює себе членом суспільства, замислюється над власним майбутнім, формує життєві цілі, ідеали, переконання, принципи й особистісні цінності. Окремої уваги потребує спрямованість старшокласників у майбутнє. У ранній юності учні починають не лише замислюватися над бажаним результатом, а й осмислювати шляхи його досягнення, будувати життєві плани та визначати власну життєву перспективу [85, с. 45]. У зв'язку з цим вивчення історії у старших класах набуває особливого значення, адже допомагає учням не лише засвоювати знання про минуле, а й осмислювати зв'язок між минулим, сучасністю та майбутнім. Саме через історичну освіту старшокласники можуть краще зрозуміти власне місце в суспільстві, усвідомити значення громадянського вибору та сформувати особисту моральну й громадянську позицію.

Психологічну структуру історичної свідомості доцільно розглядати за підходом Т. Дуткевич. Дослідниця виокремлює мотиваційний, когнітивний, емоційний, діяльнісний та оцінний компоненти історичної свідомості особистості [33, с. 337].

Мотиваційний компонент історичної свідомості виявляється у прагненні учня зрозуміти минуле не як віддалену сукупність подій, а як частину власного життєвого простору. Для старшокласника особливо важливо побачити, що історія пов'язана з його родиною, містом, країною, громадянським вибором і майбутнім. Когнітивний компонент охоплює історичні знання, пам'ять і

мислення, зокрема вміння орієнтуватися в історичному просторі й часі, простежувати причинно-наслідкові зв'язки та визначати достовірність фактів [33, с. 341–342].

Не менш важливим є емоційний компонент історичної свідомості. Історичне знання викликає в учня певні переживання, почуття гордості, співпереживання, жалю, тривоги або відповідальності. Для старшокласників це має особливе значення, оскільки саме в цьому віці посилюється здатність морально оцінювати події та вчинки людей. Оцінний компонент особливо виразно проявляється щодо недавніх подій, які учні знають, пам'ятають і часто обговорюють у родині, серед однолітків або в медійному просторі [33, с. 343–344]. Тому під час вивчення російсько-української війни важливо навчати учнів не лише відтворювати події, а й аргументовано оцінювати їхній зміст і значення. Події новітньої історії є для старшокласників не лише навчальним матеріалом, а частиною сучасного суспільного досвіду, тому потребують поєднання фактологічної точності, емоційної обережності та ціннісного осмислення.

Положення І. Булах дають змогу глибше зрозуміти психологічні передумови формування історичної свідомості старшокласників. Дослідниця наголошує на необхідності ціннісного ставлення до підлітка як до суб'єкта активності, здатного вільно й відповідально творити власний життєвий простір [118, с. 5]. Це положення має важливе значення для формування історичної свідомості старшокласників, адже учень повинен виступати не пасивним споживачем готових історичних оцінок, а активним учасником осмислення минулого. Тому на уроках історії доцільно створювати умови для дискусії, самостійного аналізу джерел, висловлення власної позиції та аргументованого оцінювання подій.

Важливими для нашого дослідження є також положення І. Булах про моральну самосвідомість підлітків. У процесі особистісного зростання особливого значення набувають ціннісне ставлення до себе й інших, моральна саморегуляція, совість, гідність і відповідальність [118, с. 6]. У старшому підлітковому віці зростає відповідальність за інших, а особистість поступово

відходить від егоцентричної позиції та набуває здатності до розуміння й прийняття значущості іншої людини [118, с. 32]. Саме тому старшокласники здатні глибше сприймати історичні теми, пов'язані з моральним вибором, громадянською відповідальністю, гідністю та солідарністю.

Особливо доречним для нашого дослідження є положення І. Булах про те, що засобами особистісного зростання підлітка можуть бути соціальні ролі, вербалізації та моральні вчинки [118, с. 7]. У навчанні історії це можна реалізувати через сторітелінг: учні можуть аналізувати подію «очима героя», створювати монолог від імені історичного персонажа, обговорювати його вибір або писати короткий щоденниковий запис. Так історичний матеріал переходить із рівня зовнішньої інформації у площину особистісного осмислення.

Крім того, важливою є думка І. Булах про те, що в підлітковому віці емоційне переживання поступово переходить в осмислене, а згодом – у вольове [118, с. 23]. Це дає підстави стверджувати, що навчальна історія не має завершуватися лише емоційним враженням. Після її сприйняття необхідно організувати аналіз, обговорення й рефлексію, щоб учні змогли перейти від співпереживання до усвідомленого висновку та власної позиції. Отже, старший шкільний вік є сприятливим періодом для формування історичної свідомості, оскільки саме в цей час активно розвиваються самовизначення, критичне мислення, рефлексія, моральна оцінка, ціннісні орієнтації та громадянська позиція. Це підтверджує доцільність використання таких методів навчання, які поєднують знання, емоційне переживання, аналіз і особистісну рефлексію. Одним із таких методів є сторітелінг, адже він дає змогу подати історичну подію через людський досвід, моральний вибір героя та зв'язок минулого із сучасністю.

Від початку XXI ст. поняття «історична свідомість» поступово виходить за межі суто науково-теоретичного осмислення й набуває важливого значення в навчально-методичній площині. Воно дедалі частіше розглядається як вагома освітня категорія. Варто підкреслити його багатоаспектність, адже історична свідомість може виступати водночас показником, чинником і результатом навчальної діяльності старшокласників [48, с. 245].

Відповідно до Концепції Нової української школи, заклади загальної середньої освіти мають сприяти формуванню випускника як цілісної, усебічно розвиненої особистості, здатної до критичного мислення; як патріота з активною громадянською позицією, який діє на основі морально-етичних принципів, поважає гідність і права людини та здатний ухвалювати відповідальні рішення; а також як новатора, готового змінювати навколишній світ, навчатися впродовж життя, бути конкурентоспроможним і брати участь у розвитку суспільства [3, с. 6].

Вивчення історії створює важливе підґрунтя для формування історичної свідомості та наукового світогляду людини. Воно сприяє вихованню морально-етичних якостей, розвитку громадянської позиції та патріотичних переконань. Серед провідних дидактичних принципів засвоєння історичних знань особливе значення мають системність, безперервність і наступність. Саме вони забезпечують спадкоємність історичної освіти на всіх етапах формування історичної свідомості – від родинного виховання, дошкільного й шкільного навчання до вищої освіти, післядипломної підготовки та самоосвіти [40, с. 31].

Соціальна цінність історії як навчального предмета полягає передусім у її здатності відображати та реконструювати накопичений людством досвід. Аналізуючи історичний розвиток народів, характер взаємодії людини з навколишнім середовищем, причини та наслідки ключових подій і явищ, учні отримують можливість критично осмислювати здобутки й помилки попередніх поколінь, свідомо оцінювати сучасні процеси та формувати обґрунтовані орієнтири на майбутнє. Без опори на історичний досвід важко уявити прогресивний розвиток науки, культури, економіки та повсякденного життя суспільства.

Історична свідомість тісно пов'язана з формуванням відчуття часу та передбачає особистісний пошук історичної істини. Сучасність завжди впливає на те, як людина сприймає й осмислює минуле. Прагнення зрозуміти себе в теперішньому породжує звернення до історії, адже сьогодення є короткотривалим і мінливим, тому потребує опори на досвід минулого. Водночас

вивчення історії завжди має певну перспективу, а коли історичні знання поєднуються з політичними впливами, вони можуть становити небезпеку для учнів, історична свідомість яких лише формується. У такій ситуації важливу захисну й спрямовуючу роль відіграють учитель, викладач і система освіти загалом [109, с. 117].

Історія як шкільний навчальний предмет часто закарбовується у свідомості учнів передусім через масштабні події минулого: війни, революції, битви, суспільні потрясіння. Водночас школярі не завжди усвідомлюють значення менш помітних, але важливих історичних фактів, зокрема історії власної родини, рідного населеного пункту, місцевих пам'яток і культурної спадщини. Недостатня увага до таких аспектів ускладнює розуміння молодою людиною свого місця в історичному процесі та може гальмувати формування її громадянської позиції й особистісних якостей [40, с. 33]. Отже, звернення до локальної, родинної та особистісно близької історії є важливою умовою формування історичної свідомості учнів. Саме через усвідомлення зв'язку між загальними історичними подіями та власним життєвим простором школяр краще розуміє своє місце в історичному процесі й формує громадянську позицію.

Формування історичної свідомості є безперервним процесом, оскільки суспільство постійно набуває нового історичного досвіду, а історична пам'ять переосмислюється й упорядковується. Науковець підкреслює, що історична свідомість є важливою складовою суспільної свідомості, адже осмислення будь-якого явища потребує звернення до його історичного контексту. Людина, замислюючись над власним походженням, родиною та місцем у суспільстві, звертається до минулого й усвідомлює себе частиною історичного процесу. Історична свідомість відображає діяльність людей у минулому та її наслідки, які впливають на сучасне покоління. Водночас минуле завжди переосмислюється з позиції сьогодення, а іноді може змінюватися під впливом політичної влади, що проявляється у свідомому спотворенні або вилученні окремих подій з історичної пам'яті [51, с. 903].

Історична психологія досліджує процес формування психіки в контексті становлення й розвитку цивілізацій, народів та великих соціальних спільнот. Колективні травми, як прояви індивідуальної й суспільної психіки, на жаль, є невід’ємною частиною історичного процесу. Тому їх вивчення важливе для осмислення травматичного досвіду та пошуку шляхів його подолання [26, с. 124]. Історія українського народу містить чимало прикладів колективних травм. Україна впродовж століть пережила багато випробувань у боротьбі за власну державність і незалежність. Окрема лінія травматизації пов’язана з тривалим протистоянням, принаймні 8,5 століть протистояння Русі (України) і Московії (Росії) [26, с. 144–145].

Події, що розпочалися восени 2013 року, можна розглядати як новітню системну колективну травму українського суспільства. Її найгострішим проявом стало повномасштабне вторгнення РФ 24 лютого 2022 року. Водночас агресія фактично почалася ще наприкінці 2013 року у формі масштабної інформаційної війни, спрямованої проти європейського вибору України. Після захоплення Криму протистояння набуло відкритого воєнного характеру. Цю комплексну колективну травму можна поділити на кілька етапів: Революція Гідності і перша гостра фаза війни, що тривала із листопада 2013 року до лютого 2015 року; тривала фаза перемир’я з лютого 2015 року до лютого 2022 року; найгостріша фаза повномасштабного вторгнення, яка розпочалася 24 лютого 2022 року; а також майбутній процес відновлення і суспільного зцілення від травми в повоєнний період [26, с. 161–162].

Розвиток критичного мислення передбачає передусім здатність людини помічати, які зовнішні обставини та внутрішні установки впливають на її думки й рішення. Важливо не лише усвідомлювати ці впливи, а й уміти враховувати власні упередження, сумніви чи обмеження. Людина, яка мислить критично, у процесі прийняття важливих рішень запитує себе: чому я обираю саме цей варіант, що вплинуло на мою позицію, чи існують інші можливі рішення? Коли дорослі обговорюють із дітьми їхні вчинки й вибір через подібні запитання, вони

поступово навчають їх самостійно аналізувати власні думки. Саме так формується більш усвідомлене, самостійне й незалежне мислення [89, с. 154].

Історичне знання, на нашу думку, не можна вважати абсолютно нейтральним, адже воно завжди формується через погляд конкретної людини, її досвід, переконання та систему цінностей. Історик, аналізуючи минуле, здебільшого не має справи з беззаперечними доказами, а працює з різними версіями, припущеннями й аргументами. Часто історичні явища не дають однозначної відповіді: одні факти можуть підтверджувати певний висновок, інші – ставити його під сумнів, а частина інформації взагалі може бути втраченою або неповною. Саме тому історичні поняття нерідко мають складний, багатозначний і дискусійний характер.

У процесі вивчення історичної свідомості важливо звертати увагу не лише на те, які саме історичні факти, події чи образи людина усвідомлює. Не менш значущими є способи сприйняття минулого, ціннісні орієнтири, життєві позиції та пріоритети, через які ці знання набувають особистого або суспільного значення. Тобто дослідження має охоплювати ті внутрішні ментальні механізми, які визначають, чому певні історичні події стають важливими для людини чи спільноти, як вони засвоюються і використовуються в сучасному житті [68, с. 80].

Н. Конон окремо відзначає активність учителів історії в цифровому середовищі. Сьогодні чимало педагогів ведуть власні YouTube-канали, сторінки у Facebook, Telegram-блоги або розміщують авторські матеріали на платформах на зразок Medium чи Substack. За допомогою цих ресурсів вони поширюють обґрунтоване й доказове бачення історичних подій, доступно пояснюють складні явища минулого та сучасності, а також спростовують міфи, які активно використовуються російською пропагандою. Зокрема, це стосується трактування причин і перебігу російсько-української війни, діяльності УПА, подій Майдану, а також процесів становлення української незалежності у XX столітті [104, с. 65–66]. У методичному аспекті такі цифрові матеріали доцільно використовувати на уроках історії як додаткові джерела для аналізу й обговорення. Учитель може запропонувати учням переглянути відеофрагмент, допис або цифрову розповідь,

визначити автора, мету, головну ідею, факти й оцінні судження, а також з'ясувати, які історичні міфи чи маніпуляції спростовуються. На основі такого матеріалу учні можуть створити власну коротку історію, мініесе, інформаційну картку, комікс або цифровий сторітелінг. Така діяльність поєднує роботу з джерелами, розвиток критичного мислення та формування історичної свідомості школярів.

Одним із пріоритетних завдань шкільної історичної освіти в сучасній Україні є формування в учнів цілісного, об'єктивного та багатовимірного уявлення про історію української державності, зокрема про складну й багатоаспектну історію українсько-російських відносин. Саме такий підхід дозволяє школярам глибше осмислити історичні передумови та причини російсько-української війни, критично переосмислити усталені стереотипи та виробити здатність до неупередженої оцінки історичних і сучасних подій [54, с. 48].

В умовах повномасштабної російсько-української війни особливо важливим стає формування історичної пам'яті молоді як основи повоєнної української національної ідентичності. Історична пам'ять поєднує минуле, сучасне й майбутнє, допомагає осмислити історичний досвід і визначити ціннісні орієнтири суспільства. Недостатня увага до її формування може послаблювати національно-патріотичне виховання та створювати умови для маніпуляцій свідомістю молодих людей [21, с. 5]. Під час формування історичної пам'яті учнів старшої школи педагогам важливо враховувати, що російсько-українська війна стала чинником переосмислення історичного минулого України. Це потребує створення нового національного наративу, вільного від російських і радянських впливів, а також формування сучасних ідеалів, символів і цінностей. Важливу роль у цьому відіграють процеси декомунізації, переоцінка радянської спадщини, відмова від російської символіки та осмислення історичних подій і постатей у контексті боротьби за незалежність, патріотизму й розвитку української національної ідентичності [83, с. 97].

Особливість формування історичної пам'яті учнів в умовах воєнного стану полягає в тому, що старшокласники є не лише спостерігачами, а й свідками

сучасних історичних подій. Чимало учнів та членів їхніх родин особисто зіткнулися з трагічними наслідками війни, тому педагог має підходити до цього процесу чутливо, професійно й обережно. У таких умовах формування історичної пам'яті виконує не лише освітню, а й виховну та підтримувальну функцію, сприяючи патріотичному вихованню й національному самоствердженню учнів [21, с. 7].

Історична пам'ять є важливою основою формування історичної свідомості молоді, оскільки поєднує знання, правду, погляди, уявлення та розуміння зв'язку між минулим і сучасністю, традиціями й досвідом різних поколінь. Вона допомагає учням усвідомлювати загальнолюдські цінності, критично оцінювати світовий історичний досвід, засвоювати його уроки, а також формувати власні переконання, громадянську позицію та відповідальне ставлення до подій минулого й сучасності [27, с. 152]. Отже, в умовах російсько-української війни формування історичної пам'яті набуває особливого значення. Шкільна історична освіта має не лише передавати знання, а й розвивати в учнів критичне мислення, здатність протистояти маніпуляціям та усвідомлення ролі історичної пам'яті у збереженні національної ідентичності.

Історична свідомість дає змогу осмислити різні способи усвідомлення суспільством власного минулого, а також уявлення про можливі напрями його майбутнього розвитку. Водночас вона може цілеспрямовано формуватися державою та транслюватися через систему освіти, нав'язуючи суспільству певне бачення історії. Показовим прикладом такого штучно створеного історичного конструкту є радянська концепція історії України. Саме апеляцією до викривлених історичних аргументів ворожа влада намагалася обґрунтувати анексію Криму, початок війни на сході України та повномасштабне вторгнення. Російськоцентрична модель історії фактично заперечує існування української національної ідентичності в минулому [51, с. 901].

Сучасна історична освіта має враховувати різні історичні пам'яті регіонів України та водночас формувати цілісний національний погляд на минуле. Російсько-українська війна посилила усвідомлення загрози з боку Росії та

підтвердила важливість українського історичного наративу. В умовах війни проросійські сили втратили можливість відкрито впливати на зміст історичної освіти. Натомість агресія Росії спричинила протилежний результат: активну українізацію освітнього простору, зростання національної свідомості та зміцнення міжнародної суб'єктності України [51, с. 906]. Історія як наука і навчальна дисципліна відіграє важливу роль у формуванні національної та етнічної ідентичності. Її основою є історична пам'ять, усвідомлення власного минулого та розуміння суспільних процесів у їхньому історичному розвитку. Звідси випливає потреба приділяти в шкільному курсі історії значну увагу процесам становлення національної ідентичності, їхнім витокам, історичним умовам, закономірностям і суперечностям [80, с. 9].

Отже, формування історичної свідомості учнів підліткового віку є складним процесом, що потребує врахування їхніх вікових, психологічних і пізнавальних особливостей. Саме в цей період активно формуються світогляд, цінності, громадянська позиція та національна самоідентифікація. Ефективність цього процесу залежить від поєднання історичних знань, критичного мислення, роботи з джерелами, осмислення історичної пам'яті та зв'язку минулого із сучасністю. В умовах російсько-української війни історична освіта набуває особливого значення як засіб протидії пропаганді, збереження національної пам'яті та формування відповідального громадянина. Саме тому важливим є використання методів, які роблять історичний матеріал зрозумілим, емоційно значущим і близьким для учнів, зокрема сторітелінгу.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ СТОРІТЕЛІНГУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

3.1. Змістові та аксіологічні аспекти висвітлення теми російсько-української війни у шкільному курсі історії України

Сьогодні особливої актуальності набуває проблема висвітлення теми російсько-української війни на уроках історії. Осмислення її причин, перебігу, наслідків та специфіки є важливою складовою сучасної історичної освіти, адже ці події безпосередньо впливають на формування історичної свідомості, громадянської позиції та національної ідентичності учнів.

Україна нині переживає складні трансформаційні процеси, що охоплюють політичну, економічну, військову, культурну та соціальну сфери. В умовах оновлення історичної освіти важливо не лише враховувати ці зміни, а й активно реагувати на них у навчальному процесі. Учитель історії має показувати зв'язок між минулим і сучасністю, пояснювати сучасні історичні процеси крізь призму попереднього досвіду, розширювати просторові контексти історії України та актуалізувати їх для учнів. Водночас викладання історії України доцільно здійснювати у взаємозв'язку зі всесвітньою історією, що дає змогу глибше розкрити внутрішньодержавні процеси в ширшому міжнародному контексті [114, с. 58].

Система освіти формується державою, тому політичні впливи позначаються на змісті шкільного курсу історії та оцінці історичних подій. У роки незалежності України на освітній процес неодноразово впливали пострадянські та проросійські наративи. Найактивніше це проявилось за президентства В. Януковича, коли міністр освіти Д. Табачник сприяв поверненню неорадянського бачення історії. Це виявлялося у запереченні Голодомору як геноциду, використанні терміна «Велика Вітчизняна війна», а також у применшенні ролі борців за незалежність України. Отже, у цей період

історичну освіту намагалися переорієнтувати на проросійську концепцію викладання історії України [51, с. 904].

Відповідно до чинної навчальної програми з історії України для 11 класів, затвердженої Міністерством освіти і науки України 3 серпня 2022 р. наказом № 698, одним із ключових завдань шкільного історичного курсу є осмислення сучасної військової агресії проти України. У пояснювальній записці програми прямо зазначається, що «Сьогодні Україна переживає найважчі випробування за весь період незалежності. Повномасштабна війна, яку 24 лютого 2022 р. розпочала Російська Федерація, спрямована насамперед проти української державності та має виразні риси геноциду українського народу. Складовою цього геноциду є намагання путінського режиму знищити українців як політичну націю, зруйнувати не тільки українські міста і села, але й українську історичну пам'ять та національну самосвідомість» [2, с. 5]. Особлива увага звертається на те, що російська агресія супроводжувалася тривалою фальсифікацією історії, поширенням ідеології «русского міра», формуванням імперського мислення та шовіністичних настроїв у російському суспільстві. У таких умовах історична освіта набуває особливого значення, адже вона має сприяти формуванню в учнів патріотизму, поваги до загальнолюдських цінностей, критичного ставлення до імперської ідеології та усвідомлення європейського цивілізаційного вибору України [2, с. 5].

У свою чергу О. Удод наголошує, що шкільний підручник відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні суспільної історичної свідомості. Інші засоби масової комунікації поки що не можуть повною мірою замінити підручник за силою його впливу на процес самоідентифікації різних соціальних груп – учнів, їхніх батьків та вчителів [80, с. 8].

У підручниках з історії України профільного рівня значну увагу приділено російсько-українській війні, що триває від 2014 року, а також європейському вибору України. У них подано широкий фактологічний матеріал, а також вміщено багато практичних, дослідницьких і творчих завдань для учнів. Тому, С. Біла та І. Лозинська у своїй праці роблять влучний висновок, що педагогам доцільно

активно використовувати ці теоретичні й дидактичні напрацювання у процесі формування історичної пам'яті школярів. Особливо важливо звертатися до роботи з історичними документами, фотографіями, картами та додатковими інформаційними ресурсами, представленими в підручниках [21, с. 7].

В 11 класі вивчається розділ «Європейський вибір України. Російсько-українська війна» [2, с. 100]. Його зміст охоплює події, починаючи від Революції Гідності, проявів сепаратизму та спроб поширення ідей так званої «русской весни» в Україні, до початку російської агресії, анексії Автономної Республіки Крим і окупації частини українських територій. Окремо актуалізується питання повномасштабної фази російсько-української війни, а також міжнародної підтримки України, зокрема санкційної політики проти держави-агресора, лендлізу, гуманітарної, фінансової та військової допомоги з боку країн Європи й інших демократичних держав.

Щоб простежити, як представлено дану тему у шкільних підручниках, ми здійснили аналіз сучасних підручників з історії України для 11 класу таких авторів: О. В. Гісем, О. О. Мартинюк, О. М. Сирцова, А. А. Галімов [88]; Г. М. Хлібовська, М. Є. Крижановська, О. В. Наумчук [90]; В. С. Власов, С. В. Кульчицький, О. Є. Панарін [87]. Усі підручники з історії, затверджені Міністерством освіти і науки України, побудовані відповідно до навчальної програми. (див. Додаток Ж).

У підручнику О. В. Гісема, О. О. Мартинюк, О. М. Сирцової, А. А. Галімова матеріал подано переважно в хронологічній послідовності. Спочатку розглядаються події Революції Гідності, далі – початок війни Росії проти України, внутрішньополітичне становище держави у 2014–2019 рр., розвиток України у 2019–2021 рр. і широкомасштабне вторгнення Російської Федерації. Така структура дає змогу учням простежити причинно-наслідковий зв'язок між Революцією Гідності, європейським курсом України та подальшою агресією Росії. (див. Додаток И).

У підручнику Г. М. Хлібовської, М. Є. Крижановської, О. В. Наумчук акцент зроблено не лише на політичних і воєнних подіях, а й на ширшому

суспільному контексті. Окремо виділено теми геополітичного вибору України, розгортання Російською Федерацією гібридної війни, суспільно-політичного та соціально-економічного становища України у 2014–2022 рр., широкомасштабного вторгнення, а також повсякдення в умовах війни. Важливим є включення практичної роботи «Stand with Ukraine! Міжнародна підтримка України в боротьбі проти агресії Росії» [90, с. 309], що дозволяє учням осмислити не лише внутрішній, а й міжнародний вимір війни.

Підручник В. С. Власова, С. В. Кульчицького, О. Є. Панаріна також поєднує хронологічний і тематичний підходи. У ньому розглядаються геополітичний вибір України, початок війни Російської Федерації проти України, соціально-економічний і суспільно-політичний розвиток України у 2014–2022 рр., широкомасштабне вторгнення, міжнародна підтримка України, а також повсякденне життя і культура в умовах війни. Особливо важливим є звернення до теми культури та повсякдення, адже це дає змогу показати війну не лише як військово-політичне явище, а й як подію, що безпосередньо впливає на життя суспільства, цінності, ідентичність і культурну пам'ять.

Окрім того, ми здійснили аналіз підручників з історії України для 11 класу з метою визначення текстового й ілюстративного наповнення розділу «Європейський вибір України. Російсько-українська війна». Отримані результати оформили у вигляді порівняльної таблиці. (див. Додаток К).

Отже, порівняння показує, що підручник О. В. Гісема та співавторів є найбільш візуально насиченим, підручник В. С. Власова та співавторів – найбільш розгорнутим за текстовим наповненням, а підручник Г. М. Хлібовської та співавторів демонструє більш стислий, але достатньо ілюстрований виклад матеріалу. Це свідчить про різні методичні підходи до висвітлення теми російсько-української війни: через детальний текстовий аналіз, через візуалізацію подій або через поєднання стислого викладу з наочністю.

Отже, аналіз навчальної програми засвідчує, що тема російсько-української війни подається не як окремий ізольований сюжет, а як складова ширшого історичного процесу. Для глибшого розуміння цієї теми учнями

важливо розглядати не лише події після 2014 чи 2022 року, а й давніші історичні, політичні та ідеологічні передумови російської агресії проти України. Саме такий підхід дає змогу сформувати цілісне уявлення про причини війни, її характер і значення для сучасної української державності.

Стадія повномасштабного військового вторгнення в межах сучасної російсько-української війни розпочалася 24 лютого 2022 р. Водночас агресія РФ проти України мала тривалу передісторію, зокрема на ідеологічному рівні. Якщо звернутися до змісту поняття ідеології, то можна зазначити, що воно означає впорядковану систему ідей, пов'язаних із певним баченням суспільного життя, оцінкою його стану та уявленнями про шляхи його подальшого розвитку й трансформації [113, с. 148].

Наступ ворога на Україну розпочався задовго до повномасштабного вторгнення й відбувався не лише у політичній, дипломатичній та економічній площинах, а передусім в ідеологічній сфері. Для того щоб агресивна політика держави-окупанта знаходила підтримку серед її населення, необхідно спершу забезпечити перемогу саме на ідеологічному фронті. Тому економічні війни, газовий шантаж першого й другого десятиліть ХХІ ст. стали можливими лише за умови попередньої ідеологічної підготовки, яку країна-окупант намагалася здійснювати не тільки всередині власної держави, а й в Україні. Особливо активізувалися ці процеси після перемоги В. Януковича на президентських виборах 2010 р. За президентства В. Януковича наступ в ідеологічній сфері проявився, зокрема, у перегляді державних стандартів і навчальних програм з історії у 2011–2012 рр. Ці зміни здійснювалися непомітно, без широкого суспільного обговорення, тому майже не було усвідомлено, як із курсу історії України фактично було усунуто український зміст. За міністра освіти Д. Табачника особливого удару зазнав пропедевтичний курс історії України, адже саме перше ознайомлення дитини з історією своєї Батьківщини має особливе значення для формування національних цінностей, ставлення до власного народу, його історико-культурної спадщини та ідентичності. Нові програми з цього курсу фактично формували уявлення про відсутність української

державності та нівелювали роль видатних українців, які боролися за ідею незалежної Української держави. З програми було вилучено персоналії, а зміст навчального матеріалу подано у максимально нейтралізованих і позбавлених національного акценту формулюваннях [113, с. 149].

На уроках історії, розглядаючи російську агресію проти України, доцільно насамперед акцентувати увагу на її історичних витоках і передумовах, ідеології «русского мира», а також на антигуманному характері суспільно-політичної системи, яка формує відповідні моделі державної політики. Важливо підкреслювати, що сучасна війна не є випадковим чи ізольованим явищем, а має глибоке історичне підґрунтя. Окрім відомих прикладів загарбання українських земель в попередні століття, варто звертатися й до подій новітньої історії: ситуації в Криму на початку 1990-х рр., конфлікту навколо острова Тузла, газових війн та інших проявів тиску на Україну. Такий підхід дає змогу учням побачити послідовний ланцюг взаємопов'язаних подій, закономірним завершенням якого стала повномасштабна російська агресія [45]. Таким чином, висвітлення російсько-української війни в шкільному курсі історії має виходити за межі простого опису військово-політичних подій. Саме тому під час вивчення цієї теми на уроках історії важливо показувати учням послідовний зв'язок між давніми імперськими практиками, політичним тиском на Україну та сучасною повномасштабною війною.

Важливе місце в патріотичному вихованні здобувачів освіти посідає формування уявлень про героїв сучасної російсько-української війни – військових, волонтерів, громадських діячів і представників різних сфер суспільного життя, які своєю мужністю, самовідданістю та щоденною працею наближають перемогу України [103, с. 37]. У цьому контексті доцільно звертати увагу не лише на загальноукраїнські символи спротиву, а й на постаті, пов'язані з рідним краєм учнів. Такий підхід робить навчальний матеріал ближчим і зрозумілішим, адже школярі бачать, що історія твориться не абстрактно, а конкретними людьми, зокрема вихідцями з їхнього регіону. Ми вважаємо, що роботу з такими посталями доцільно будувати не як сухе

біографічне повідомлення, а як сюжетну розповідь. Учитель спершу коротко окреслює, ким була людина до війни, звідки вона походила, які мала інтереси, риси характеру чи життєві цінності. Далі важливо показати момент вибору: чому герой долучився до боротьби, які обставини вплинули на його рішення, як особистий вибір пов'язався з долею держави. Після цього розповідь переходить до основної частини – участі героя у війні, його вчинків, відповідальності, взаємодії з побратимами, ставлення до України та людей поруч. Завершення історії має містити не лише інформацію про загибель чи нагороду, а передусім висновок про значення цієї постаті для сучасної історичної пам'яті.

Наприклад, розповідь про Дмитра Коцюбайла можна побудувати як історію молодого людини з Івано-Франківщини. Його громадянський і військовий шлях розпочався ще у 2013 р., коли він долучився до Революції Гідності, а вже з 2014 р. став на захист України в умовах російсько-української війни [92]. У центрі такої історії варто поставити не лише факт його військової біографії, а поступове зростання особистості: від юного добровольця до командира, який став авторитетом для побратимів і символом нового покоління українських захисників. Такий сюжет дає змогу учням зрозуміти, що героїзм не виникає раптово, а формується через послідовність рішень, відповідальність, досвід і готовність діяти в інтересах інших.

Після розповіді вчитель може організувати обговорення за запитаннями: чому саме постать Дмитра Коцюбайла стала символічною для сучасної України; яке значення має той факт, що він був учасником війни ще з 2014 р.; які риси героя допомогли йому стати лідером; як його історія пов'язана з темою захисту української державності; чому важливо знати героїв не лише загальноукраїнського, а й місцевого рівня? Такі запитання допомагають перейти від емоційного сприйняття біографії до осмислення історичного значення постаті.

Подібним чином можна працювати й з іншими прикладами. Постать Олександра Мацієвського доцільно розглядати як символ гідності та незламності українського воїна, а історію оборонців Маріуполя й «Азовсталі» – як приклад

колективного подвигу, витривалості та відповідальності перед державою. Однак у кожному випадку важливо не обмежуватися переліком імен і фактів. Учитель має вибудовувати розповідь навколо людського вибору, цінностей, обставин часу та зв'язку особистої історії з ширшим перебігом російсько-української війни. Олександр Мацієвський був удостоєний звання Героя України, а в енциклопедичних матеріалах його постать подається як один із символів сучасної війни [93].

Для учнів Івано-Франківщини особливо доречним є звернення до постаті Віталія Мерінова – спортсмена, громадського діяча та військовослужбовця з Івано-Франківська [71]. Він був чотириразовим чемпіоном світу з кікбоксингу, майстром спорту з боксу, чемпіоном України з універсального бою, а також членом виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради. З дитинства Віталій Мерінов був пов'язаний зі спортом, однак його життєвий шлях не обмежився лише спортивними досягненнями: він активно займався громадською діяльністю, а згодом став на захист України.

Розповідь про Віталія Мерінова пропонуємо будувати як історію людини, яка поєднала в собі кілька важливих ролей: спортсмена, громадянина, захисника і представника місцевої громади. Учитель може розпочати сюжет із його спортивного шляху, показавши, що сила характеру, дисципліна й наполегливість формувалися ще до війни. Далі варто перейти до моменту вибору: у перший день повномасштабного вторгнення Віталій Мерінов пішов захищати Україну. Після поранення він повернувся на фронт, що дає змогу акцентувати увагу учнів на відповідальності, стійкості та свідомому громадянському виборі.

Після розповіді вчитель може запропонувати учням обговорити такі питання: які риси характеру Віталія Мерінова проявилися у спорті та на війні; чому важливо вивчати історії героїв рідного краю; як особистий вибір однієї людини пов'язаний із захистом держави; що ця історія допомагає зрозуміти про громадянську відповідальність у час війни. Таке обговорення переводить розповідь із рівня біографічного повідомлення до рівня історичного й морального осмислення.

У підручнику О. Гісема та ін. у рубриці «Історичні персоналії» згадано Віталія Скакуна як одного з перших Героїв України після початку повномасштабного вторгнення, який ціною власного життя уповільнив просування російських військ, підірвавши разом із собою Генічеський міст [88, с. 285], а також захисників Маріуполя й «Азовсталі», серед яких Денис Прокопенко («Редіс»), Святослав Паламар («Калина»), Сергій Волинський («Волина») та Катерина Поліщук («Пташка») [88, с. 290]. У підручнику Г. Хлібовської та ін. акцент зроблено на подвигу оборонців острова Зміїний, захисників Маріуполя та Михайла Діанова як одного із символів незламності «Азовсталі» [90, с. 298–299]. У підручнику В. Власова, С. Кульчицького та О. Панаріна тему героїзму українців у російсько-українській війні розкрито переважно через образ загальнонаціонального спротиву. Героїзм подано через колективний образ українського суспільства, яке об'єдналося навколо захисту держави, волонтерської допомоги, інформаційного спротиву та підтримки армії. Окрім того, додатково до цієї теми можемо запропонувати флеш-картки таких особистостей як Віталій Скакун, Дмитро Коцюбайло позивний «Да Вінчі», Катерина Поліщук позивний «Пташка», Юлія Паєвська псевдо «Тайра». (див. Додаток Л).

Наприклад, флеш-картки доцільно використовувати не лише для запам'ятовування імен, а як засіб організації короткої навчальної історії навколо конкретної особистості. На початку роботи вчитель може запропонувати учням проблемні запитання про те, чому окремі люди стають символами історичної пам'яті та як через долю однієї людини можна зрозуміти характер російсько-української війни. Після цього клас об'єднується в групи, кожна з яких отримує флеш-картку з іменем, короткою біографічною довідкою, подією, з якою пов'язана ця постать, та запитаннями для аналізу.

Робота з картою може відбуватися за певною схемою: учні визначають, з якою історичною подією пов'язана особистість, у чому полягав її вибір або вчинок, які цінності розкриває ця історія та чому ця постать стала важливою для сучасної історичної пам'яті українців. Наприклад, аналізуючи флеш-картку

Віталія Скакуна, учні можуть говорити не лише про конкретний епізод початку повномасштабного вторгнення, а й про значення особистої відповідальності, самопожертви та оборони держави. Працюючи з карткою Катерини Поліщук, доцільно звернути увагу на образ захисників Маріуполя й Азовсталі, стійкість, силу духу та роль особистого свідчення у формуванні пам'яті про війну.

Після роботи з картками учні презентують результати за коротким планом: називають особистість, пояснюють, з якою подією вона пов'язана, яку цінність уособлює та що її історія допомагає зрозуміти про російсько-українську війну. Завершити роботу доцільно спільним узагальненням у вигляді таблиці або усної рефлексії. Учні можуть порівняти різні приклади героїзму й дійти висновку, що сучасний герой постає не лише як учасник бойових дій, а як людина, чий вибір, відповідальність і служіння суспільству набувають загальнонаціонального значення.

Революція Гідності та російсько-українська війна спричинили переосмислення образу сучасних українських Героїв, які віддали життя за свободу й майбутнє України. Вони стали символом мужності, опору та національної самопожертви. У цих умовах історична пам'ять набула особливого значення, адже вона зміцнює національну ідентичність, єдність суспільства та усвідомлення українцями власної державності [83, с. 96]. Після 24 лютого 2022 р. в учнів помітно зріс інтерес до історії, оскільки події, про які вони раніше читали в підручниках, стали частиною сучасної реальності. Особистий досвід війни посилив зацікавлення минулим як серед дітей, так і в суспільстві загалом. Тому важливим завданням українсько історичної освіти є розвиток критичного мислення, медіаграмотності та здатності протистояти пропаганді [79, с. 5].

Оскільки сучасні здобувачі освіти мають необмежений доступ до інформації та водночас живуть в реаліях війни, заклади освіти повинні подавати матеріал про ці події виважено, дозовано й відповідно до вікових особливостей учнів. Такий підхід допомагає поступово готувати школярів до осмислення складної реальності. Особливо важливо дотримуватись коректності у висвітленні навчального матеріалу, адже підлітки перебувають в умовах воєнного стану та

емоційно відчують загальну тривогу, спричиненою війною [103, с. 34]. Під час підготовки уроків, присвячених проблематиці сучасної російсько-української війни, доцільно використовувати дискусійні технології, які дають змогу аналізувати складні питання сучасності з різних позицій та експертних оцінок. Це сприяє формуванню в учнів критичного мислення, уміння перевіряти інформацію, розпізнавати фейки, аргументувати власну думку й займати конструктивну позицію в обговоренні суспільно важливих проблем. Важливо, щоб учитель історії не замовчував трагічні події війни й говорив про них чесно та відкрито. Водночас необхідно уникати надмірних подробиць, які можуть негативно вплинути на психіку підлітків. Педагог має наголошувати, що злочини російських агресорів не залишаться безкарними. Такий підхід сприяє формуванню в учнів причинно-наслідкового мислення, допомагає осмислити події війни та підтримує віру в справедливість і майбутню перемогу [103, с. 35].

У цьому контексті доречним є поєднання двох педагогічних підходів – педагогіки травми та педагогіки надії. З одного боку, українське суспільство має глибокий травматичний досвід, який не можна ігнорувати чи забувати. З іншого боку, сучасні діти й підлітки безпосередньо переживають реалії війни. Підходи психології травми допомагають педагогу визначити межі емпатії, усвідомити вплив власного досвіду на викладання та обрати безпечні способи роботи з чутливим матеріалом. Водночас постійна тривожність, спричинена повітряними тривогами, новинами і власними переживаннями, має не лише визнаватися в освітньому процесі, а й урівноважуватися педагогікою надії. Вона формує відчуття стійкості, внутрішньої сили, здатності дітей і дорослих витримувати складні обставини, а також розуміння того, що війна завершиться, а відбудова країни починається вже сьогодні – у щоденній праці, планах на майбутнє та збереженні здатності мріяти [91, с. 7].

Отже, зважаючи на складність і чутливість теми російсько-української війни, простого викладу історичних фактів на уроці недостатньо. Учні мають не лише засвоїти хронологію подій, а й зрозуміти людський вимір війни, досвід її учасників та очевидців, а також моральні вибори, які постають перед людьми в

кризових умовах. Саме тому сторітелінг є доцільним методичним інструментом, адже він дає змогу поєднати історичні факти з емоційним осмисленням, формуванням ціннісних орієнтирів і вихованням історичної свідомості учнів.

3.2. Практичні моделі сторітелінгу у висвітленні подій війни

Основна причина широкого поширення сторітелінгу серед різних аудиторій полягає в його ефективності як засобу впливу на свідомість людей. Завдяки силі оповіді цей метод допомагає встановити особливий зв'язок між оповідачем та слухачами. Сторітелінг, звертаючись до почуттів аудиторії, формує відчуття спільного досвіду, посилює почуття причетності та об'єднує людей навколо спільних тем, цінностей та переживань.

Сторітелінг дає змогу учням глибше осмислювати складні історичні події та процеси через конкретні людські історії й особистий досвід. Під час вивчення історії цей метод може використовуватися у формі розповіді про реальних людей, які були учасниками або свідками певних подій. Завдяки цьому здобувачі освіти краще розуміють історичний контекст, значення подій та їхній вплив на життя суспільства.

Наприклад, під час вивчення російсько-української війни можна звернутися до історії Ірини Цибух («Чеки») – журналістки, громадської діячки та парамедикині добровольчого батальйону «Госпітальєри» [18]. Її життєвий шлях дає змогу показати учням, що війна розкриває різні форми громадянської участі: хтось захищає державу зі зброєю, хтось рятує поранених, хтось документує події, підтримує інших або працює для збереження правди. Розповідь про Ірину Цибух варто будувати навколо її особистого вибору: від роботи в медіа й громадських ініціативах до рішення стати парамедикинею. Такий приклад допомагає школярам зрозуміти, що історія війни складається не лише з дат і воєнних операцій, а й з людських рішень, відповідальності та готовності діяти заради інших. Після ознайомлення з цією історією учні можуть пояснити, як особиста біографія однієї людини відображає ширший громадянський вимір російсько-української війни.

Події новітньої історії учні можуть осмислювати також крізь призму власного життєвого досвіду або досвіду своїх рідних. У цьому випадку персональні розповіді стають важливою формою сторітелінгу, адже вони показують, як історичні події впливають на повсякденне життя людини. Прикладами таких історій можуть бути спогади про евакуацію, загрозу окупації, ракетні обстріли, втрати, вимушене переселення чи інші випробування, пов'язані із сучасною російсько-українською війною. Як зазначає один із дослідників, кожна людина має історію, яку варто розповісти, адже вона розкриває особистість, її характер або досвід групи людей у ситуації, що має важливі наслідки. Отже, кожен, хто пережив події повномасштабної війни, має власний досвід, який може стати основою для осмислення історії [112, с. 167].

Водночас застосування сторітелінгу під час вивчення воєнних подій вимагає від учителя особливої педагогічної чутливості. Адже йдеться про складний і травматичний досвід, пов'язаний із людськими втратами, вимушеним переселенням, окупацією та іншими болючими явищами. Тому педагог має ретельно добирати історії, щоб вони не посилювали емоційне напруження учнів, а допомагали їм осмислити події, розвивати співпереживання та внутрішню стійкість.

Найдоцільнішим підходом у роботі з учнями є відверта розмова про складний досвід інших людей. Дітям цього віку не завжди легко говорити про власні переживання, однак співпереживання героям історій може стати поштовхом до саморефлексії. Після ознайомлення з розповіддю варто запропонувати учням поміркувати, як би вони діяли в подібній ситуації. Важливо чесно обговорити, що люди можуть по-різному реагувати на однакові обставини, а тому школярам необхідно знати можливі алгоритми дій у складних життєвих ситуаціях. Також доцільно звернути увагу на те, що саме допомагає дітям зберігати внутрішню стійкість [91, с. 49].

Опрацьовуючи складні події новітньої історії України, зокрема тему «Євромайдан. Революція Гідності» в 11 класі, доцільно використовувати сторітелінг як спосіб активного залучення учнів до навчального процесу. Замість

звичайного відтворення фактів учням можна запропонувати створити спільну історію, спираючись на спогади своїх батьків, родичів або знайомих про події Євромайдану. Така робота допомагає школярам краще усвідомити значення історичних подій, пов'язати їх із особистим і родинним досвідом, а також самостійно дійти важливих висновків і міцніше засвоїти навчальний матеріал. У шкільних підручниках в межах цієї теми автори приділяють увагу вірменину Сергію Нігояну. (див. Додаток М). Якщо родинні спогади допомагають учням наблизити історичні події до власного життєвого досвіду, то усна історія дає змогу системно збирати, фіксувати й аналізувати свідчення очевидців та учасників російсько-української війни.

Сторітелінг доцільно поєднувати з методом усної історії, оскільки саме через живу розповідь учні можуть глибше осмислити події сучасності. За допомогою наративного або вільного інтерв'ю здобувачі освіти отримують свідчення безпосередньо від очевидців чи учасників важливих історичних подій, зокрема російсько-української війни. Такий підхід дає змогу зберегти голоси воїнів ЗСУ, ветеранів, представників територіальної оборони, силових структур, а також цивільних громадян України, життєвий досвід яких не завжди відображений в офіційних джерелах, але є важливим для розуміння боротьби українського суспільства за незалежність і державність [21, с. 8].

Метод усної історії є важливою допоміжною ланкою у вивченні історії України, зокрема подій російсько-української війни 2014–2026 рр. Його суть полягає у пошуку очевидців, проведенні з ними невимушених бесід та осмисленні отриманих свідчень. Така робота допомагає учням не лише збирати інформацію, а й формувати власне розуміння історичних подій. Для покоління «зумерів», яке зростає в умовах цифрового інформаційного простору, цей метод особливо корисний, адже розвиває навички пошуку, систематизації, критичного аналізу та перевірки інформації. Водночас усні свідчення мають суб'єктивний характер, тому їх необхідно зіставляти з іншими джерелами – документами, науковою літературою та матеріалами про відповідні події. Під час інтерв'ювання очевидців війни важливо враховувати психологічні й етичні

аспекти спілкування, дотримуватися делікатності та поваги. Тому збирання, збереження й упорядкування усних історій має здійснюватися відповідально та методологічно обґрунтовано [111, с. 208].

Під час вивчення теми Революції Гідності (листопад 2013 – лютий 2014 рр.) на уроках історії доцільно використовувати різні інтерактивні форми роботи. Однією з найважливіших серед них є робота з історичними джерелами та їх безпосередній аналіз. Особливо ефективним може бути опрацювання офіційних документів, виступів політичних діячів, публікацій у засобах масової інформації, а також спогадів очевидців подій. Завдяки такій діяльності учні можуть з'ясувати причини Революції Гідності, простежити перебіг основних подій, а також визначити особливості висвітлення Майдану в українських і зарубіжних медіа. У процесі вивчення цієї теми варто використовувати різні джерела інформації, зокрема архіви новин, матеріали Українського інституту національної пам'яті, Електронного архіву Майдану, спогади очевидців [115, с. 217–218].

У шкільному курсі історії України під час вивчення тем, пов'язаних із Революцією Гідності доцільно використовувати матеріали серії «Майдан від першої особи» – важливий збірник усних свідчень і спогадів учасників протестних подій, підготовлений Українським інститутом національної пам'яті в межах масштабного проєкту «Майдан: усна історія». Через розповіді респондентів розкриваються настрої, мотиви й переживання людей – від початку протестів до втечі експрезидента Віктора Януковича. Це видання не є звичайною хронікою чи офіційним викладом подій. Його головна мета – відтворити живу картину Майдану очима звичайних людей, які своєю участю творили історію.

Перший випуск – «Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності» [9]. До збірника увійшли свідчення людей різних професій і соціальних груп: студентів, волонтерів, журналістів, медиків, митців, священнослужителів та учасників Самооборони. Видання показує Майдан як простір взаємодопомоги, самоорганізації та громадянської активності.

Другий випуск – «Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах» [10]. До другого випуску увійшли свідчення представників різних напрямів

мистецтва. У спогадах митців відображено їхній особистий досвід участі в подіях Революції Гідності, а також осмислено роль мистецтва у протестному русі. Видання допомагає зрозуміти Майдан не лише як політичне, а й як культурне та духовне явище.

Третій випуск – «Майдан від першої особи. Регіональний вимір» Третій випуск присвячений подіям Революції Гідності в регіонах України. Його мета – показати, що Майдан був не лише київським, а загальноукраїнським явищем. Збірник складається з розділів за областями й допомагає відтворити картину місцевих майданів, які часто залишалися поза головною увагою суспільства. Збірник складається з 25 розділів відповідно до кількості регіонів України. Матеріали подано за назвами областей в алфавітному порядку. У 2017 році було опубліковано першу частину регіонального випуску, яка охопила території від Автономної Республіки Крим до Луганської області [11]. Наступна частина містить розділи, присвячені іншим областям України [12]. Однак використання цих матеріалів на уроці має передбачати не лише ознайомлення учнів зі спогадами, а й активну роботу з текстом як з історичним джерелом.

Перший приклад можна побудувати на спогадах студентки Любові Галан [9, с. 38–44]. У збірнику зазначено, що вона була студенткою Національного університету «Києво-Могилянська академія» і брала участь у подіях Майдану з перших днів. У її спогадах ідеться про вечір 21 листопада 2013 р., повідомлення про збір людей на Майдані, рішення студентів піти туди, а також спробу залучити інших студентів із гуртожитку. Для роботи з цим текстом учитель може запропонувати учням тему «Перший день Майдану очима студентки». Школярі виписують із тексту факти: хто є героїнею, коли відбуваються події, що стало причиною виходу на Майдан, як реагували студенти, чому частина молоді вирішила залишитися на площі. Після цього учні складають коротку історію, у якій показують, як особисте рішення молодої людини стало частиною ширшого громадянського протесту. Такий приклад допомагає розкрити роль студентської молоді в початку Революції Гідності.

Другий приклад доцільно пов'язати зі спогадами Володимира В'ятровича [9, с. 78–84]. У збірнику він представлений як історик і громадський діяч, який долучився до подій Майдану в перші дні. Його свідчення дають змогу показати учням, як Революція Гідності сприймалася не лише як політичний протест, а і як боротьба за історичний вибір України. Вчитель може запропонувати тему «Майдан як вибір історичного шляху України». Учні читають уривок і визначають, які факти вказують на зв'язок подій 2013 р. з попереднім історичним досвідом, чому питання європейського напрямку було важливим, як учасник пояснював небезпеку повернення України під російський вплив. На основі цього школярі можуть створити розповідь не просто про присутність людини на Майдані, а про усвідомлення нею історичної відповідальності моменту.

Третій приклад можна побудувати на свідченні Андрія Цимбала, який у збірнику поданому в розділі «Сміливці» [9, с. 291–296]. У тексті Андрій Цимбал розповідає про своє ставлення до України до Майдану, про перебування на барикадах, про відчуття єдності з різними людьми та про те, як події Революції Гідності змінили його погляд на народ, державу й цінність людського життя. Уже на початку спогаду він зазначає, що раніше не вірив у свою країну й народ, але після приходу на Майдан і спільного перебування з людьми на барикадах його ставлення змінилося. Це дає змогу учням простежити внутрішню трансформацію героя – від недовіри й розчарування до усвідомлення сили громадянської солідарності. На основі цих фактів учні можуть скласти коротку історію на тему «Як Майдан змінив ставлення людини до своєї країни». Важливо, щоб школярі не просто переказали текст, а показали, як через досвід одного студента розкривається ширший зміст Революції Гідності: єдність людей, готовність діяти, взаємопідтримка, страх, відповідальність і поступове усвідомлення цінності свободи. (див. Додаток Н).

Після опрацювання цих трьох прикладів учитель може запропонувати учням порівняти різні ролі учасників Майдану: студентки, громадського діяча й волонтерки. Це дасть змогу побачити Революцію Гідності як багатовимірне явище, у якому поєдналися молодіжна ініціатива, історичне усвідомлення,

громадянська позиція та практична взаємодопомога. У такий спосіб матеріали збірника «Майдан від першої особи» перетворюються на інструмент сторітелінгу: учні не просто читають спогади, а добирають факти, визначають героя, будують сюжет і пояснюють, що особиста історія допомагає зрозуміти про події Революції Гідності.

На нашу думку, окремою формою роботи може стати рольова гра як різновид сторітелінгу, у межах якої учні відтворюють події Революції Гідності через особисті історії різних учасників та очевидців. Такий підхід сприяє глибшому емоційному осмисленню подій, формує вміння працювати з джерелами, аналізувати позиції різних сторін і краще розуміти значення Майдану для сучасної української історії. Під час вивчення Революції Гідності можна провести рольову гру «Голоси Майдану». Учні об'єднуються в групи та отримують ролі учасників і свідків подій: студента, журналіста, волонтера, медика, очевидця або представника медіа. Кожна група опрацьовує джерела – новини, спогади, офіційні заяви, фото- чи відеоматеріали – і готує коротку розповідь від імені свого персонажа. Наприклад, студент пояснює причини участі молоді в протестах, журналіст розповідає про висвітлення подій у ЗМІ, волонтер – про допомогу учасникам, а медик – про взаємопідтримку та громадянську солідарність. Після представлення ролей учні спільно обговорюють такі питання: які причини спонукали людей вийти на Майдан; чому Революція Гідності стала важливою подією в історії України; як різні учасники по-різному сприймали події; яку роль відіграли медіа, громадянська активність і взаємодопомога.

Під час вивчення подій з 2014 р. доцільно використовувати матеріали серії збірників «Усної історії». У 2015 р. було оприлюднено перший випуск, у якому представлено результати опитувань 2014–2015 рр. військовослужбовців, рятувальників, волонтерів та цивільного населення [13]. Наступного року вийшов другий випуск, що продовжив цю роботу [14]. Обидва видання, крім інтерв'ю та спогадів, містять фотоматеріали й карти зони бойових дій.

У третьому випуску висвітлено особистий досвід військовослужбовців ЗСУ, Національної гвардії, працівників ДСНС, волонтерів і переселенців у 2014–

2016 рр. [15]. Четвертий випуск присвячено українським добровольчим формуванням, зокрема батальйонам «Донбас», «Айдар», полку «Азов», ДУК «Правий сектор» та батальйонам територіальної оборони [16]. У п'ятому випуску подано свідчення учасників війни, волонтерів і мешканців Енергодара, записані наприкінці 2016 – на початку 2017 рр. [17].

Прикладом сторітелінгу про сучасних історичних постатей може бути розповідь про Валерія Залужного – одну зі знакових постатей, з якою асоціюється оборона України в період повномасштабної російсько-української війни. Його військовий досвід, стратегічне мислення, управлінські рішення та особиста відданість справі захисту держави стали важливими чинниками організації спротиву російській агресії. Через постать В. Залужного учні можуть краще зрозуміти роль військового командування, Збройних сил України та суспільної єдності в обороні країни. Такий матеріал доцільно використати під час вивчення теми: «Збройні сили України, Національна гвардія, територіальна оборона, громадянське суспільство та влада в обороні країни» [112, с. 168]. (див. Додаток П).

Історія – це не лише події минулого, а живий процес, що триває сьогодні. Залучення сучасних тем до уроків історії розвиває аналітичне мислення учнів, допомагає їм порівнювати минуле й сучасність, оцінювати наслідки подій та роль історичних постатей. Вивчення діяльності генерала Валерія Залужного дає змогу осмислити значення військового лідерства, стратегічного мислення й відповідальності в умовах війни, а також сприяє формуванню патріотизму, громадянської свідомості та гордості за Україну. Ефективним засобом у цьому процесі є робота з історичними джерелами: промовами, інтерв'ю, офіційними документами, картами, схемами бойових дій та інфографікою. Такі матеріали допомагають учням краще зрозуміти механізми ухвалення рішень, перебіг війни та внесок В. Залужного в оборону держави [102, с. 130–131].

Доцільним є також використання мемуарів, біографій і листування видатних діячів. Повчальні історії з життя історичних постатей активізують увагу учнів і допомагають глибше засвоїти важливі смисли. Сучасні книги, репортажі

та документальні фільми про російсько-українську війну є важливими прикладами сторітелінгу, адже вони передають події війни через особисті історії військових, медиків, цивільних і журналістів. Такі твори допомагають не лише дізнатися факти, а й емоційно зрозуміти досвід людей, які пережили війну або стали її безпосередніми учасниками.

Книга Євгена Дубровського «Історія, яку варто почути» [7] розповідає про захисників Авдіївки під час повномасштабного вторгнення крізь погляд військового медика. Автор описує фронтові будні, мужність солдатів, складні умови служби, втрати й силу побратимства. Його текст важливий тим, що показує війну не лише як сукупність бойових подій, а як особистий досвід людей, які щодня роблять вибір на користь захисту України.

Книга Мирослава Лаюка «Бахмут» [8], створена разом із фотографом Данилом Павловим, поєднує репортажі, есеї та фотографії. Вона показує життя Бахмута під час найважчих боїв: військових, медиків, капеланів, рятувальників і цивільних. Через окремі людські історії автори розкривають побут війни, як з'являються позивні, тему пам'яті, втрат, стійкості та значення міста в сучасній історії України.

Автобіографічний роман Павла Белянського «Битись не можна відступити» [6] показує шлях звичайних людей, які після 24 лютого 2022 року стали військовими. Героями твору є представники різних цивільних професій: учитель української мови із Кривого Рогу, водій зерновоза з полтавського села, зварювальник, власниця кав'ярні на узбережжі Каховського водосховища, письменник із Києва, бандит з Херсона, колишні студенти та інші. Книга демонструє, як війна змінює людину, руйнує попереднє життя, але водночас формує нову відповідальність, солідарність і готовність боротися.

Окреме місце у воєнному сторітелінгу посідають символічні історії, які стали частиною українського інформаційного простору. Наприклад, образ «Привида Києва» став прикладом того, як особиста чи колективна історія може підтримувати моральний дух суспільства та формувати позитивний міжнародний образ України [39]. Так само важливим прикладом є документальний фільм

Мстислава Чернова «20 днів у Маріуполі», який через історію міста, його мешканців і роботу журналістів привернув увагу світу до злочинів Росії та трагедії цивільного населення. Наприклад, однією з форм практичного використання сторітелінгу під час вивчення російсько-української війни може бути колективний сторітелінг «Голоси війни: людський вимір російсько-української війни». Його доцільно організувати як групову роботу, у якій учні розглядають війну не лише через дати, бойові дії та політичні рішення, а через особисті історії людей, що по-різному пережили досвід війни.

Урок пропонуємо організувати за принципом «від факту до історії». Її суть полягає в тому, що учні спочатку працюють із конкретним джерельним або художньо-документальним матеріалом, знаходять у ньому факти, а вже потім перетворюють їх на цілісну навчальну історію. Такий підхід допомагає уникнути простого переказу й водночас не перетворює сторітелінг на вигадку, адже розповідь учнів спирається на опрацьований матеріал.

Учитель пропонує учням уривки з художніх, документальних або репортажних матеріалів про Авдіївку, Бахмут, Маріуполь і Київ. Спочатку школярі виписують із тексту факти: місце подій, героя, ситуацію, обставини та ключові дії. Далі вони визначають, яку проблему розкриває цей матеріал і які цінності в ньому простежуються. Після цього учні перетворюють зібрані факти на коротку історію, побудовану за логікою: герой – обставини – проблема – дія – висновок. Наприклад, працюючи з матеріалом про Авдіївку, учні можуть показати війну очима військового медика; з матеріалом про Бахмут – очима репортера або цивільної людини; з фрагментом про Маріуполь – очима свідка, який прагне зберегти правду; з образом Привида Києва – через символ надії та спротиву. Завершенням роботи може стати створення спільної карти історій «Голоси війни», де кожна група подає свій блок: герой, подія, ключові факти, цінність і висновок. Такий підхід допомагає учням перейти від простого читання або перегляду матеріалу до осмислення людського виміру російсько-української війни. (див. Додаток Р).

Ефективним способом формування позитивної мотивації до вивчення складних і травматичних подій російсько-української війни є залучення учнів до самостійного створення активного сторітелінгу. Для цього можна запропонувати такі теми: «24 лютого: як я пережив цей день?», «Один день із життя волонтера», «Національний спротив звичайної людини, або мій внесок у перемогу», «Героїчний вчинок, вартий уваги» тощо [21, с. 7].

Доцільно залучити учнів до роботи з однією з електронних платформ, що дають змогу створювати візуальний сторітелінг. Наприклад, можна організувати спільний проєкт у форматі електронної книги спогадів про російсько-українську війну з 2014 р. і до сьогодні. Для цього може бути використана платформа Ourboox – сучасний онлайн-сервіс для створення авторських електронних книг, який є досить простим і зручним у використанні [112, с. 170].

С. Біла та І. Лозинська наголошують на тому, що ефективним засобом формування історичної пам'яті старшокласників є також самостійна дослідницька діяльність. Учні варто заохочувати до вивчення подій російсько-української війни, починаючи з 2014 року [21, с. 7]. Щоб така дослідницька діяльність мала практичний характер, пропонуємо організувати її у формі мініпроєкту зі сторітелінгом. Учні обирають одну з тем, добирають джерела, виписують ключові факти, визначають героя або групу людей і на основі зібраного матеріалу створюють коротку навчальну історію. Наприклад, тему оборони Донецького аеропорту можна розкрити через історію одного із захисників, волонтерський рух – через досвід конкретного волонтера, а долю внутрішньо переміщених осіб – через історію родини, яка була змушена покинути рідний дім. Результати роботи учні презентують у класі у формі навчальної історії. Під час виступу вони пояснюють, яку тему обрали, які джерела використали, які факти виявилися найважливішими та чому саме ця людська історія допомагає краще зрозуміти події російсько-української війни. Після презентацій доцільно організувати обговорення за запитаннями: які цінності розкриває ця історія; чому вона запам'ятовується краще, ніж звичайний перелік фактів; як особистий досвід героя пов'язаний із загальним перебігом

війни. Така форма роботи поєднує дослідницьку діяльність, аналіз джерел і сторітелінг, а тому сприяє глибшому формуванню історичної пам'яті старшокласників.

На уроках історії сторітелінг можна ефективно застосовувати через залучення учнів до осмислення історичних подій з позиції їхніх учасників. Зокрема, учням доцільно пропонувати уявити себе на місці відомих історичних діячів і поміркувати над тим, які рішення вони могли б ухвалити в конкретних обставинах та як ці рішення вплинули на перебіг української чи світової історії. Такий підхід сприяє глибшому розумінню причинно-наслідкових зв'язків і допомагає школярам сприймати історію не лише як сукупність фактів, а як складний процес людського вибору, відповідальності та наслідків [47, с. 163].

У цьому контексті доцільним є використання дедуктивного способу побудови історичної розповіді. Він передбачає аналіз ситуації, у якій опинився історичний персонаж, з'ясування подій, що їй передували, визначення умов і чинників, які спричинили подальший розвиток подій, а також оцінку дій або бездіяльності персонажа. Завдяки цьому учні можуть краще зрозуміти мотиви поведінки історичних осіб, особливості їхнього характеру або мету діяльності певної організації [38, с. 95].

Важливим прийомом сторітелінгу є також драматичне читання. Під час такої роботи учні можуть виконувати ролі реальних історичних осіб або учасників важливих подій, що сприяє емоційному залученню до навчального матеріалу. Це допомагає краще зрозуміти зміст теми, запам'ятати ключові факти та усвідомити основні ідеї історичного процесу [112, с. 169]. На нашу думку, у воєнний час сторітелінг набуває особливого значення, адже він не просто передає факти, а допомагає показати війну через людські долі, емоції та особисті свідчення. У сучасних інформаційних війнах він стає засобом протидії дезінформації та важливим елементом формування позитивного образу держави. Український досвід доводить, що правдиві історії про героїзм, стійкість і гуманітарний вимір війни здатні об'єднувати суспільство, підтримувати опір агресору та привертати увагу міжнародної спільноти.

Як додатковий приклад громадянського сторітелінгу на уроці можна розглянути відкриті благодійні збори, які українці організовують у соціальних мережах для підтримки військових або допомоги постраждалим від війни. Їхня ефективність часто залежить не лише від самої мети збору, а й від емоційної історії, яка стоїть за ним. Такі історії викликають співпереживання, залучають аудиторію та спонукають людей долучитися до спільної справи. Наприклад, після ракетних ударів Росії по українських містах у жовтні 2022 р. Фонд Сергія Притули та Сергій Стерненко менш ніж за два дні зібрали 352 млн грн на закупівлю дронів-камікадзе RAM II [57]. Подібним прикладом є збір коштів на відновлення дитячої лікарні «Охматдит» після удару 8 липня 2024 р., коли завдяки широкому розголосу, історіям пацієнтів і підтримці українських та закордонних благодійників було зібрано понад 470 млн грн [43]. Практично на уроці цей матеріал можна використати як приклад аналізу сучасного громадянського сторітелінгу. Учитель пропонує учням визначити мету збору, героя або групу людей, яким спрямована допомога, емоційний зміст історії, засоби залучення аудиторії та суспільний результат. Така робота допомагає зрозуміти, що в умовах війни сторітелінг виконує не лише інформаційну, а й мобілізаційну функцію, адже через особисті історії формує співпереживання, довіру й громадянську солідарність.

Завдання сторітелінгу полягає в тому, щоб за допомогою цікавої розповіді створити умови для мотивації дітей до навчання під час заняття або певної освітньої ситуації. Важливо також викликати в учнів симпатію до головного героя, через якого можна зацікавити вихованців і доступно передати їм необхідну інформацію. Одним із ефективних інструментів для розвитку творчості та вдосконалення навичок сторітелінгу є кубики Рорі. Їх можна використовувати на уроках історії для підтримання інтересу учнів до навчання, активізації їхньої уваги до історичних фактів, подій і постатей. Алгоритм сторітелінгу на уроках історії може бути реалізований саме через метод «Кубиків Рорі».

Кубики Рорі – це творча гра, що сприяє розвитку уяви, фантазії та мовлення. Кожен набір зазвичай складається з дев'яти кубиків із різними

зображеннями. На їхніх гранях можуть бути предмети, тварини, символи або інші образи, які стають основою для створення власних історій. Таким чином, кубики Рорі вдало поєднують гру й розповідь, допомагаючи дітям не лише фантазувати, а й будувати логічні сюжетні зв'язки [74].

На уроках історії кубики можуть застосовуватися для роботи з хронологією, історичними постатями, місцями, поняттями та подіями. Наприклад, учитель пропонує учням символи, пов'язані з певними історичними фактами, а школярі мають розташувати їх у правильній послідовності, пояснити зв'язок між ними або скласти коротку історію. Один кубик може позначати героя, інший – подію, третій – місце, четвертий – проблему чи моральний вибір. Так учні краще розуміють, що історія складається не лише з дат і фактів, а й з людських рішень, дій та відповідальності.

Під час вивчення російсько-української війни кубики Рорі можна адаптувати до змісту уроку, використовуючи символи, пов'язані з Революцією Гідності, початком російської агресії у 2014 р., обороною Донецького аеропорту, повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 р., обороною Києва, боями за Маріуполь, Бахмут, Авдіївку чи звільненням Херсона. Доцільно також використовувати кубики із символами історичних місць. Київ, Харків, Маріуполь, Бахмут, Авдіївка, Ірпінь, Буча, Херсон, острів Зміїний можуть стати основою для коротких учнівських розповідей про стійкість, спротив, втрати, визволення або пам'ять. У такій роботі важливо, щоб учні не лише називали місто, а й пояснювали, з якими подіями війни воно пов'язане та чому стало важливим для українського суспільства.

Кубики можна застосувати й для засвоєння понять, пов'язаних із темою війни: агресія, окупація, анексія, гібридна війна, інформаційна війна, волонтерський рух, внутрішньо переміщені особи, спротив, деокупація, міжнародна підтримка. У такому разі завдання полягає в тому, щоб пояснити зміст поняття й показати його зв'язок із конкретними подіями. Це допомагає уникнути механічного запам'ятовування термінів і переводить їх у реальний історичний контекст. (див. Додаток С).

Ще одним сучасним розвивальним методом є кроссенс. Його можна розглядати як візуальну асоціативну головоломку, побудовану на поєднанні різних смислів і образів. На уроках історії метод кроссенсу можна використовувати для аналізу й порівняння історичних подій, періодів, культур, постатей і процесів. Він допомагає учням побачити взаємозв'язки між історичними явищами, виявити спільні та відмінні риси, а також краще зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки. Робота з кроссенсом сприяє усвідомленню того, що історія – це не лише сукупність фактів і дат, а цілісна, динамічна й систематизована розповідь про минуле. Завдяки цьому учні вчаться бачити причини та наслідки історичних подій, критично мислити, встановлювати асоціативні зв'язки й осмислено працювати з навчальним матеріалом [74].

Оснoву кроссенсу становить ланцюжок із дев'яти зображень, між якими встановлюються логічні або асоціативні зв'язки. Кожне зображення пов'язане з попереднім і наступним, а всі разом вони допомагають комплексно розкрити певне поняття, історичну подію, явище чи факт.

Кроссенс можна використовувати на уроках історії України як візуальне завдання, що допомагає учням встановлювати асоціативні, логічні та причинно-наслідкові зв'язки між подіями російсько-української війни. Учні розглядають зображення, визначають, які події, явища чи поняття вони символізують, пояснюють зв'язки між ними та формулюють загальний висновок. Центральне зображення в кроссенсі виконує роль головної ідеї, навколо якої об'єднуються всі інші елементи. Пропонуємо декілька прикладів кроссенсів щодо теми російсько-української війни. Перший приклад – «Спротив і єдність». Він розкриває боротьбу українського суспільства проти російської агресії через образи громадянського протесту, захисту держави, руйнувань, волонтерської допомоги, деокупації та міжнародної підтримки. Працюючи з ним, учні можуть пояснити, як різні прояви спротиву поєднуються в загальній історії боротьби України за свободу й незалежність.

Другий приклад – «Повсякденне життя під час війни». Він показує, як війна змінює щоденне життя людей: навчання, безпеку, медичну допомогу, евакуацію,

тимчасове житло, гуманітарну підтримку, волонтерство та відновлення. Через цей приклад учні можуть побачити, що війна впливає не лише на фронт, а й на побут, родину, освіту, здоров'я та взаємодопомогу в суспільстві.

Третій приклад – «Від агресії до відбудови». Учні встановлюють причинно-наслідкові зв'язки між агресією, захистом, деокупацією та відбудовою, що дає змогу глибше зрозуміти складність і тривалість наслідків війни.

Роботу з кроссенсом доцільно організовувати так, щоб учні не лише називали зображення, а й пояснювали їхній зміст. Спочатку вони визначають, які події або поняття символізує кожен образ, потім встановлюють зв'язки між сусідніми елементами, а наприкінці формулюють спільну ідею кроссенсу. Після цього учні можуть скласти коротку усну або письмову розповідь, у якій пояснюють логіку всього візуального ланцюжка. (див. Додаток Т).

Отже, практичні моделі сторітелінгу дають змогу ефективно висвітлювати події російсько-української війни на уроках історії через особисті історії, усні свідчення, рольові ігри, документальні матеріали, творчі проєкти, кубики Рорі та кроссенс. Такий підхід допомагає учням не лише засвоювати факти, а й глибше осмислювати людський вимір війни, формувати історичну пам'ять, критичне мислення, емпатію, громадянську відповідальність і патріотичну свідомість. Водночас використання сторітелінгу потребує від учителя педагогічної чутливості, етичності та відповідального добору матеріалів, особливо під час роботи з травматичними подіями сучасної історії України. Приклад реалізації подано у плані-конспекті уроку (див. Додаток У).

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі було досліджено педагогічний потенціал сторітелінгу в навчальному процесі закладів загальної середньої освіти як інструменту формування історичної свідомості учнів під час вивчення російсько-української війни. У процесі дослідження встановлено, що сторітелінг є ефективною педагогічною технологією, яка дає змогу поєднати засвоєння історичних знань із емоційним переживанням, ціннісним осмисленням подій та формуванням особистої громадянської позиції учнів.

Суть теоретико-методологічних засад сторітелінгу полягає в тому, що цей метод ґрунтується на природній здатності людини сприймати, осмислювати й запам'ятовувати інформацію через історії. Сторітелінг спирається на сюжетність, образність, емоційність, наявність героя, конфлікту, деталей і висновку. Саме ці елементи відрізняють його від звичайного пояснення або переказу фактів. У сучасній освіті сторітелінг розглядається не лише як спосіб зацікавити учнів, а як педагогічна технологія, що активізує увагу, розвиває уяву, критичне мислення, комунікативні вміння, емпатію та здатність до самостійного осмислення навчального матеріалу.

Педагогічний потенціал сторітелінгу в системі ЗЗСО виявляється в тому, що він робить навчання більш доступним, емоційно насиченим і наближеним до життєвого досвіду учнів. Через історію складний навчальний матеріал сприймається легше, оскільки учні не просто запам'ятовують факти, а розуміють їх через конкретні ситуації, людські долі та моральний вибір. Особливо важливим є те, що сторітелінг може застосовуватися як у пасивній формі, коли вчитель сам створює й розповідає історію, так і в активній формі, коли учні стають співтворцями навчальної оповіді. Це дає можливість використовувати його на різних етапах уроку: під час мотивації, пояснення нового матеріалу, закріплення знань, організації дискусії, творчої роботи або рефлексії.

Сутність поняття «історична свідомість» полягає в усвідомленні людиною зв'язку між минулим, сучасним і майбутнім. Вона охоплює не лише знання

історичних фактів, а й історичну пам'ять, ціннісні орієнтації, емоційне ставлення до подій, розуміння причин і наслідків історичних процесів, національну ідентичність та громадянську позицію. Історична свідомість допомагає учням бачити історію не як набір дат і подій, а як досвід суспільства, що впливає на сучасне життя та вибір майбутнього розвитку.

Структура історичної свідомості включає мотиваційний, когнітивний, емоційний, діяльнісний та оцінний компоненти. Мотиваційний компонент пов'язаний із прагненням учня зрозуміти минуле та побачити його зв'язок із власним життям, родиною, громадою і державою. Когнітивний компонент охоплює історичні знання, пам'ять, уміння орієнтуватися в історичному часі й просторі, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Емоційний компонент виявляється у переживанні історичних подій, співчутті, гордості, тривозі або відчутті відповідальності. Діяльнісний компонент передбачає готовність застосовувати історичні знання у власних судженнях, поведінці та громадянському виборі. Оцінний компонент полягає у здатності учня аргументовано оцінювати історичні події, діяльність людей і суспільні процеси.

Психолого-педагогічні особливості формування історичної свідомості учнів підліткового віку полягають у тому, що саме в цей період активно формується світогляд, моральні переконання, здатність до критичного мислення, самостійного оцінювання подій і визначення власної позиції. Підлітки потребують не лише логічного пояснення матеріалу, а й емоційного залучення, прикладів, діалогу та можливості висловити власну думку. Саме тому сторітелінг є особливо доречним у роботі з учнями цього віку, адже він поєднує знання, емоції, моральне осмислення та особистісну рефлексію.

Змістові аспекти висвітлення російсько-української війни у шкільному курсі історії України полягають у розкритті її причин, передумов, етапів, основних подій та наслідків. Ця тема охоплює Революцію Гідності, початок російської агресії, окупацію Криму, війну на Донбасі, повномасштабне вторгнення, спротив українського суспільства, волонтерський рух, міжнародну підтримку України, життя цивільного населення в умовах війни та боротьбу за

збереження незалежності й територіальної цілісності держави. Важливо, що вивчення цієї теми має бути не лише подієвим, а й проблемно-аналітичним, тобто спрямованим на розуміння причин, наслідків і значення війни для України та світу.

Аксіологічні аспекти цієї теми полягають у формуванні в учнів ціннісного ставлення до свободи, незалежності, людської гідності, демократії, прав людини, національної єдності та відповідальності за майбутнє держави. Російсько-українська війна в шкільному курсі історії має розглядатися не лише як військово-політичний конфлікт, а як боротьба українського народу за право на власну державність, ідентичність і демократичний вибір. Саме тому важливо показувати учням не тільки хід бойових дій, а й людський вимір війни: досвід захисників, волонтерів, медиків, переселенців, дітей, родин, мешканців прифронтових і тимчасово окупованих територій.

Методичні можливості використання сторітелінгу під час вивчення російсько-української війни полягають у тому, що він дає змогу розкривати складні історичні процеси через конкретні людські історії. Завдяки цьому учні краще усвідомлюють не лише перебіг подій, а й їхній моральний, емоційний і громадянський зміст. Наприклад, історія військового, волонтера, медика, переселенської родини або школяра з прифронтового міста допомагає показати війну як досвід конкретних людей, які роблять вибір, долають труднощі, виявляють стійкість, взаємодопомогу та відповідальність.

Сторітелінг під час вивчення російсько-української війни може реалізовуватися через різні методичні прийоми: розповідь учителя, роботу зі свідченнями очевидців, аналіз документальних матеріалів, використання фрагментів фільмів, фотографій, листів, спогадів, інтерв'ю, цифрових історій, карт пам'яті, коміксів, кроссенсів, кубиків Рорі, інтерактивних вправ і творчих завдань. Такі форми роботи сприяють розвитку історичної емпатії, критичного мислення, уміння аналізувати джерела, відрізняти факти від маніпуляцій і формувати власне ставлення до подій. Водночас використання сторітелінгу під час вивчення теми війни потребує методичної обережності. Учитель має

добирати матеріал відповідно до віку учнів, теми уроку, навчальної мети та психологічного стану класу. Історії не повинні травмувати учнів або зводитися лише до емоційного впливу. Їхнє головне завдання – допомогти школярам осмислити історичні події, зрозуміти їхні причини й наслідки, побачити роль людини в історії та зробити власні висновки.

Отже, поставлена мета дипломної роботи була досягнута, а визначені завдання виконані. У результаті дослідження встановлено, що сторітелінг є ефективним інструментом формування історичної свідомості учнів, оскільки він поєднує фактологічне знання, емоційне сприйняття, ціннісне осмислення та особистісну рефлексію. Під час вивчення російсько-української війни цей метод допомагає учням глибше зрозуміти сучасні історичні події, усвідомити ціну незалежності, сформувати повагу до захисників України, розвинути громадянську відповідальність і здатність критично оцінювати інформацію.

Таким чином, сторітелінг доцільно розглядати як важливу педагогічну технологію сучасної історичної освіти. Його використання на уроках історії України сприяє не лише кращому засвоєнню навчального матеріалу, а й формуванню історичної пам'яті, національної ідентичності, емпатії, критичного мислення та активної громадянської позиції учнів. Саме тому впровадження сторітелінгу під час вивчення російсько-української війни є педагогічно доцільним, методично обґрунтованим і важливим для сучасної української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Нормативні документи, навчальні програми, статuti

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.04.2026).
2. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2022. 106 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 12.05.2026).
3. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 30.04.2026).
4. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с. URL: <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/> (дата звернення: 11.04.2026).
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.04.2026).

II. Опубліковані джерела

6. Белянський П. Битись не можна відступити. Харків : Vivat, 2024. 384 с. URL: <https://librarius.pro/book/bitis-nie-mozhna-vidstupiti> (дата звернення: 14.05.2026).
7. Дубровський Є. І. Історія, яку варто почути / Лікар Дубровський. Київ : Друкарський двір Олега Федорова, 2023. 580 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/istorija-jaku-var-to-pochuti.html> (дата звернення: 22.04.2026).

8. Лаюк М. Бахмут. Київ : Ukraïner, 2023. 256 с. URL: <https://librarius.pro/book/bakhmut> (дата звернення: 13.05.2026).

9. Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності / упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко ; Український інститут національної пам'яті. Київ : К.І.С., 2015. 319 с. URL: <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/maydan-vid-pershoyi-osoby-45-istoriy-revolyciyi-gidnosti> (дата звернення: 16.05.2026).

10. Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах : збірник спогадів / упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко ; Український інститут національної пам'яті. Вип. 2. Київ : К.І.С., 2016. 302 с. URL: <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/maydan-vid-pershoyi-osoby-mystectvo-na-barykadah> (дата звернення: 16.05.2026).

11. Майдан від першої особи. Регіональний вимір. Вип. 3 : у 2 ч. Ч. 1. Автономна Республіка Крим – Луганська область / уклад. О. Білобровець, Л. Бондарук, Т. Ковтунович, Т. Привалко [та ін.] ; відп. ред. Т. Привалко ; Український інститут національної пам'яті. Київ : К.І.С., 2017. 416 с. URL: <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/maydan-vid-pershoyi-osoby-regionalnyy-vymir-vypusk-3-chastyna-1> (дата звернення: 16.05.2026).

12. Майдан від першої особи. Регіональний вимір. Вип. 3 : у 2 ч. Ч. 2. Львівська – Чернігівська області / уклад. Г. Боднар [та ін.] ; відп. ред. Т. Привалко ; Український інститут національної пам'яті. Київ : К.І.С., 2018. 432 с. URL: <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/maydan-vid-pershoyi-osoby-regionalnyy-vymir-vypusk-3-chastyna-2> (дата звернення: 16.05.2026).

13. Усна історія російсько-української війни (2014–2015 роки) / ред. кол. серії: В. Мороко, Р. Молдавський, С. Білівненко, О. Штейнле, В. Лініков, М. Волобуєв, М. Павленко ; Український інститут національної пам'яті ; Запорізький національний університет ; Запорізька обласна державна адміністрація. Вип. 1. Київ : К.І.С., 2015. 176 с. URL: <https://resource.history.org.ua/item/0013131> (дата звернення: 16.05.2026).

14. Усна історія російсько-української війни (2014–2016 роки) / ред. кол. серії: Г. Васильчук, В. Мороко, Р. Молдавський, С. Білівненко, О. Штейнле, В.

Лініков, М. Павленко ; Український інститут національної пам'яті ; Запорізький національний університет ; Запорізька обласна державна адміністрація ; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Вип. 2. Київ. 2016. 464 с. URL: <https://resource.history.org.ua/item/0013133> (дата звернення: 16.05.2026).

15. Усна історія російсько-української війни (2014–2016 роки) / ред. кол. серії: В. Мільчев, В. Мороко, Р. Молдавський, С. Білівненко, О. Штейнле, В. Лініков, М. Павленко ; Український інститут національної пам'яті ; Запорізький національний університет, історичний факультет ; Запорізька обласна державна адміністрація ; Департамент культури, туризму, національностей та релігій ; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Запорізьке відділення. Вип. 3. Київ, 2017. 200 с. URL: <https://resource.history.org.ua/item/0013442> (дата звернення: 16.05.2026).

16. Усна історія російсько-української війни (2014–2016 роки) / ред. кол. серії: Вл. Мороко, С. Білівненко, Вал. Мороко, О. Штейнле, М. Павленко ; Український інститут національної пам'яті ; Запорізький національний університет, історичний факультет ; Запорізька обласна державна адміністрація, Департамент культури, туризму, національностей та релігій ; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Запорізьке відділення. Вип. 4. Київ : К.І.С., 2018. 384 с. URL: <https://resource.history.org.ua/item/0017185> (дата звернення: 16.05.2026).

17. Усна історія російсько-української війни (2014–2016 роки) / ред. кол. серії: Вл. Мороко, С. Білівненко, О. Штейнле, М. Павленко. Український інститут національної пам'яті; Запорізький національний університет, Історичний факультет; Запорізька обласна державна адміністрація, Департамент культури, туризму, національностей та релігій; Запорізьке наукове товариство ім. Я. П. Новицького, Громадська комісія з історії російсько-української війни. Вип. 5. Київ : К.І.С., 2019. 432 с. URL: <https://resource.history.org.ua/item/0017186> (дата звернення: 16.05.2026).

18. Чебелюк О. Натхненна Майданом. Історія життя і боротьби Героїні України Ірини Цибух. *Цифровий архів Майдану*. 2025. 28 жовтня. URL: <https://digitalmaidan.org/history/maidanivci/iryna-cybuch> (дата звернення: 26.05.2026).

III. Монографії та статті

19. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ : Ніка-Центр, 2012. 440 с. URL: <https://file.lib.in.ua/pdf/aleida-assmann-prostory-spohadu.pdf> (дата звернення: 26.04.2026).

20. Базильська Н. М. Сила оповіді: креативні техніки сторітелінгу на уроках мови та літератури. *Літературна освіта: теорія, методика, практика*. 2025. № 6. С. 40–43. URL: <https://litosvita.pnpu.edu.ua/article/view/351375/338579> (дата звернення: 20.04.2026).

21. Біла С. Я., Лозинська І. Методи формування історичної пам'яті в учнів старшої профільної школи про події російсько-української війни. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2025. Вип. 87, Т. 1. С. 4–11. URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/87_2025/part_1/87-1_2025.pdf#page=4 (дата звернення: 02.05.2026).

22. Біла С. Я., Лозинська І. Негативні наслідки застосування штучного інтелекту при вивченні історії в школі. *Молодь і ринок*. 2025. № 12 (244). С. 74–78. URL: <https://mir.dspu.edu.ua/article/view/349409/338024> (дата звернення: 20.04.2026).

23. Бондаренко Н. В. Storytelling як комунікаційний тренд і всепредметний метод навчання. *Молодь і ринок*. 2019. № 7 (174). С. 130–135. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716893/1/BNV_MiR_19-07.pdf (дата звернення: 09.04.2026).

24. Братко М. В. Сторітеллінг як ефективна технологія викладання курсу «Лідерство в освіті» для магістрів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 1 (70). С. 68–75. URL: <https://npo.kubg.edu.ua/article/view/257190/254098> (дата звернення: 11.04.2026).

25. Гич Г. М. Сторітелінг як інноваційна методика формування мовної компетентності учнів ЗНЗ. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. № 4 (51). С. 188–191. URL: https://repository.moippo.mk.ua/upload/17-06-20_60219541.pdf (дата звернення: 09.04.2026).

26. Горностай П. П. Психологія колективних травм : монографія / П. П. Горностай ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2023. 336 с. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Gornostai_Collective_traumas.pdf (дата звернення: 04.05.2026).

27. Готра О. Історична пам'ять як чинник формування ідентичності. *Intermarum: історія, політика, культура*. 2015. Вип. 2. С. 143–155. URL: <https://intermarum.zu.edu.ua/article/view/90416/86175> (дата звернення: 03.05.2026).

28. Гоцуляк В. М. Історична свідомість у вимірах українського національного буття XVII–XVIII ст. *Гілея : науковий вісник*. 2018. Вип. 132 (№ 5). С. 337–339. URL: <https://elar.khmnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bb865ba2-56ff-4f5b-a0db-6bb81ab0da49/content> (дата звернення: 20.04.2026).

29. Грицак Н. Сторітелінг як інструмент формування професійно-мовленнєвої компетентності здобувачів вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2023. № 8 (216). С. 48–52. URL: <https://mir.dspu.edu.ua/article/view/285797/283459> (дата звернення: 16.04.2026).

30. Давидюк М. О. Практика використання сторітеллінгу в професійному консультуванні дорослих. *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи : збірник наукових статей*. Київ : Знання України, 2018. С. 342–349. URL: <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/3728/document.pdf#page=342> (дата звернення: 12.04.2026).

31. Діденко О. Сторітелінг – розвиваючий та терапевтичний інструмент на уроках історії та громадянської освіти. *Znayshov.com*. 2024. 29 листопада. URL: https://znayshov.com/News/Details/storitelinh_rozvyvaiuchy_i_ta_terapevtychny_i_instrument_na_urokakh_istorii_ta_hromadianskoi_osvity (дата звернення: 09.04.2026).

32. Дрогомирецька Л. Р., Тимошик М. М., Добрунова Л. Е. Методологічні підходи до інтеграції історичної пам'яті в українську вищу освіту. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 6. 23 с. URL: <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/article/view/33/31> (дата звернення: 22.04.2026).

33. Дуткевич Т. В. Психологічна структура історичної свідомості особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип. 16. С. 337–347. URL: <https://problemps.kpnu.edu.ua/article/view/160403/159603> (дата звернення: 26.05.2026).

34. Житницька А. А. Сторітелінг як метод формування гнучких навичок комунікації майбутніх учителів іноземних мов. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2022. № 52. С. 85–94. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5f445990-ca59-41e4-b4a3-d9b00681b81a/content> (дата звернення: 11.04.2026).

35. Зашкільняк Л. О. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2006–2007. № 15. С. 855–862. URL: <https://www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/810Zashkilniak.pdf> (дата звернення: 26.04.2026).

36. Землянський А. М. Історична свідомість як детермінанта гармонізації розвитку студентської молоді в полікультурному суспільстві. *Versus*. 2014. № 2. С. 39–44. URL: <https://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/401/1/1018-2098-1-PB.pdf> (дата звернення: 20.04.2026).

37. Кайдалова Л. Г. Педагогічний сторітелінг у підготовці майбутніх фахівців охорони здоров'я. *Інноваційна педагогіка*. 2020. № 29 (1). С. 136–139. URL: https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/29/part_1/29-1_2020.pdf#page=136 (дата звернення: 10.04.2026).

38. Калюжка Н., Самойленко Н. Сторітеллінг як один із методів підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах інклюзивного класу. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2019. № 26 (1). С. 92–98. URL: <https://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/167261/166816> (дата звернення: 12.04.2026).

39. Копитко В. Як з'явилась легенда про Привида Києва і хто «ховався» за героїчним образом. *РБК-Україна*. 2024. 1 жовтня. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/k-z-yavilas-legenda-privida-kieva-i-hto-hovavsya-1727777992.html> (дата звернення: 14.05.2026).

40. Кравченко П. А. Ідентичність та національна історична освіта. *Філософські обрії*. 2017. № 38. С. 30–40. URL: <https://philosobr.pnpu.edu.ua/article/view/174732/174684> (дата звернення: 02.05.2026).

41. Крамська З. М. Сторітеллінг як інструмент підвищення ефективності навчання та виховання. *Українські студії в європейському контексті*. 2024. № 9. С. 144–150. URL: http://obrii.org.ua/usec/storage/article/Kramska_2024_144.pdf (дата звернення: 12.04.2026).

42. Кузьменко Ю. В., Рідкоус Л. В. Сторітеллінг: досвід В. О. Сухомлинського. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2018. № 171. С. 83–87. URL: <https://cusu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/171/17.pdf> (дата звернення: 09.04.2026).

43. Куришко Д. Охматдит. Що ця лікарня означає для України і як її замінити. *BBC News Україна*. 2024. 15 липня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c8vde443pr5o> (дата звернення: 16.05.2026).

44. Кушнерова С. В. Штучний інтелект як прийом розвитку критичного мислення на уроках історії. *Педагогічний вісник*. 2024. № 1 (61). С. 134–138. URL: https://znayshov.com/News/Details/pedahohichne_vydannia_pedahohichnyi_visnyk1_2024 (дата звернення: 19.04.2026).

45. Лехнюк Р. Війна і школа. Як говорити про російську агресію з учнями? *ZAXID.NET*. 2025. 23 квітня. URL: https://zaxid.net/viyna_i_shkola_n1608771 (дата звернення: 12.05.2026).

46. Лугова Т. А. Наратив та сторітелінг в знанієвій структурі навчально-ділової відео гри як чинники синергії інформаційних технологій та духовно-орієнтованої педагогіки. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2020. № 8. С. 42–59. URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/295/320> (дата звернення: 09.04.2026).

47. Мазурок М., Саприкіна О. Сторітелінг як ефективний інструмент формування комунікативної компетентності здобувачів освіти нової української школи. *Молодь і ринок*. 2022. № 1 (199). С. 160–165. URL: <https://mir.dspu.edu.ua/article/view/254106/251375> (дата звернення: 10.04.2026).

48. Малієнко Ю. Б. Поняття «історична свідомість старшокласників» у контексті компетентнісного навчання. *Проблеми сучасного підручника*. 2018. Вип. 21. С. 244–252. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/168/165> (дата звернення: 30.04.2026).

49. Маринченко Г. М. Сторітеллінг як інноваційний метод в українській педагогіці та його використання на уроках історії. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін : науково-педагогічний журнал*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019. № 7. С. 10–13. URL: https://www.academia.edu/39012301/Сторітеллінг_як_інноваційний_метод_в_укр_аїнській_педагогіці_та_його_використання_на_уроках_історії (дата звернення: 08.04.2026).

50. Маковецька-Гудзь Ю. А. Сторітеллінг як один з ефективних методів викладання. Кафедра української мови, літератури та культури факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». 2017. 20 лютого. URL: <https://kumlk.kpi.ua/arch/node/1410> (дата звернення: 21.04.2026).

51. Мартинчук І., Немеришин В. Формування історичної свідомості як складової громадянської компетентності школярів. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Педагогіка»*. 2025. № 1 (31). С. 898–911. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/18841/18866> (дата звернення: 20.04.2026).

52. Микитюк С. О. Елементи сторітелінгу як навчального методу у поглядах педагогів, громадських діячів минулого. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип. 66. С. 134–137. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/86b26e59-0606-4e5e-a90a-fdd0e7e40863/content> (дата звернення: 09.04.2026).

53. Мойсюк В. А. Сторітеллінг як метод навчання іноземної мови у вищій школі. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. Lublin : Instytut Spraw Administracji Publicznej, 2022. № 4 (48). С. 15–22. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/8875> (дата звернення: 09.04.2026).

54. Мороз П. Роль шкільної історичної освіти в умовах російсько-української війни. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін : науково-педагогічний журнал*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2023. Вип. 11. С. 47–51. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738022/1/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B7_%D0%9F_%E2%84%96%2011%2C%202023%20%D0%9D%D0%9F%20%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%20%D0%A2%D0%9C%D0%9D%D0%A1-48-52.pdf (дата звернення: 06.05.2026).

55. Нагорна Л. П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії : монографія. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6497-7/978-966-02-6497-7.pdf> (дата звернення: 25.04.2026).

56. Нагорна Л. П. Історична свідомість у регіональному вимірі: українські реалії. *Регіональна історія України : збірник наукових статей*. 2011. Вип. 5. С.

61–74. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/70adc89a-1dff-412b-a9ea-a23fa616b030/content> (дата звернення: 26.04.2026).

57. Найбільші збори на ЗСУ за час війни: на що і як швидко збирали кошти. *Слово і Діло*. 2023. 15 серпня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/08/15/infografika/suspilstvo/najbilshi-zbory-zsu-chas-vijny-yak-shvydko-zbyraly-koshty> (дата звернення: 16.05.2026).

58. Паламар С. П., Науменко М. С. Сторітелінг у професійній підготовці майбутніх педагогів: сучасні інструменти. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2019. № 7. С. 48–55. URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/279/pdf> (дата звернення: 14.04.2026).

59. Панченко В. І. Використання технологій сторітелінгу на уроках географії. *Grail of Science*. 2024. № 35. С. 371–375. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/1977/1998> (дата звернення: 10.04.2026).

60. Панченко Л. Ф. Цифровий сторітелінг в освіті дорослих: бар'єри та шляхи їх подолання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 79, № 5. С. 109–125. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/76aa91b9-9041-437a-aec2-e0c1aecd2416/content> (дата звернення: 12.04.2026).

61. Педан Т. М. «Послідовний сторітелінг» (за допомогою ілюстрацій). Прийом критичного мислення при вивченні теми «Весняні квіти». *Всеосвіта*. 2021. 27 серпня. URL: <https://vseosvita.ua/library/poslidovnij-storiteling-za-dopomogou-ilustracij-prijom-kriticnogo-mislenna-pri-vivcenni-temi-vesnani-kviti-478505.html> (дата звернення: 12.04.2026).

62. Пержун В. В. Історична свідомість як форма суспільної свідомості: соціологічний аспект. *Релігія та соціум*. 2012. № 2. С. 104–109. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=relsoc_2012_2_17 (дата звернення: 25.04.2026).

63. Пержун В. В. Ціннісні характеристики історичної свідомості: теоретико-соціологічне осмислення. *Український соціум*. 2010. № 2 (33). С. 44–50. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2010/04/44-50_no-2_vol-33_2010_UKR.pdf (дата звернення: 25.04.2026).

64. Побідаш І. Л. Сторітелінг: ознаки «гарної» історії. *Обрії друкарства*. 2019. № 1 (7). С. 144–150. URL: <https://horizons.vpi.kpi.ua/article/view/169575/193372> (дата звернення: 09.04.2026).

65. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України : аналітична доповідь / В. М. Яблонський, В. С. Лозовий, О. Л. Валевський, С. І. Здіорук, С. О. Зубченко та ін. ; за заг. ред. В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 144 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/dopovid_polityka_druk_03.pdf (дата звернення: 06.05.2026).

66. Раїнчук В. А., Петечук А. Р. Сторітелінг та його використання у освітньому процесі сучасної вищої школи. *Grail of Science*. 2025. № 57. С. 739–743. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/3164/3156> (дата звернення: 09.04.2026).

67. Резнікова К. В. Інноваційна технологія «Сторітелінг» в побудові сучасного уроку української літератури в базовій школі. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», серія «Психологія», серія «Медицина»*. 2023. № 9 (27). С. 377–385. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/4748/4771> (дата звернення: 11.04.2026).

68. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення / пер. з нім. В. Кам'янець. Львів : Літопис, 2010. 358 с. URL: <https://file.lib.in.ua/pdf/rusen-jorn-novi-shliakhy-istorychnoho-myslennia.pdf> (дата звернення: 24.04.2026).

69. Сасенко Н. В. Використання методу сторітелінгу на заняттях з іноземної мови в технічному ЗВО. *Вісник Харківського національного автомобільно-дорожнього університету : збірник наукових праць*. 2020. № 91. С. 210–215. URL: <https://dspace.khadi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/d2ba7bbd-4c87-42fc-a625-1436111fee59/content> (дата звернення: 12.04.2026).

70. Світленко С. І. Українська історична свідомість у контексті етнонаціонального поступу. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. 2006. Вип. 20. С. 443–449. URL: <https://history.znu.edu.ua/index.php/journal/article/view/1707/1588> (дата звернення: 26.04.2026).

71. Семенюк А. Чемпіон світу з кікбоксингу Віталій Мерінов загинув від поранення на війні. *ZAXID.NET*. 2023. 31 березня. URL: https://zaxid.net/chempion_svitu_z_kikboksingu_vitaliy_merinov_zaginuvid_pora_nennya_na_viyini_n1560852 (дата звернення: 26.05.2026).

72. Скакун Н. С. Використання вчителем природничих наук сторітелінгу як інструменту розвитку креативності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : збірник наукових праць*. 2018. № 61. Т. 1. С. 184–188. URL: https://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2018/61/part_1/40.pdf (дата звернення: 10.04.2026).

73. Стасевська О. А. Експлікація аксіологічного аспекту концепту «історична пам'ять». *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2018. № 1. С. 123–135. URL: <https://fil.nlu.edu.ua/article/view/123270> (дата звернення: 26.04.2026).

74. Сторітелінг на уроках історії, використання кубиків Рорі, метод кроссенсу. *Центр професійного розвитку педагогічних працівників Гребінківської міської ради*. 2024. 6 березня. URL: <https://grcprpp.gov.ua/news/1709735172/> (дата звернення: 12.04.2026).

75. Судин Д. Множинність моделей історичної пам'яті в українському суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2021. № 3. С. 65–90. URL: https://www.researchgate.net/profile/Danylo-Sudyn-2/publication/357039376_Multiplicity_of_historical_memory_models_in_Ukrainian_society/links/64faf9de203de33f8765daa5/Multiplicity-of-historical-memory-models-in-Ukrainian-society.pdf (дата звернення: 05.05.2026).

76. Табакова Г., Пелагейченко М. Сторітелінг як засіб активізації пізнавальної активності учнів у сучасному освітньому просторі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2023. № 1. С. 165–172. URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/server/api/core/bitstreams/52362312-9e38-4dca-b0f9-2c42c732855a/content> (дата звернення: 20.04.2026).

77. Троян В. Г. Історична свідомість у структурі української національної свідомості. *Сучасна картина світу: інтеграція наукового та позанаукового знання : збірник наукових праць*. Суми : Мрія-1 ЛТД, УАБС НБУ, 2002. Вип. 2. С. 106–110. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a6e4f35b-26df-4682-8eac-6d4539275c8c/content> (дата звернення: 26.04.2026).

78. Удич З. І. Сторітеллінг (storytelling) у підготовці майбутніх учителів інклюзивних класів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2018. № 151 (1). С. 301–306. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VchdpuP_2018_151\(1\)_69](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VchdpuP_2018_151(1)_69) (дата звернення: 12.04.2026).

79. Удод О. А. Історія для об'єднаної Європи: концепція історичної освіти 12-річної школи в Україні : аналітична записка / відп. ред. В. А. Смолій; НАН України, Інститут історії України. Київ : Інститут історії України НАН України, 2023. 38 с. URL: <https://resource.history.org.ua/item/0017890> (дата звернення: 12.05.2026).

80. Удод О. А. Шкільна історична освіта як репрезентант політики пам'яті. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 8. С. 8–13. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Ntip_2013_8_5 (дата звернення: 02.05.2026).

81. Фінін Г. І. Історична свідомість у практиках національної освіти. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2020. № 4 (47). С. 24–34. URL: <https://fil.nlu.edu.ua/article/view/218953> (дата звернення: 26.04.2026).

82. Харченко Т., Гостіщева Н. Освітній потенціал цифрового сторітелінгу в навчанні англійської мови. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2024. № 1 (32). С. 230–237. URL: <https://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv/article/view/3272/3707> (дата звернення: 15.04.2026).

83. Чупрінова Н. Ю., Севрук І. І., Соколовська Ю. В. Історична пам'ять та національна ідентичність в умовах російсько-української війни (2014–2024 рр.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. М. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2024. Т. 35 (74), № 3. С. 95–99. URL: https://hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/17.pdf (дата звернення: 06.05.2026).

84. Шалашна Н. М., Воронова Н. С. Курс всесвітньої історії як інструмент формування історичної свідомості у майбутніх вчителів історії: методологічний аспект. *Педагогічні науки : збірник наукових праць*. 2025. Вип. 111. С. 111–117. URL: <https://www.ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4712/4167> (дата звернення: 25.04.2026).

85. Швець Т. Старший шкільний вік як сенситивний період для розвитку соціально-особистісної компетентності. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Серія: Педагогічні науки*. 2023. Вип. 1 (54). С. 43–50. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/pedagogy/article/view/2542/3006> (дата звернення: 26.05.2026).

IV. Підручники і посібники

86. Біла С. Я., Мазурчак Л. С. Сторітелінг при вивченні історії у закладах загальної та фахової передвищої освіти : навчально-методичний посібник. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана

Франка, 2024. 26 с. URL: <http://www.ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4784/1/Біла%20С.%20Сторітелінг%20при%20вивченні%20історії.pdf> (дата звернення: 09.04.2026).

87. Власов В. С., Кульчицький С. В., Панарін О. Є. Історія України. Рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2024. 320 с. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-istoriya-ukr-vlasov-2024-stan.pdf> (дата звернення: 12.05.2026).

88. Гісем О. В., Мартинюк О. О., Сирцова О. М., Галімов А. А. Історія України. Профільний рівень : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : ТОВ Видавництво «Ранок», 2024. 320 с. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-istoriya-ukr-gisem-2024.pdf> (дата звернення: 12.05.2026).

89. Пометун О. І., Гупан Н. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії : методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 250 с. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Metodyka_rozvytku_krytychnoho_myslennia.pdf (дата звернення: 04.05.2026).

90. Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В. Історія України. Рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2024. 320 с. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-istoriya-ukr-hlibovska-2024.pdf> (дата звернення: 12.05.2026).

91. Як говорити про війну росії проти України в школі : уроки стійкості, боротьби та перемог : методичний посібник. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2025. 69 с. URL: <https://donets-osvita.gov.ua/wp-content/uploads/2025/01/posibnyk-yak-govoryty-pro-rosijsko-ukrayinsku-vijnu-v-shkoli-uroky-stijkosti-borotby-ta-peremog-1.pdf> (дата звернення: 10.05.2026).

V. Енциклопедичні і довідкові видання

92. Дмитро Коцюбайло «Да Вінчі» : біографія, цікаві факти, фото та ілюстрації. *StreetCode*. URL: <https://streetcodes.in.ua/streetcodes/dmytro-kotsiubailo/> (дата звернення: 26.05.2026).

93. Очеретянко С. І. Мацієвський Олександр Ігорович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. Оновлено: 2024. URL: <https://esu.com.ua/article-877833> (дата звернення: 26.05.2026).

VI. Матеріали конференцій та наукових семінарів

94. Башкір О. І. Онлайнові застосунки сторітелінгу як методу навчання. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 20–21 травня 2022 р.) / за ред. А. В. Боярської-Хоменко, О. В. Попової ; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2022. С. 160–163. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c389ba8e-30d8-4e91-81a6-7e81deeba749/content> (дата звернення: 14.04.2026).

95. Бурдужа О. Г. Використання інноваційної методики сторітелінг – успішне формування комунікативної компетентності учнів. 2022. *Розвиток особистісного потенціалу як цінність сучасної освіти: матеріали Республіканської науково-практичної конференції (8 лютого 2022 року) / під заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.В. Проценка*. Тирасполь: ІРВіПК, 2022. 7 с. URL: https://iroipk.idknet.com/KONFERENC/2022_02_Razvitie_lichnostnogo_potentsiala/O.G._Burduzha.pdf (дата звернення: 10.04.2026).

96. Герасимчук О. Використання методу сторітеллінгу на уроках громадянської освіти. *Освіта і наука в умовах інноваційного розвитку суспільства : збірник тез доповідей учасників третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпро, 30 жовтня 2025 р.)*. Дніпро : КЗВО «ДАНУ» ДОР», 2025. С. 179–182. URL:

https://www.academia.edu/144804667/Використання_методу_сторітелінгу_на_уроках_громадянської_освіти_Освіта_і_наука_в_умовах_інноваційного_розвитку_суспільства_зб_тез_доповідей_учасників_третьої_Всеукраїнської_науково_практичної_конференції_30_жовтня_2025_року_м_Дніпро_Дніпро_КЗВО_ДАНО_ДОР_2025_С_179_182 (дата звернення: 13.04.2026).

97. Гнатко М. М., Милович М. М. Психологічна структура історичної свідомості особистості. *Суспільні трансформації: людина, держава, соціум : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 29 жовтня 2020 р.)*. Львів : Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2020. С. 10–17.

URL: https://li-maup.edu.lviv.ua/uploads/media/content/Zbirnyk_MAUUP_29102020.pdf#page=10

(дата звернення: 25.04.2026).

98. Гончарова О. Формування історичної пам'яті як головне завдання викладання історії України у вищих навчальних закладах. *Актуальні проблеми теорії та методики навчання історії: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 10 травня 2023 р.)*. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. С. 262–269.

URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Conference/aktual_n_problemi_tmn_.pdf#page=262 (дата звернення: 26.04.2026).

99. Дяченко Н. М., Товкач О. П. Сторітелінг як ефективний метод формування комунікативної компетентності в середніх класах. *Global Trends in the Development of Information Technology and Science : proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference (Stockholm, Sweden, April 2–4, 2025)*. Stockholm, 2025. С. 265–268. URL: https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2025/04/Stockholm_Sweden_02.04.25.pdf#page=267 (дата звернення: 20.04.2026).

100. Заріцька К. М. Сторітелінг як педагогічна технологія. *Current Issues in Science, Education, and Technology in the Context of Modern Challenges : Book of abstracts of the International Scientific and Practical Conference (Boston, USA, November 20, 2025)*. Boston, 2025. С. 37–40. URL:

https://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/26474/1/Conference%20Proceedings_%202020_11.pdf#page=38 (дата звернення: 12.04.2026).

101. Карпань І. С., Чернікова Н. С. Історії, що зцілюють: сторітелінг як форма підтримки в освітньому середовищі в часи війни. *Особистість в освітньому середовищі сучасного суспільства / Personality in the educational environment of modern society : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю* (Дніпро–Любляна, 21 квітня 2025 р.). Дніпро–Любляна: КЗВО «ДАНО» ДОР» ; University of Ljubljana, 2025. С. 202–205. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/server/api/core/bitstreams/flf9d1ca-9d11-4f85-8b11-cb9a1ee88e64/content> (дата звернення: 17.04.2026).

102. Коляда І. А., Тітов Ю. Є. Методика формування уявлень у здобувачів освіти про генерала В. Залужного на уроках історії України у 11 класі. *Актуальні проблеми теорії і методики навчання історії, географії та громадянознавства : матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Запоріжжя, 20 березня 2025 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2025. С. 130–132. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/26013/3/0062468.pdf#page=130> (дата звернення: 12.05.2026).

103. Коляда І. А., Шершень М. Сучасна російсько-українська війна (2014–2023 рр.) у закладах освіти в умовах реалізації завдань Нової української школи: проблеми та перспективи вивчення. *Актуальні проблеми теорії та методики навчання історії : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Запоріжжя, 10 травня 2023 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2023. С. 33–39. URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Conference/aktual_n_problemi_tmn_.pdf#page=33 (дата звернення: 12.05.2026).

104. Конон Н. Формування історичної пам'яті учнівської молоді в цифрову епоху: нові виклики та педагогічні орієнтири. *Соціально-гуманітарні студії: інновації, виклики та перспективи : матеріали III Міжнародної наукової конференції* (Житомир, 22 травня 2025 р.). Житомир : Державний університет «Житомирська політехніка», 2025. С. 64–68. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/10/povnyj-tekst-1.pdf#page=64> (дата звернення: 03.05.2026).

105. Мажуга А. В., Твердохліб Т. С. Педагогічний комікс як засіб просвітницької роботи з батьками здобувачів початкової освіти. *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи : матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Ніжин, 21 жовтня 2021 р.)*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 100–101. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/81c9f99f-b342-483b-9abb-7afd2d1bf63e/content> (дата звернення: 21.04.2026).

106. Парадюк О. О. Актуалізація історичної свідомості у перехідні епохи. *Освіта та соціалізація особистості : матеріали XI Інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (Одеса, 20–21 квітня 2023 р.)*. Одеса : Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2023. С. 51–55. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/17613/1/Paradiuk.pdf> (дата звернення: 20.04.2026).

107. Парадюк О. О. Історична свідомість в трактуванні радянської методології. *Освіта та соціалізація особистості : матеріали IX Всеукраїнської Інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (Одеса, 23–24 квітня 2021 р.)*. Одеса : Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2021. С. 26–28. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11839/1/Paradiuk%20Olena%20Oleksandrivna%202021%20.pdf> (дата звернення: 20.04.2026).

108. Парадюк О. О. Типологічно стійкі підходи до поняття «історична свідомість». *Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства : матеріали IV Міжнародної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (Одеса, 21–22 травня 2021 р.)*. Одеса : Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2021. С. 40–44. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/12882/1/Paradiuk%20Olena%20Oleksandrivna2021.pdf> (дата звернення: 20.04.2026).

109. Парадюк О. О. Формування історичної свідомості та постматеріальні цінності молоді. *Світова самоізоляція як можливість переосмислення :*

матеріали VI науково-методичного міжнародного круглого столу (8 червня 2021 р.). Одеса (Україна), Бенгбу (Китай) : ОНПУ, 2021. С. 115–120. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/12482/1/Paradiuk%20Olena%20Oleksandrivna%202021.pdf> (дата звернення: 02.05.2026).

110. Сабада І. В. Сторітелінг – ефективний метод навчання та виховання. *Практика роботи сучасного вчителя: інноваційні розробки та традиційні методики : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Вінниця, 05 травня 2020 р.)*. Вінниця : Центр прогресивної освіти «Генезум», 2020. URL: <https://genezum.org/library/storiteling--efektyvnyy-metod-navchannya-ta-vyhovannya> (дата звернення: 09.04.2026).

111. Санжаровська А. О. Використання усної історії як методу дослідницького навчання історії України здобувачів покоління «зумерів» при вивченні теми «Російсько-українська війна (2014–2026 рр.)»: на прикладі проєкту «Нескорені українці». *Актуальні проблеми всесвітньої історії : матеріали III Всеукраїнської наукової онлайн-конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених (Житомир, 26 березня 2026 р.) : збірник наукових праць*. Житомир : Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2026. С. 207–210. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/47670/1/1.pdf> (дата звернення: 12.05.2026).

112. Скакальська І. Б. Сторітелінг під час вивчення історії в 10–11 класах. *Актуальні проблеми теорії та методики навчання історії : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 2023 р.)*. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. С. 166–172. URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Conference/aktual_n_problemi_tmn_pdf#page=166 (дата звернення: 12.04.2026).

113. Терно С. О., Турченко Г. Ф. Бої за Україну в шкільному курсі історії в контексті передумов сучасної російсько-української війни. *Трансформації історичної пам'яті : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (Вінниця, 10 листопада 2022 р.)*. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 148–153. URL: <https://jthm.donnu.edu.ua/article/view/12783> (дата звернення: 12.05.2026).

114. Тоцька С. І. Висвітлення подій російсько-української війни на уроках історії. *Актуальні проблеми теорії та методики навчання історії : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 2023 р.)*. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. С. 58–61. URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Conference/aktual_n_problemi_tmn_.pdf#page=58 (дата звернення: 12.05.2026).

115. Турченко Г. Ф., Тоцька С. І. Використання інтерактивних методів навчання на уроках історії під час вивчення теми «Революція Гідності (листопад 2013 – лютий 2014 рр.)». *Актуальні проблеми теорії і методики навчання історії, географії та громадянознавства : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 20 березня 2025 р.)*. Запоріжжя : ЗНУ, 2025. С. 216–220. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/26013/3/0062468.pdf#page=216> (дата звернення: 12.04.2026).

116. Циганенко К. Сторітелінг як ефективний інструмент мотивації для вивчення правознавства у закладах середньої освіти. *Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства, громадянської освіти та географії : матеріали XV науково-практичної конференції з міжнародною участю (Харків, 23 листопада 2023 р.)* / за ред. Л. Зеленської, С. Сєрякова, Т. Місостова. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2024. С. 46–51. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/21391900-8b78-4926-ad0d-d7e6c7988706/content> (дата звернення: 17.04.2026).

117. Чайкіна Н. О. Психологія цифрового сторітелінгу: ресурси особистісного розвитку. *Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції : матеріали XII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (06 листопада 2025 р.)*. Полтава : Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2025. С. 236–238. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/files/original/19/18650/3f7afe12ec1f87b6abfc71b1f68cf01875f68eaa.pdf#page=237> (дата звернення: 12.04.2026).

VII. Дисертації та автореферати дисертацій

118. Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2004. 46 с. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5ab9a829-7f59-463c-be9a-0c2e5f837166/content> (дата звернення: 26.05.2026).

ДОДАТКИ

Алгоритм конструювання уроку з елементами сторітелінгу (власна розробка авторки)



Структурні компоненти побудови історії в сторітелінгу



Джерело: Біла С. Я., Мазурчак Л. С. Сторітелінг при вивченні історії у закладах загальної та фахової передвищої освіти : навчально-методичний посібник. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024. С 8. URL: <http://www.ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4784/1/Біла%20С.%20Сторітелінг%20при%20вивченні%20історії.pdf> (дата звернення 09.04.2026).

Основні джерела формування змісту сторітелінгу в діяльності вчителя



Джерело: Біла С. Я., Мазурчак Л. С. Сторітелінг при вивченні історії у закладах загальної та фахової передвищої освіти : навчально-методичний посібник. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024. С 8. URL: <http://www.ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4784/1/Біла%20С.%20Сторітелінг%20при%20вивченні%20історії.pdf> (дата звернення 09.04.2026).

Етапи реалізації технології сторітелінгу в навчальному процесі



Джерело: Біла С. Я., Мазурчак Л. С. Сторітелінг при вивченні історії у закладах загальної та фахової передвищої освіти : навчально-методичний посібник. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024. С 9. URL: <http://www.ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4784/1/Біла%20С.%20Сторітелінг%20при%20вивченні%20історії.pdf> (дата звернення 09.04.2026).

Логотипи цифрових сервісів, використаних для створення
сторітелінгу



URL: <https://www.storyjumper.com/> (дата звернення 24.04.2026)



URL: <https://www.ourboox.com/> (дата звернення 24.04.2026)



URL: <https://piktochart.com/> (дата звернення 24.04.2026)



URL: <https://www.canva.com/> (дата звернення 24.04.2026)



URL: <https://www.pixton.com/> (дата звернення 24.04.2026)



URL: <https://wix.com/> (дата звернення 24.04.2026)



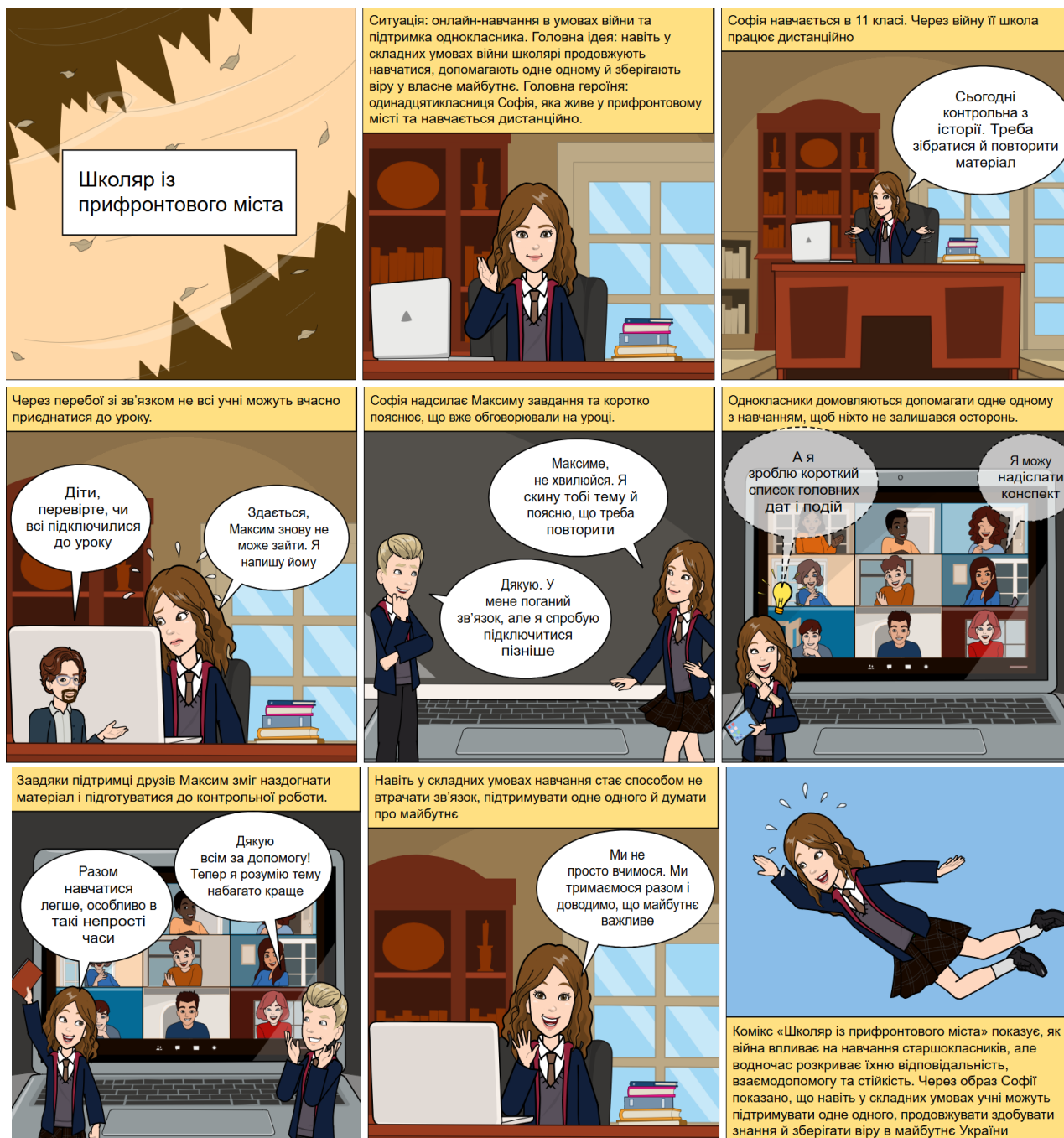
URL: <https://storymap.knightlab.com/> (дата звернення 24.04.2026)



URL: <https://twinkl.org/> (дата звернення 24.04.2026)

Приклади практичного використання сервісів Pixton і Piktochart під час вивчення теми російсько-української війни (власна розробка авторки)

Приклад навчального коміксу, створеного в сервісі Pixton



Джерело: розроблено авторкою за допомогою сервісу Pixton. URL: <https://www.pixton.com/>

Приклад хронологічної інфографіки, створеної в сервісі Piktochart

Основні етапи російсько-української війни

Хронологічна інфографіка, 2013–2024



Джерело: розроблено авторкою за допомогою сервісу Piktochart. URL: <https://piktochart.com/>

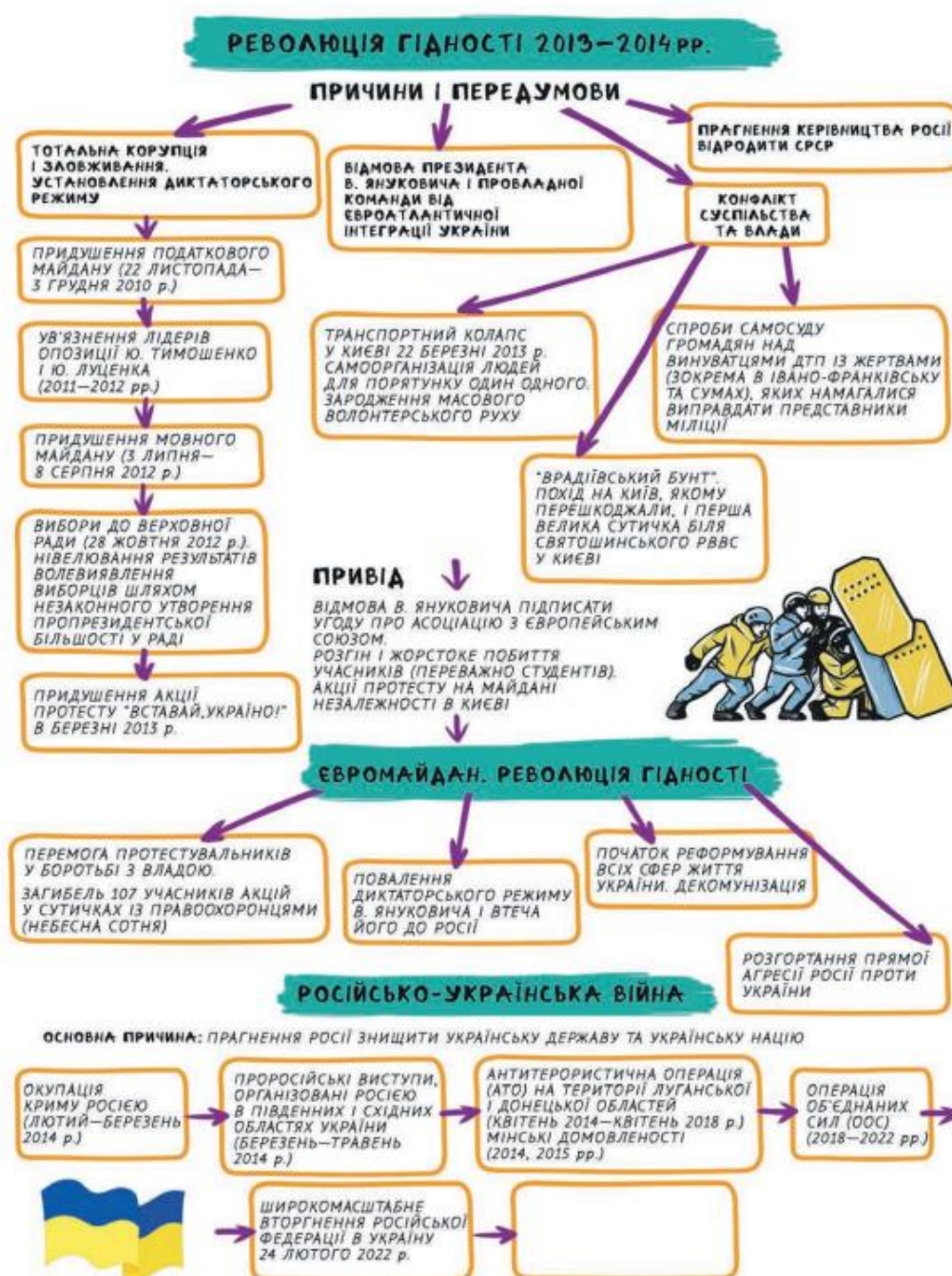
**Структура шкільних підручників з історії України для 11 класу
різних авторів у межах розділу «Європейський вибір України. Російсько-
українська війна»**

Гісем О. В., Мартинюк О. О., Сирцова О. М., Галімов А. А.	Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В.	Власов В. С., Кульчицький С. В., Панарін О. Є.
Розділ VI Європейський вибір України. Російсько- українська війна § 29. Революція Гідності § 30. Початок війни Росії проти України § 31. Внутрішньополітичне становище України у 2014- 2019 рр. § 32. Україна у 2019-2021 рр. § 33. Широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну Практичне заняття за розділом VI Узагальнення знань за розділом VI Тестові завдання для підготовки до тематичного контролю за розділом VI	Розділ 6. Європейський вибір України. Російсько- українська війна § 46. Геополітичний вибір України § 47. Розгортання Російською Федерацією гібридної війни проти України § 48. Суспільно- політичне та соціально- економічне становище України в 2014-2022 роках § 49. Широкомасштабне вторгнення російських військ на територію України § 50. Повсякдення в умовах війни § 51. Практична робота № 6. Stand with Ukraine!	Розділ 6. Європейський вибір України. Російсько- українська війна § 29 Геополітичний вибір України § 30 Початок війни Російської Федерації проти України § 31 Соціально- економічний і суспільно- політичний розвиток України у 2014-2022 рр. § 32 Широкомасштабне вторгнення Росії в Україну § 33 Міжнародна підтримка України у боротьбі проти

	Міжнародна підтримка України в боротьбі проти агресії Росії § 52. Узагальнення за розділом: «Європейський вибір України. Російсько-українська війна»	агресії Росії. Практичне заняття № 6 § 34 Повсякденне життя і культура в умовах війни Росії проти України
--	---	---

Джерело: Гісем О. В., Мартинюк О. О., Сирцова О. М., Галімов А. А. Історія України. Профільний рівень : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : ТОВ Видавництво «Ранок», 2024. 320 с. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-istoriya-ukr-gisem-2024.pdf> (дата звернення: 12.05.2026); Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В. Історія України. Рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2024. 320 с. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-istoriya-ukr-hlibovska-2024.pdf> (дата звернення: 12.05.2026); Власов В. С., Кульчицький С. В., Панарін О. Є. Історія України. Рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2024. 320 с. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-istoriya-ukr-vlasov-2024-stan.pdf> (дата звернення: 12.05.2026).

Схема розділу «Європейський вибір України. Російсько-українська війна» у підручнику авторів Гісем О. В., Мартинюк О. О., Сирцова О. М., Галімов А. А.



Джерело: Гісем О. В., Мартинюк О. О., Сирцова О. М., Галімов А. А. Історія України. Профільний рівень : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : ТОВ Видавництво «Ранок», 2024. С. 304. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-istoriya-ukr-gisem-2024.pdf> (дата звернення: 12.05.2026)

**Співвідношення текстового й ілюстративного наповнення теми
«Європейський вибір України. Російсько-українська війна» у підручниках
з історії України для 11 класу**

Автори підручників	Текстовий матеріал (кількість сторінок)	Ілюстративний матеріал (кількість ілюстрацій)
Гісем О. В., Мартинюк О. О., Сирцова О. М., Галімов А. А.	61	105
Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В.	40	53
Власов В. С., Кульчицький С. В., Панарін О. Є.	68	54

Розробка автора на основі джерел: Гісем О. В., Мартинюк О. О., Сирцова О. М., Галімов А. А. Історія України. Профільний рівень : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : ТОВ Видавництво «Ранок», 2024. 320 с. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-istoriya-ukr-gisem-2024.pdf> (дата звернення: 12.05.2026); Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В. Історія України. Рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2024. 320 с. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-istoriya-ukr-hlibovska-2024.pdf> (дата звернення: 12.05.2026); Власов В. С., Кульчицький С. В., Панарін О. Є. Історія України. Рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2024. 320 с. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-istoriya-ukr-vlasov-2024-stan.pdf> (дата звернення: 12.05.2026).

Рубрика у підручнику з історії України для 11 класу авторів Хлібовської Г. М., Крижановської М. Є., Наумчук О. В. та флеш-картки



З початком широкомасштабного вторгнення військ РФ в Україну місто Маріуполь стало до оборони. Вона тривала з **24 лютого до 20 травня 2022 року**. Окремі політики-колаборанти допомагали окупантам створити ситуацію гуманітарної катастрофи в місті. Цивільне населення опинилося в оточенні без змоги вийти, бо автобуси, підготовлені для

евакуації, були знищені. Укриттям для оборонців Маріуполя став завод «Азовсталь». Увесь цей час ворог штурмував завод усіма засобами, скидав на його захисників авіабомби, залучав танки і важку артилерію, застосовував величезну кількість піхоти. 14 травня було використано фосфорні бомби. 20 травня за наказом Президента України Володимира Зеленського військові припинили оборону, вийшли із заводу, щоб зберегти життя. Цю операцію українська влада назвала евакуацією, а російська — здачею в полон. 21 вересня 2022 року Україна обміняла проросійського політика Віктора Медведчука й 55 полонених росіян на 215 українських військових, 188 з яких — захисники «Азовсталі». Також було звільнено 10 полонених іноземців, які служили в ЗСУ. Їх відпустили в Саудівську Аравію.

1. З якими подіями всесвітньої й української історії можна порівняти подвиг захисників Маріуполя?
2. На прикладі захисників Маріуполя, зокрема Михайла Діанова, доведіть актуальність вислову Тараса Шевченка «Не вмирає душа наша, Не вмирає воля».
3. Дайте назву світлинам, використавши цитати з творів сучасних поетів.

Джерело: Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В. Історія України. Рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2024. С. 298–299. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-istoriya-ukr-hlibovska-2024.pdf> (дата звернення: 12.05.2026).

Історія Героя України Віталія Скакуна



Джерело фото: www.uk.wikipedia.org

Віталій народився 19 серпня 1996 року в місті Бережани Тернопільської області. До лав Збройних Сил України Віталія призвали в 2019 році. Служити хлопець пішов до бригади морської піхоти. Навчався там в інженерно-саперному підрозділі.

24 лютого 2022 року Віталій замінував і підірвав автомобільний міст Генічеськ — Арабатська Стрілка. Воїн загинув під час вибуху. Героїчний учинок Віталія значно сповільнив просування танкової колони ворога. Це дало змогу підрозділу передислокуватися й організувати оборону.

За визначну особисту мужність і героїзм, виявлені під час захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України, за вірність військовій присязі Указом Президента України від 26 лютого 2022 року Віталій удостоєний звання Герой України із врученням ордена «Золота Зірка» (посмертно).

Історія Катерини Поліщук. Позивний «Пташка»



Джерело фото: www.focus.ua

Катерина народилася 31 березня 2001 року в селі Соснівці Тернопільської області. Дівчина навчалася співочій майстерності в Тернопільському мистецькому фаховому коледжі. Навесні 2021 року пройшла курси домедичної допомоги і вирушила допомагати білцям у зону бойових дій на Донеччину.

Під час широкомасштабного вторгнення в 2022 році приїхала працювати до госпіталю в Маріуполі. Після того, як російські загарбники його розбомбили, Катерина потрапила на завод «Азовсталь». Ховаючись в укритті заводу, дівчина виконувала українські пісні: «Зродились ми великої години», «Нам не страшний червоний гніт», «Батько наш — Бандера».

19 травня Катерина з іншими медиками та військово-службовцями, виконуючи наказ Президента України, вийшла із заводу «Азовсталь», після чого всі оборонці «Азовсталі» потрапили в полон до росіян. У полоні парамедицина була до 21 вересня 2022 року. Тоді відбувся обмін полоненими. Серед них була і Катерина.

Дмитро народився 1 листопада 1995 року в селі Задністрянському Івано-Франківської області. Дмитро не випадково отримав позивний на честь видатного художника Леонардо да Вінчі: хлопець дуже гарно малював. Учився на художника.

Однак російсько-українська війна завадила здійснити ці плани. Дмитро став не художником, а військовим. Ще його прадіа воював за незалежності України в лавах Української Повстанської Армії. Коли почалася сучасна російсько-українська війна, Дмитро пішов у військо. Одразу ж — у 2014 році. Після важкого поранення воїн повернувся на фронт і продовжив боротьбу. 30 листопада 2021 року Дмитро був удостоєний найвищої нагороди України — звання Герой України.

Від початку широкомасштабного вторгнення Дмитро з підрозділом були в найгарячіших точках, вели запеклі бої. 7 березня 2023 року Дмитро Коцюбайло загинув у битві за Бахмут. Йому було всього 27 років. Дмитра поховали на Аскольдовій Могилі в Києві.

Історія Героя України Дмитра Коцюбайла. Позивний «Да Вінчі»



Джерело фото: www.uk.wikipedia.org

Юлія народилася 19 грудня 1968 року в Києві. До початку російсько-української війни в 2014 році займалася дизайном і художньою графікою. Викладала айкідо й очолювала федерацію айкідо «Мутокукай України».

Із перших днів Революції Гідності жінка стала парамедициною Євромайдану. У квітні 2014 року поїхала на Донеччину надавати допомогу пораненим білцям. Зібрала свою евакуаційну команду під назвою «Янгілі Тайри».

24 лютого 2022 року була в Маріуполі, надавала допомогу білцям і цивільним, вивозила до шпиталю. 16 березня Юлію та водія реанімобіля Сергія, з яким вона працювала, затримали на блокпості в селищі Мангуш, неподалік від Маріуполя. Тоді російські окупанти взяли їх у полон. 17 червня 2022 року Президент України повідомив, що Юлію звільнили з полону.

Зараз Юлія Паєвська веде дуже активну громадську діяльність, наближаючи перемогу України. Окрім того, вона свідчила перед Комісією з питань безпеки і співробітництва в Європі про жахи російського полону.

Історія Юлії Паєвської. Псевдо «Тайра»



Джерело фото: www.uk.wikipedia.org

Джерело: Як говорити про війну росії проти України в школі : уроки стійкості, боротьби та перемог : методичний посібник. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2025. С. 45–46. URL: <https://donets-osvita.gov.ua/wp-content/uploads/2025/01/posibnyk-yak-govoryty-pro-rosijsko-ukrayinsku-vijnu-v-shkoli-uroky-stijkosti-borotby-ta-peremog-1.pdf> (дата звернення: 10.05.2026).

Матеріали у підручниках з історії України для 11 класу про вірменина Сергія Нігояна



8 грудня 2013 року, дізнавшись про побиття «Беркутом» майданівців, 20-річний Сергій Нігоян приїхав до Києва. Відтоді він став активістом Майдану: охороняв барикади мітингувальників. Жив у наметах з протестувальниками зі Львівщини та Івано-Франківщини. Запам'ятався своїм запалом і патріотичними висловлюваннями. Спілкувався винятково українською. 22 грудня знято відео, де Сергій Нігоян читав уривок з поеми «Кавказ» Тараса Шевченка. Рівно через місяць, 22 січня 2014 року, у проміжку



Сергій Нігоян на Євромайдані, грудень 2013 року.
Світлина

між 5:30 і 5:40 біля стадіону «Динамо» на вулиці Грушевського майданівець отримав вогнепальні поранення в голову, шию і груди. Це сталося тоді, коли ще тривало перемир'я між мітингувальниками і «Беркутом»!..

Музикант і громадський діяч Святослав Вакарчук висловився про смерть Сергія Нігояна так: «Колись вірменин Параджанов зняв фільм, який став символом українців. Сьогодні вірменин Нігоян віддав життя, яке стало символом України».

1. Доведіть чи спростуйте твердження: «патріотизм не залежить від віку».
2. Перегляньте відео, зайшовши за покликанням <https://cutt.ly/zwh0xskx> чи відсканувавши QR-код. Як ви вважаєте, чому Сергій Нігоян обрав для читання саме ці рядки з поеми «Кавказ» Тараса Шевченка?



Протистояння із застосуванням цих видів зброї тривало наступні два дні. Хаотичний спершу наступ став організованим. На вулиці Грушевського почали формуватися нові сотні самооборони, з'явилися свої польові командири. 22 січня 2014 р., у День соборності України, снайпери «Беркута» застрелили на вулиці Грушевського активістів Революції Гідності. Першими загиблими були Сергій Нігоян, Роман Сенник, Михайло Жизневський. Розпочався відлік жертв режиму В. Януковича. Прощання із загиблими відбувалося на Майдані, який не припиняв боротьбу. Саме тоді загиблих героїв – учасників Революції Гідності – почали називати *Небесною Сотнею*. У багатьох містах протестувальники почали встановлювати контроль над будівлями адміністрацій. Протистояння із силовиками увійшло в критичну фазу.



Проаналізуйте фрагмент історичного джерела. Які деталі у спогадах передають відчуття і настрої протестувальників на Майдані? Чому народна лемківська пісня «Гей, пливе кача» стала сумним символом Революції Гідності?

«Пам'ятаю, загиблого Сергія Нігояна одразу повезли на Дніпропетровщину, Юрія Вербицького – у Львів, а от Сергія Жизневського до Білорусі одразу відправити не виходило. Поки чекали на маму та сестру, з'ясувалося – вони не знали, що він на Майдані, давно його не бачили. Коли його принесли до сцени, якісь слова знайти було надзвичайно важко. У мене тоді не те що в горлі пересохло... було просто страшно щось сказати. Мати, сестра також не хотіли виходити й говорити. Гімн один раз пустили... Ну скільки разів його можуть пустити?.. Саме тоді я сказав звукорежисеру: "Пусти цю пісню". – "Яку?" – "Пливе кача". Я знав, що він любив цю пісню. До того ж вона такого ритуального, плакального характеру і його ситуації відповідала – він етнічний білорус, загинув в Україні, а в пісні ж і є слова: "...Погиноу я в чужім краю... Хто ж ми буде брати яму?"» (зі слогадів «голосу Майдану» Євгена Нищука).

Джерело: Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В. Історія України. Рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2024. С. 280–281. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-istoriya-ukr-hlibovska-2024.pdf> (дата звернення: 12.05.2026); Власов В. С., Кульчицький С. В., Панарін О. Є. Історія України. Рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2024. С. 257. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/11-klas-istoriya-ukr-vlasov-2024-stan.pdf> (дата звернення: 12.05.2026)

Приклади використання матеріалів збірника «Майдан від першої особи» для створення навчальних історій на уроці історії України

Завдання учням: *Прочитайте запропонований уривок зі збірника «Майдан від першої особи. 45 історій Революції Гідності». Визначте героя свідчення, час і місце подій, основні факти, які допомагають зрозуміти ситуацію, та роль цієї людини в подіях Революції Гідності. На основі виписаних фактів складіть коротку навчальну історію від імені героя або про героя. У висновку поясніть, що ця особиста історія допомагає зрозуміти про Революцію Гідності.*

Приклад 1. Студентський досвід участі в Революції Гідності

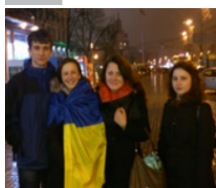
Тема для учнів – «Перший вечір Майдану очима студентки»

Що учні мають знайти в тексті – Хто є героїнею свідчення; коли відбуваються події; що стало приводом для виходу на Майдан; як реагували студенти; чому молодь вирішила залишитися на площі.

Навчальне завдання – На основі уривка скласти коротку історію про те, як особисте рішення студентки стало частиною ширшого громадянського протесту.

Питання для осмислення – Яку роль відіграла студентська молодь у перші дні Революції Гідності? Чому особистий вибір однієї людини може мати суспільне значення?

СТУДЕНТИ



Любов Галан

1996 року народження, студентка Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Любов Галан (зліва) разом зі студентками Могиланки у першу ніч на Майдані

Увечері 21 листопада ми були в Національній опері — тоді всіх «відсідан» запросили на оперу «Червона земля. Голод», присвячену Голодомору (наші друзі брали участь в організації прем'єри). І от прийшла мені смс-ка від мого друга. Мовляв, в Інтернеті щось так пишуть — ніби всі збираються на Майдані. Ми, кілька членів руху, вирішили, що треба піти подивитися.

Там уже були журналісти, молодь. Ми дізналися, що Азаров припиняє підготовку до укладання угоди про асоціацію, і було вирішено, що треба залишитися на Майдані, а також залучити до цього більше людей. Ми всі — студенти, переважно з Могиланки, поїхали в гуртожиток і намагалися зібрати там народ. Студенти поставилися до наших закликів скептично, але частина тоді все ж поїхала з нами. Уночі нас не хотіли випускати з гуртожитку, бо виходи працюють до 12-ї, але ми таки поїхали, і по суті провели всю першу ніч на Майдані. Там було осіб із двадцять із нашого гуртожитку.

Спочатку, коли ми прийшли, це було... красиво! Молоді люди, журналісти... Мені це завжди подобалося. Але у Києві я таких мало бачила. Після Львова це для мене, звичайно, був дисонанс. Ну, для мене Київ був... мовби така картинка, де є тільки «золота молодь», яку крім мажорських походеньок і гулянок

ніщо не цікавить, і тільки Могиланка вирізнялася на цьому тлі. А тоді я там побачила красивих людей, і це якась ейфорія була...

Зараз, своїм уже трохи охололим мозком, я не розумію, чого ми пішли. Ну, відмовився він... Звісно, і я, і моя родина підтримували цю асоціацію, і ми хотіли, щоб Україна зробила цей крок. Тоді ми в такому піднесеному стані приїхали на Майдан, і тут — оп! Стоїть один депутат і розказує... «Голосуйте за нашого єдиного кандидата!». Тобто ми летимо від таксі (бо воно біля Майдану не зупинялося — там перекрили вулиці), ми біжимо з прапорами... І тут якийсь чувак розказує про свого єдиного кандидата, потім ще чуваки щось розказують... Пропіарились, коротше. І я «здулася». Думаю: «Приїхали. Революція...»

Тоді там був один чоловік із Могиланки. Він — голова організації «Спас» (вони там вивчають бойове козацьке мистецтво). Я до нього підходжу і питаю: «Пане Васильчуку, що робити? Це все?» Він мені каже: «Любо, ти почекай, зараз усі наші «друзі» поїдуть додому спати, а нам із тобою тут треба буде стояти до ранку. Якщо тобі це справді потрібно».

В першу ніч на Майдані ночувало приблизно 50–60 осіб. Це були здебільшого студенти, молодь, але були й старші, років 30–40 — громадські діячі та просто небайдужі люди.

Я пам'ятаю, там тоді був один гурт, соліст грав, співав усю ніч, і ми намагалися зігрітись, бо було дико холодно! Ніяких діжок і теплого чаю це не було, це все було спонтанно. Тоді «Відсід» почала сповіщати в Інтернеті друзів, студентів, а вже на наступний день ми прийшли в Києво-Могилянську академію, почали ходити по кабінетах і запрошувати всіх на Майдан.

Я весь час була із «Відсідом». Ми були, чесно кажучи, сильно розчаровані студентським рухом. Бо більшість студентів бачили у Євромайдані спосіб пропіаритись. Євромайдан — це було модно. Прийти, сказати, що я був на Майдані, фотографуватися і піти додому. І якщо казали, що йде колона з 10 000 студентів якогось університету, то це не значить, що всі вони залишилися на Майдані — за годину-дві ця колона розповзалася по своїх справах і гуртожитках.

Пам'ятаю 24 листопада, перший мітинг. Вже тоді Майдан розколювався на дві частинки — політичний на Європейській площі і наш. Вже тоді наші «старші друзі» — політики розказували, що ми без них нічого не зможемо досягти.

...Ми все ж таки взяли участь у тому віні, але, щоб ви розуміли, до ночі що там, що у нас залишилося дуже мало людей. І вперше 24-го числа до нас прийшла міліція. Мене особисто тоді не було на Майдані, але посеред ночі дзвонить моя колежанка і каже: «Жах, Люба! І нам, і тим вимкнули світло, дівчата пишуть...» І тут вони побачили, що почала спускатися міліція — двадцятьох моголянських дівчат міліціанти взяли в коло, поклали їх і, врешті, місце на ковзанку розчистили.

Ми зранку приїхали, дивимось на цих дядечків... Я запам'ятала їх як здорових мужиків, вони всі у формі, вигляд солідний. Тоді на сцені був дуже розумний чоловік, який сказав, що ми не маємо їх провокувати, бо вони теж громадяни України і, можливо, підтримують євроінтеграцію. Той чоловік запропонував провести акцію «Розсміши міліціонера». Я думаю: «Ну давай, ти ж галичанка, це ж у тебе в крові — посміятися і поклинити!» Ми з ними тоді дуже близько спілкувалися, чаєм їх поїли, і можливо, їм просто дівчата подобалися, але більшість казали, що вони за євроінтеграцію. І це знайомство стало для мене важливим — згодом, упродовж усього Майдану, я приділяла дуже велику увагу спілкуванню з міліцією.

Ми намагалися залучити якомога більше студентів. Я порівнювала львівський Майдан, де на ніч залишалося по кілька тисяч, і цей, коли заздалека тисячу можна було нарахувати вночі. Не всі були готові жертвувати своїми сесіями, здачами і оцінками. Моя колежанка зі Львова розказувала, що вони там ходили до прокуратури, маршами прогулювалися... Але у Львові ти можеш прийти на Майдан, постояти і піти додому спати. У Києві, вибачте, такого не можна — якщо ти прийшов, то мусиш стояти до ранку, бо метро не працює, грошей на таксі у студентів нема, плюс у багатьох ще й гуртожитки зачинені. Ну, і каже ця подруга, що людей, звісно, у Львові було більше.

Джерело: Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності / упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко ; Український інститут національної пам'яті. Київ : К.І.С., 2015. с. 38–40. URL: <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/maydan-vid-pershoyi-osoby-45-istoriy-revolyciyi-gidnosti> (дата звернення: 16.05.2026)

Приклад 2. Майдан як історичний вибір України

Тема для учнів – «Майдан як вибір історичного шляху України»

Що учні мають знайти в тексті – Як герой дізнався про початок протесту; чому питання європейського вибору було важливим; як події Майдану пов'язувалися з історичною пам'яттю; яку небезпеку він бачив у поверненні України під російський вплив.

Навчальне завдання – На основі свідчення створити коротку розповідь про те, як учасник Майдану усвідомлював історичну відповідальність моменту.

Питання для осмислення – Чому Революція Гідності була не лише політичною подією, а й вибором майбутнього України? Як історична пам'ять впливає на громадянську позицію людини?



**Володимир
В'ятрович**

1977 року народження, історик,
громадський діяч

Володимир В'ятрович біля
Михайлівського собору,
грудень 2013 року
(фото Д. Ларіна)

21 листопада у Римі під час конференції до 80-х роковин Голодомору я побачив у Фейсбукі повідомлення Мустафи Найема: «Всі, хто серйозний, приходимо о 22:30 до стели». Прийти я не міг, але вже тоді мав відчуття, цілком нерациональне, що щось таке станеться.

Я зробив допис, що Янукович обрав дуже неправильний день, щоб оголосити про згортання європейської інтеграції, бо ж 21 листопада почалася Помаранчева революція. Якщо цей день одного разу вже привів його до поразки, тож може привести і вдруге. Слова виявилися пророчими, хоча на той момент були радше бравадою, ніж якимось раціональним усвідомленням.

22-го вперше пішов на Майдан. Було мокро. Зібралася невеличка купка людей, всі під парасольками. Враження чогось серйозного це не створювало. Але позитив був у тому, що люди простояли ніч.

23 листопада я був серед організаторів Дня пам'яті Голодомору. Окрім вшанування пам'яті загиблих, біля десяти тисяч людей пройшли ходою від метро «Арсенальна» до Меморіалу

Інтерв'ю записано Фондом збереження історії Майдану.

жертв Голодомору. Це теж стало своєрідним протестом — насамперед проти політики Януковича у ставленні до теми Голодомору, адже він вважав, що можна обмінювати її на якісь знижки на газ і т. п. Але всі розуміли — це елемент ширшого протесту.

Запалюючи свічки, люди попрямували на Майдан. Після цього, здається, я вперше виступив публічно на Майдані: «Нас тягнуть назад, у союз із Росією. Це свого часу вже закінчилося смертю мільйонів людей... Ми знаємо, чого це може коштувати нашій країні. Україна не має права повторювати минулих помилок, і для нас єдиною гарантією якогось нормального розвитку є повернення на європейський шлях».

Організацію Євромайдану мені є з чим порівнювати. Я брав активну участь у подіях 2004 року, був одним із засновників Громадянської кампанії «Пора!». На відміну від 2004 року, до цієї революції ніхто не готувався. Сподівання на якийсь «вибух» були досить примарними. Ми були не готові, не була готова і влада. Можливо, саме тому все й вдалося. Та водночас така неготовність спричинила багато помилок, які, зокрема, призвели й до людських смертей.

Остаточно до Майдану — не лише як той, хто час від часу приходить, а як людина, що бере на себе відповідальність, — я долучився після 24 листопада. Увечері того дня на Європейській площі почали розбивати намети. Частина людей, яких звезли політики, залишилася на Європейській площі, інші — на майдані Незалежності. Почалися суперечки, хто до кого повинен йти. Я був серед тих, хто намагався це все поєднати, бігав між одним й іншим табором. Протягом ночі була спроба чи то знести, чи то звузити політичний табір на Європейській площі. Чомусь міліція почала відтисняти протестувальників. Я зрозумів, що там ситуація ніби небезпечніша, тому залишився на ніч. Це була перша ніч, яку я провів на Майдані.

На громадському Майдані залишався невеличкий гурт людей, здебільшого молоді. Десь години о п'ятій ранку зателефувала знайома: «Прибігай негайно на майдан! Уже ста-

гується міліція, нас будуть зачищати!» Зі мною було ще кілька людей з політичного Майдану. І справді, ми побачили, що з усіх боків нас обступає міліція. Громадський Майдан тоді виглядав жалюгідно — нас було, напевно, осіб 20. Очевидно, що в цей час стався якийсь організаційний провал: стало незрозуміло, хто за що відповідає. Люди перелякані — міліція насувається. Я почав людей заспокоювати, звертатися до міліціонерів, і так атмосферу вдалося розрядити. Це стало таким безпосереднім поштовхом, що змусив мене залишитися — я зрозумів, що треба приходити не тоді, коли ти вважаєш за потрібне, а системно наводити лад.

Наступного дня ми зустрілися Координаційною радою, куди входили Ігор Луценко, Мустафа Найєм, Егор Соболев, Вікторія Сумар, Василь Гацько, Дмитро Крикун, Світлана Заліщук, Богдана Бабич... Один із моментів, який мене відверто дратував, полягав у тому, що фактично ця Координаційна рада була нефіксована, плаваюча: сьогодні прийшли одні, завтра — інші. Кістків був, звісно, але я вважав, що з точки зору менеджменту це цілковито неправильно, бо не зафіксовано, які люди приймають рішення і хто за що відповідає. Відповідно, як ми можемо добиватися їх виконання? Усе відбувалося в такому режимі творчого хаосу — справді люди креативні, цікаві... Власне, з того часу я активно включився в роботу як член Координаційної ради і як ведучий Майдану. Чому як ведучий? Мав досвід масових вуличних акцій 2004 року, і, як виявилось, можна було «згадати за старе».

У перші дні я наполягав, що треба музику, бо стало холодно. Власне, від того, що холодно, і почалися танці, за які нас нещадно критикували, особливо політики. Насправді про жодні забавки не йшлося. Треба було просто втримати людей на сильному морозі до моменту, коли відбудеться саміт у Вільнюсі — показувати і країні, й світові, що в Україні є люди, і здебільшого молоді, які вимагають європейського вибору.

Як на мене, цей перший тиждень Євромайдану був найбільш світлий, найбільш веселий — він був якраз у форматі революції 2004 року — такої зухвалої, молодіжної... І нам тоді здавалося,

Джерело: Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності / упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко ; Український інститут національної пам'яті. Київ : К.І.С., 2015. с. 78–80. URL: <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/maydan-vid-pershoyi-osoby-45-istoriy-revolyciyi-gidnosti> (дата звернення: 16.05.2026)

Приклад 3. Особистий досвід і зміна ставлення до країни

Тема для учнів – «Як Майдан змінив ставлення людини до своєї країни»

Що учні мають знайти в тексті – Ким був герой; як він ставився до України до Майдану; де перебував під час подій; що бачив і переживав; як змінилося його ставлення до людей, держави й цінності свободи.

Навчальне завдання – На основі свідчення скласти коротку історію про внутрішню зміну героя: від розчарування чи недовіри до усвідомлення сили громадянської єдності.

Питання для осмислення – Які події вплинули на зміну поглядів Андрія Цимбала? Як особиста історія героя допомагає зрозуміти громадянський характер Революції Гідності?

Андрій Цимбал

1993 року народження, студент

Андрій Цимбал (крайній зліва) на початку лютого 2014 року



Я раніше не вірив у свою країну, не вірив у свій народ. А коли прийшов на Майдан і побачив цих людей, з якими ми стояли на барикадах — таких різних — їх дуже любив. Я з дуже цікавими людьми стонав. Пам'ятаю, було там двоє старих гучулів, і один із них розповідав, що Ісус був галичанином... Надзвичайно багато колоритних особистостей, і всі різні, і всі дуже мудрі, і в кожного своя специфіка.

Все це були люди, які стояли за одну ідею. Всі казали, що от виставляють нас, що ми хочемо в Європу... Так, безумовно, ми всі хотіли цього, але передусім для нас важлива була наша земля, незалежна Україна, яку з Януковичем ми б ніколи не побудували. Така незалежна держава, яка піклується про своїх громадян, який не байдуже до своєї землі, не байдуже до дітей, до того, чим вони дихають. Держава, яка любить і захищає свій народ, і де народ здатний захистити себе.

У мене був шолом, протигаз, був мій гайковий ключ і були щити — я їх із тканини робив, намотував під куртку: нірки обмотував, руки і голяки. Коли вже горів Будинок профспілок, ми стали одразу до барикад, почали там тримати щити, жбурляти каміння... Потім мої знайомі хлопці зайнялися підвозом «коктелів Молотова», інших горючих

сумішей. І ми трималися, стояли там безвільно майже дві доби.

Мама постійно дзвонила, відряджувала. Коли вже були активні дії, я заходив у якесь тихеньке місце, телефонував і говорив, що я вдома, сплю, а сам далі йшов. Намагався її не хвилювати. Вже в останній момент, коли розстріли були, сказав: «Так, я тут, і я тут залишусь, все. Нічого мені не кажи. Я нікуди не поїду звідси». І ми залишилися. Було вже не до того — хвилюється, не хвилюється... Вже людей розстрілювали, і ці бабські сльози не були якось до серця. Було все одно. На фоні того, що відбувалося, навіть переживання близьких людей не здавалися вагомими. Хоча мама дуже проукраїнська, але, звичайно, хвилювалася. Просто матері, вони такі — наче й хоче, щоб ти був там, і водночас не хоче, бо це для тебе небезпечно.

Десь о 3-й ночі 20 лютого ми поїхали додому поспати, і перед самим нашим виїздом бачимо: під'їжджають автобуси з Коломиї, зі Львова — вони саме тоді захопили у себе там прокуратуру, і хлопці приїхали. Вони всі були зі спорядженням, щитами, дубинками. І ми всі подумали собі: будемо йти у наступ — зараз трохи поспимо і десь по обіді вже почнемо наступати.

Але ми прокинулись десь о 10-й, подивилися телевізор і дізналися, що вже почалися масові убивства. Кинулися на Майдан — а під барикадою нас зустрічають уже полеглі хлопці. І ми зрозуміли, що все, це кінець, що сьогодні буде багато крові. Ми стояли там весь день. Не йшли під кулі на Інститутську, а стояли і чекали, що буде далі. Ми думали, що вони прийдуть і тут будуть нас розстрілювати.

Були в мене знайомі, які говорили, що підуть у партизанський рух, і виходили з Майдану: «Ми будемо боротися там». Мовляв, вас уб'ють, а ми продовжимо боротьбу.

...Ми допомагали носити медики, що щось, але під кулі, коли все почалося, не полізли. Це була тактика, звичайна снайперська тактика: когось поранити, за ним ідуть витягати, їх також ранять... вбивають. Просто це хлопці затягнуло... Це

був шок для всіх, коли ми побачили загиблих. Звісно, це вже були не перші, бо і Ніголі був до цього, і Жизневський... Але ми не чекали, що це буде так масово. Погрожували всіх нас розстріляти, розігнати, армію збиралися залучати. І ми там залишилися, чекали якоїсь розв'язки.

Ми думали: «Хай би стріляли вже». Хоча, звісно, страшно було помирати. Страх смерті, він завжди є, коли ти ходиш із нео поряд, але маєш знаходити якісь мотиви, щоб його приборкати. І якщо цих мотивів достатньо, то, мабуть, це справжні мотиви.

Взагалі я з самого початку вважав, що ніщо крім крові не змінить цю країну. В нас відбувався процес, який уже давно минув у Європі — криваві революції європейці вже пройшли. Звичайно, зараз це сприймається як щось нелюдське. За нинішніми цінностями цивілізованого світу це, звісно, нелюдські речі, це дуже... несучасно, але європейці це теж проходили. Тільки давно. І вони також на крові побудували свої держави. А ми були заморожені в часі, й тому ці природні процеси у нас затягнулися. І вони сьогодні вже несвоечасні, вони вже не сприймаються в усьому світі як нормальні. Вони сприймаються як щось варварське і незрозуміле. Але по-іншому ніхто ніколи не змінював владу. Справжня революція завжди робиться на крові (якщо не брати Ганді — він боровся мирним шляхом). А після неї йде війна...

У нас відбулася класична зміна еліти на контр-еліту — і нічого не змінилося, людей просто використали і... Я знав, що ми заплатимо якусь ціну. Що просто так — без крові, без сили — ми нічого не вирішимо.

Я думаю, якби вони хотіли, то зачистили б Майдан — у людей, у яких є зброя — всі шанси проти людей, у яких зброї нема. Просто, мабуть, уже відбувалися політичні процеси, про які ми не знаємо — чомусь же Янукович утік, були ж якісь розмови...

Мені, до речі, здається, що Янукович тут не на всі сто відсотків винний, бо це ж лише людина — він поведився так, ніби не розумів до пуття, що відбувається. Й впевнений, що він не отримував інформацію з новин, йому її приносили якісь люди. І якщо йому сказали, що на Майдані стоять фашисти, то він думав,

Я цікавито змінив ставлення до життя — цінності, погляд на людей. Ці події так тебе змінюють... І ти на кожен день по-новому дивишся. Коли переживаєш щось таке, як ця революція, починаєш цінувати справжні речі у житті — просто є такий потяг до справжності й небажання витратити свій час на щось непотрібне, некорисне, адже тим, що у нас є цей час, ми завдячуємо своїм загиблим товаришам.

Джерело: Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності / упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко ; Український інститут національної пам'яті. Київ : К.І.С., 2015. с. 291–293. URL: <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/maydan-vid-pershoyi-osoby-45-istoriy-revolyciyi-gidnosti> (дата звернення: 16.05.2026)

**Приклад використання сторітелінгу на уроці – розповідь про Валерія
Залужного (власна розробка авторки)**

На уроці вчитель може запропонувати учням коротку історію під назвою **«Людина, яка стала символом спротиву»**. Розповідь починається не з офіційної біографії, а з проблемної ситуації:

«24 лютого 2022 року Україна опинилася перед найбільшим викликом у своїй новітній історії. Ворог розраховував на швидке захоплення України, однак зіткнувся з організованим спротивом. У цей момент особливо важливими стали не лише мужність воїнів, а й здатність військового командування швидко ухвалювати рішення, організовувати оборону та зберігати довіру суспільства. Однією з постатей, яка стала символом цієї стійкості, був Валерій Залужний. Його образ у суспільній свідомості пов'язується не лише з командуванням, а й із вірою українців у здатність держави боронити себе».

Чому в умовах війни важлива не лише зброя, а й лідерство, довіра та організація?

Завдання для учнів:

1. Визначити, які риси військового лідера виявляються у діяльності В. Залужного.
2. Пояснити, чому постать командувача не можна розглядати окремо від дій ЗСУ, волонтерів, територіальної оборони та громадянського суспільства.
3. Скласти короткий сторітелінг від імені учасника подій: військового, волонтера, учня або мешканця міста, який усвідомлює значення оборони України.

Дидактичні матеріали до уроку на тему: «Голоси війни: людський вимір російсько-української війни» з використанням сторітелінгу (власна розробка авторки)

Урок можна розпочати словами: *«Уявіть, що перед нами не просто підручник історії, а чотири людські голоси. Кожен із них розповідає про війну по-своєму: лікар – через порятунок життя, репортер – через побачене в місті боїв, цивільна людина – через шлях до війська, журналіст – через правду, яку треба показати світові.»*

На уроці історії вчитель може запропонувати учням розглянути російсько-українську війну не лише через дати й події, а через особисті історії людей.

Шаблон для групової роботи «Голоси війни»




 **Назва історії:** _____

 **Джерело:**

 **Герой / голос історії:**

 **Місце подій:**

 **Ключові факти:**

 **Проблема, яку розкриває матеріал:**

 **Дії героя:**

 **Цінності, що простежуються:**

 **Короткий висновок:**

Мініісторія за схемою “герой — обставини — проблема — дія — висновок”:

Героєм нашої історії є _____. Події відбуваються у _____.

Герой опиняється в обставинах, коли _____.

Основна проблема полягає в тому, що _____.

Попри це, герой _____.

Ця історія показує, що під час війни важливими залишаються _____.

Група 1. Голос Авдіївки: військовий медик/захисник

Прочитайте наведений фрагмент і визначте, який «голос війни» у ньому звучить. Зверніть увагу на те, як через опис медпункту розкриваються обставини війни, роль військового медика та цінність людського життя.

ЧАСТИНА ПЕРША. ПІДГОТОВКА ДО ФРОНТУ

6 ЧАСТИНА ПЕРША. ПІДГОТОВКА ДО ФРОНТУ

ГЛАВА 1. Мобілізація

Вони всі ще спали. Не було ніякого бажання підіймати зайвий галас та починати розмови. Він тихенько одягнувся та вийшов на вулицю. Напівпорожнє місто теж спало, лише поодинокі мешканці сонно вигулювали своїх домашніх улюбленців. Молодий хлопець швидко йшов вулицями, уважно розглядаючи вітрини зачинених магазинів та перехрестя доріг, шукаючи очима якісь орієнтири. Дивлячись на нього, було зрозуміло: його щось дуже бентежить, ще мить, й він побіжить, наче кудись спізнюється. Холодний вітер жорстко бив хлопця по обличчю, очі сльозилися, а капюшон куртки божевільно метався з боку в бік. Сумне сіре небо навіювало приховану тривогу. Хлопець дійшов до чергового повороту, здалеку побачив охоронця в пікселі біля шлагбаума, уважно подивився, наче ще вагаючись, й повільно покрокував у напрямку до військового.

Тут знаходився військкомат. У середині було повно народу. Стояв галас та метушня. Хтось уже сидить — чекає на відправку, якісь солдати дрімають в кутках на підлозі, інші ще в черзі в різні кабінети, й постійно туди-сюди хтось бігає. Хлопець запитав, в який кабінет записуються в армію, та зайняв свою чергу. Поруч вусатий дядько, років так вже під п'ятдесят, гучно розказує про те, як на строчці служив

танкістом. Описує старі радянські машини, говорить щось там про Харків та новини зі Східного фронту. Мовчазні чоловіки уважно його слухають та думають кожен про своє. У хлопця в голові з шаленою швидкістю проносяться думки та сумніви — чи правильно та розумно він зараз робить, прийшовши сюди. Ось двері відчинилися, і з кабінету покликали заходити. Хлопець зробив крок та закрив за собою двері.

Літня повна жінка розсіяним поглядом подивилася на молодика та попросила повістку. Він сказав, що прийшов сам. Що доброволець. Вона ще раз підняла очі. Щось тепле та вдячне промайнуло в її погляді. Звичайний хлопчина. На вигляд йому десь близько 35 років, середнього зросту, спокійний, але з різкими, швидкими рухами. Пряме відкрите обличчя, високий лоб, коротка стрижка. Голос не гучний, але впевнений та ввічливий.

— Хто ви за освітою?

— Медик. Лікар.

— Це чудово! Саме медики нам зараз дуже потрібні. Ви готові виїхати через годину? У вас речі з собою?

Хлопець на мить запнувся. Все відбувається так швидко. Година? І все? А куди ж їхати? Вона каже, в іншу область, а там вже розподілять далі. Речі. Ні, речей немає, я зайшов так, просто запитати й уточнити, що й як. Так, встигну, звісно. Чи згоден? Так, ну раз прийшов, то значить згоден. Зі здоров'ям? Ні, проблем немає, все добре. Готовий? Так, думаю, що готовий. Де фотографуватися, кажете? В якому кабінеті? Ага, зрозуміло, дякую. Зараз йду сфотографуюсь й швидко додому за речами. Я встигну за годину, не хвилюйтеся. Я тут недалеко мешкаю. Скоро повернусь...

Хлопець побіг додому. В його голові знову і знову вихором проносяться думки: «я зайшов взагалі-то тільки все

188 ЧАСТИНА ТРЕТЯ. БЕЗ КОМАНДИРА

Медпункт непогано замаскований, знаходиться трохи в низині. Але сусідство з артилеристами занадто неспокійне. Так чи інакше, але саме хворі стали ініціаторами переміщення медпункту. Їх гаряче підтримали Борода та Малий, які місця собі не знаходили, живучи між двох артилерійських батарей. Своєї та ворожої. Дотиснули на Мукалтина, той випросив у Комбата дозвіл на переміщення. Дали зелене світло. Сказали розгортати новий медпункт поблизу розташування піхоти в тилу. Це значно вже краще. Не сказати, що зовсім спокійно, але все таки значно безпечніше. Туди прилітає дуже рідко.

Три ходки бойовим «Жигулі» і медпункт переїхав. Іронія долі, але наступного дня шальний снаряд зніс дах цієї хатинки та повибивав всі шибки. Про це розповіли зенітники, які побачили зранку побиту хату медиків. Невідомо, чи постраждав би хтось від цього прильоту, адже стіни вціліли. Але правда така — рівно за один день до влучення снаряду, медики встигли з'їхати. Протрималися на цій локації два тижні. Ніхто, на щастя, не постраждав.

ГЛАВА 11. Новий медпункт

Новий медпункт облаштували в черговому порожньому селі, яке порівняно з попереднім було значно далі від лінії фронту. Будівля дитячого садочка. Смішні дитячі малюнки, маленькі стільчики, двоярусні ліжечка глибоко зворушують. Спогади про рідних, життя, радість — а тут зовсім поруч жахливий суворий контраст — війна, розруха, горе...

Борода швидко включився в роботу, позавішував пакетами вікна. Для цього нічого кращого знайти не зміг, як чорні пакети для 200-х. Ними й заклеїли вікна. Виглядає дуже зловісно. Але правдиво: життя та смерть співіснують. І від

ГЛАВА 11. Новий медпункт 189

цього нікуди не дітись. Сам медпункт Док організував доволі просто. В середині будівлі кімната — це безпосередньо маніпуляційна, де Док з Бородою також і будуть самі жити. А великий просторий коридор перед кімнатами — місця для хворих. Поряд, у сусідньому крилі в кімнатах-кабінетах живуть солдати. Їх небагато. Це ті, які щойно прибули та незабаром поїдуть на передову. Або ті, яких поміняли з позицій через хвороби чи виснаження. Такий собі перевалочний пункт. Атмосфера не дуже приємна. Окремий, самотній та спокійний медпункт Докові подобався набагато більше. Але «спокійним» хворі його не відчували. Тому всі тепер тут.

Тільки-но встигли хлопці розкласти речі та медикаменти з ящиків, як зателефонував Мукалтин. Просить підійняти Дока його на КСП. Причина у Мукалтина поважна: він відвозить Кабана додому...

У Кабана вдома горе. У дружини рак. Вже третя стадія. Вона його пропустила, незважаючи на скарги, які вже давно турбували. Вона в лікарні, і їй не вперше вже переливають кров. Готують до хіміотерапії. Маленькі діточки самі вдома. Це серйозна причина, аби солдата повернули додому. Папєрова тяганина, заяви, рапорти, дозволи. Тиждень очікування. Хлопці не уявляють, як Кабан все це витримує. Його стан теж помітно погіршився. Застудив нирку. Геть заслаб. Док робив Кабану крапельниці, колов антибіотики. Прощаючись, надав рекомендації. Аби не таке горе вдома, всі були б раді за Кабана. Він їде додому. Тепер залишиться живим. Однак такий привід повернення додому щось нікого не радує.

◇

На КСП Док дізнається останні новини. Противник раз за разом штурмує. Солдати знову, із втратами відступають. Частково здають позиції. Зариваються в землю на новому

<https://www.yakaboo.ua/ua/istorija-jaku-varto-pochuti.html>
22.04.2026).

(дата звернення:

Питання для аналізу:

1. Хто є головним героєм / «голосом» цього фрагмента?
2. У яких обставинах перебуває військовий медик?
3. Чому саме щоденникові записи військового лікаря є важливим джерелом для розуміння війни?
4. Яку проблему розкриває уривок: небезпеку, втому, відповідальність, потребу швидко діяти, необхідність рятувати інших?
5. Які цінності простежуються в тексті: людяність, професійний обов'язок, витримка, взаємодопомога, пам'ять?
6. Чому історію Авдіївки важливо показувати не лише через воєнні події, а й через досвід конкретної людини?

Група 2. Голос Бахмута: цивільна людина/волонтерка

Прочитайте фрагмент, пов'язаний з історією мешканки Бахмута, і визначте, який «голос війни» у ньому звучить. Зверніть увагу на те, як через історію однієї людини розкривається доля цілого міста.

ВІЇЗД

Бахмут, 31 грудня 2022 року. Схожа на тих другорядних персонажів із багатолюдних полотен, які чомусь запам'ятовуються більше за героїв центральних, пані Олександра показує мені паспорт і медаль за волонтерство, стоячи у дворі неподалік напівзгорілого центру міста. Виходячи під обстрілами на вулицю, 86-річна жінка обов'язково бере ці дві речі з собою.

Дев'ять років тому за Бахмут ішла війна із сепаратистами, які встигли вивісити ворожий прапор, спробували захопити українську військову частину за допомогою російського танка й зірвали президентські вибори. Пані Олександра виходила в центр міста на одиночні щоденні кількогадинні акції.

Якось до неї підійшла жінка й плюнула. То була вчителька однієї з бахмутських шкіл. Деякі містяни пані Олександрі залякували, потім били, однак вона знову виходила.

Пані Олександра вишила портрет Дмитра Чернявського, родом з Хромова (передмістя Бахмута). 13 березня 2014 року, коли Євромайдан переходив у російсько-українську війну, у Донецьку на мітингу за єдність України хлопця зарізали проросійські бойовики. Він став фактично першою жертвою цієї війни.

Проукраїнські люди пані Олександрі підтримували, виставляли для неї плакати, однак стати поряд не наважувались. А коли жінку побили так, що довелося знімати побої, до неї приставили поліціанта.

На Новий рік ми були в Бахмуті з фотографом Данилом Павловим. Читачка, яка живе в Канаді, у нашому новорічному матеріалі на сайті Reporters побачила на одному із зображень свою матір — пані Олександрі. Вона написала в редакцію і згодом попросила мене: якщо їхатиму в Бахмут іще раз, спробувати ту вивести. У Києві живе також син пані Олександрі, у якого було значно менше надій на те, що жінка захоче виїхати. Він евакуювався, а мати категорично відмовилась покидати дім. Вона почувалася українською душею цього міста — до речі, першого на Донеччині, де в 1917-му після Лютневої революції підняли синьо-жовтий прапор¹.

Приходжу в київську квартиру, де живе син пані Олександрі, і він показує фотографії інших вишитих робіт матері: рушники, портрети. Чоловік на вигляд слабкий — як з'ясувалося, остання стадія онкології. Сам він виїжджав із міста мотоциклом іще в червні 2022-го. Під Павлоградом упав, зламав кілька ребер, але таки доїхав до столиці. Він забороняє використати його хворобу як аргумент для переконування пані Олександрі виїхати з міста. Боїться, що в матері не витримає серце. Чоловік передає сумку з ліками для мами, просить трохи почекати, сідає за стіл, бере ручку й папір і пише листа.

Коли назва охопленого війною міста не сходить із заголовків світових ЗМІ, то цілком можливо, що це місто залишиться в історії, як залишилися, наприклад, Сталінград, Дрезден, Герніка... Це різношерстий ряд, однак дещо натягнутою асоціацією здається хіба тепер, коли немає часової перспективи. За різними даними, кількість загиблих і поранених у Бахмуті від початку боїв — це десятки, а то й сотні тисяч.

І тепер, сподіваючись, що експерти знову помиляються, перед виїздом до цього міста читаю новину з таким заголовком: «Російські війська візьмуть Бахмут уже сьогодні?».

Отож попереду — історія про зенітника, який ось щойно збив російський винищувач; батька й синів, які воюють пліч-о-пліч; вагнерівця, який любить Набокова. Це подорож у місця, де собаки їдять людей, де ціпеніш від градусу страху, спустошеності, але й доблесті, незламності та навіть любові. А ще — через відчуття дивної чіткості, наче в нових окулярах. Ще й унаслідок критично малої відстані ця чіткість провокує питання: чи можливі зараз напівтони? Виразніше питання звучить так: чи пошук напівтонів — не привілей тих, хто не бореться за своє життя тут і тепер; але також: чи пошук напівтонів — не обов'язок тих, хто виживає?

Ось усе перед нами — як в епічних поемах про день і ніч, як у казці про правду і кривду, як той колористичний контраст в епіграфі з Василя Стуса. Як у балеті про білого і чорного лебедів, про який у цій історії нагадують мені дорогою до місця, де стоїть самохідна гаубиця «Гвоздика».

І тому обираю метод фіксації — «фотографування» текстом. Хоча слово «фіксація» тут буде вжите не тільки в цьому значенні.

Перша частина — репортажна. Літературний репортаж — жанр, близький журналістиці, — для мене, до цього автора прози і поезії, сьогодні вчасний тим, що дає змогу просто фіксувати дійсність, щоб використати її в більш тверезому осмисленні колись пізніше. Герої можуть стати не такими вже й хорошими, факти можуть бути завтра вже не фактами, ціле може виявитися частковим. Однак у ситуаціях, де ризикують життям, фіксується те, що пізніше, можливо, дасть відповідь, яка убезпечить від ризику інших.

Репортаж потрібно писати швидко. Щоб він вийшов вчасно, розшифруєш просто в машині дорогою до Києва, а структуру продумаєш у черзі по каву на заправці із забитими фанерою вікнами. Паралельно щипаєш себе за руку: ти тут, ти живий — і це велика розкіш. Якщо писати повільніше й довше, текст буде якіснішим. Але й менш живим. Ситуація, важлива для теоретичних роздумів: можливо, менш літературно досконалий репортаж у наших умовах стає важливішим за художньо ідеальний? Але найголовніше спостереження — репортажем вдається вхопити те, що виходить хіба у поезії: це емоція, зловлена в долоню, як дику звіреня. Його маленьке серце так тріпотить, що просто зараз розірветься. Ти тримаєш його в руках, а потім акуратно кладеш назад у кубло, бо якщо з ним щось станеться, ти собі не пробачиш. Та й процес створення репортажу мені нагадує написання поезії. Вона приходить швидко, фіксуєш її, а якщо не встигаєш — вона просто минає. Це ти і твої герої ось тут і ось тепер, це особливий вітер, який ось липко торкається пальців, а ось — уже й нічого нема.

Друга частина — есеїстичні розгорнуті коментарі до деяких фрагментів у репортажі, часом емоційні записки, які виникли під час перечитування першої частини. Тут я розповідаю, зокрема, про історію Бахмута, який до 2016-го був Артемівськом, тобто про радянськість і все інше. Тут про манікюр військових, про малознану в Україні й більше відому у світі кінорежисерку родом з Бахмута, а також про інші естетичні й етичні спалахи чи частіше вибухи, що спровокували на рефлексію. Наприклад, про те, як реальність сама складає світ за всіма правилами художнього твору, дві з половиною тисячі років тому встановленими Арістотелем і досі не підваженими. Тут дуже багато про пам'ять, зокрема культурну й родову, — будуть згадані Довженко і Сковорода, Горська і Сартр. Чому ми говоримо про пам'ять так багато під час війни? Чому говоримо про пам'ять, згадуючи саме це місто? Один чоловік у Бахмуті розповідав про родича з окупованої на початку вторгнення території. Той переїхав

на дачу з великого дому, де залишив усі цінні речі. А коли таки вирішив виїжджати із зони бойових дій, то зробити це можна було вже тільки через російський бік. І от він їде, зупиняється в заторі й бачить у сусідній, завантаженій доверху награваним майном автівці речі зі свого дому: телевізор, іншу техніку, меблі... І тоді пригадалася історія часів Другої світової про одну роз'єднану з чоловіком єврейку, яка працювала на примусовій роботі в гетто у пральні, де сортували стягнутий з трупів одяг. Одного дня вона впізнала закривавлену сорочку свого чоловіка.

Пам'ять — те, що лишається після втрати. І тому я фіксуватиму це, щоб лишилося хоч щось.

Виїжджаємо з Києва. Дорогою потрапляємо в ДТП, минаємо Кам'янське, Дніпро, Павлоград... І вже незадовго до «червоної» зони мені приходить повідомлення від дочки пані Олександри з Канади: «Мама поранена, її зараз везуть у Костянтинівку в лікарню. Осколкове поранення, зачепило спину».

Поки — ні номери лікарні, ані інших деталей, тільки надія, що написаний тремтливою рукою лист її сина не доведеться повертати назад.

Джерело: Лаюк М. Бахмут. Київ : Ukraïner, 2023. 256 с. URL: <https://librarius.pro/book/bakhmut> (дата звернення: 13.05.2026).

Питання для аналізу:

1. Хто є головним героєм / «голосом» цього фрагмента?
2. У яких обставинах перебуває мешканка Бахмута?
3. Яку проблему розкриває цей матеріал: евакуацію, втрату дому, небезпеку для цивільних, пам'ять про місто?
4. Які цінності простежуються у фрагменті: людська гідність, пам'ять, прив'язаність до рідного міста, взаємодопомога, турбота про старших людей?
5. Чому історію Бахмута важливо показувати не лише через воєнні події, а й через досвід його мешканців?

Група 3. Голос Маріуполя: журналіст/свідок

Прочитайте фрагмент інтерв'ю про фільм «20 днів у Маріуполі» і визначте, який «голос війни» у ньому звучить. Зверніть увагу на те, як журналістське свідчення допомагає зберегти пам'ять про місто та донести правду до світу.

– Ви їхали у Маріуполь – у звичайне відрядження, а стали свідками, як війна знову прийшла в місто. Чи могли уявити, що будете знімати такі масштабні події?

– До такої війни неможливо підготуватися. Звичайно, ми з 2014 року вже знімали, що відбувається на Донбасі. Після цього я був у Карабаху, Лівії, Афганістані. Знімав різні кризи, через які проходить людство. Тому біль для мене – не щось нове, але такої інтенсивності, такої небезпеки, яку ми відчули в Маріуполі, я ніколи не бачив.

“ Я поставив перед собою завдання: знімати усе, що можу, і зробити щось більше, ніж просто репортажі

Мстислав Чернов

Коли ми їхали у відрядження, ніхто не планував знімати документальний фільм. Це мала бути звичайна операторська робота для новин. Але коли ми зрозуміли, що ледь не єдині журналісти: і українські, і міжнародні, які залишилися в місті, – ще був литовський документаліст Мантас Кведаравічюс, якого вбили (російська армія – ред.), – тоді я поставив перед собою завдання: знімати усе, що можу, і зробити щось більше, ніж просто репортажі. Документальний фільм – це більш слухна візуальна мова для таких історій.

Ми робили основний монтаж близько пів року, а потім стільки ж ще займалися постпродакшеном – звук, колір, деталі, архіви. Тобто кожен кадр, який і так залишався в моєму серці й просто в’ївся в мій мозок ще в Маріуполі – ми знову все це бачили та знову переживали. Ми монтували й плакали. Тобто це не те, що ти пережив один раз, а потім тобі стало легше. Ні, навпаки.

Я розумію, що те, що ми тоді відчували – це маленька крапля від втрати й болю людей, які залишили в Маріуполі свої домівки, а хтось втратив своїх близьких. Ми поставили собі задачу розповісти про те, що там відбувалося.

– Ваш фільм побудовано у форматі щоденника. А ваш голос і думки – як гід для людей, які не були в той момент в Маріуполі. Ось ці ваші роз’яснення прописувалися вже після монтажу чи ви дійсно робили особисті нотатки весь той час, поки були в місті?

– Фільм побудований на статті «20 днів у Маріуполі», яку я написав вже після того, як ми виїхали. І вона складається з моїх записів, які я фіксував в місті. Але формат – розказати історію Маріуполя, як його бачив журналіст, – був не першим вибором. Ми спробували кілька версій під час монтажу, як поєднати всі історії в єдиний наратив, як показати послідовне руйнування міста, як воно провалюється в прірву і вмирає.

– Скільки ви встигли зняти за 20 днів і що, на вашу думку, з важливого не потрапило у документальний фільм?

– За 20 днів ми змогли відправити чимало фотографій, але з відео – лише 40 хвилин з 30 годин, які ми назнімали. Проте для документального відео – це не так багато. У нас не було електрики, нам потрібно було економити батареї, місце на дисках та картках. Технічно ми були дуже обмежені.

“ Ми вибрали найважливіші моменти, щоб глядач відчув, що це значить, бути в облозі

Мстислав Чернов

Але з цих 30 годин ми обрали тільки 95 хвилин. Ми вибрали найважливіші моменти, які дозволили б помістити глядача в центр подій, щоб глядач відчув, що це значить, бути в облозі. Вибір кадрів залежав саме від цього – дати достатньо деталей і контексту. І відверто було дуже важко шукати баланс. Було стільки моментів, які хотілося показати, через що була довга і гаряча дискусія з редакторами й монтажерами.

– Будь-яку інформацію, а тим більше відео, можна подати по-різному. Як тут вдавалося дотримуватися балансу: адже люди були різні...

– Для мене було важливим показати всі типи реакцій. Люди перебувають в стресі. Іноді вони не хочуть спілкуватися з пресою. Але чим далі заходило, чим більше було руйнувань, тим краще люди розуміли, що вони повністю відрізані від світу, тоді вони тягнулися до нас, журналістів. І коли бачили цей напис на грудях чи на шоломі, вони самі підходили й казали: «Будь ласка, зніміть мене. Може, мене побачать родичі». Також запитували, що відбувається у світі, в Україні. І навіть якщо думка цих людей не збігалася з моєю, вони все одно хотіли розповісти про те, що відбувається, отримати шанс висловитися.

Я хотів показати моменти, коли люди настільки заплуталися, що не розуміли, кого звинувачувати в тому, що відбувається. Зрозумійте, Маріуполь був не просто у військовій облозі, але й в інформаційній. А коли люди перебувають в інформаційній облозі, то починають панікувати. Вони не знають – кому і чому вірити. Це теж одна з тем фільму.

– Ви вже сказали, що працювали обмежено через технічні моменти. А що було найважчим саме під час зйомок?

**“ Важко було просто
вижити**

Мстислав Чернов

– Важко було просто вижити. Ти сидиш у підвалі всю ніч, а потім розумієш, що тобі потрібно вийти на поверхню і щось почати знімати. Ну хоча б щось. І ти йдеш працювати, під постійними обстрілами, хоча і знаєш, що можеш взагалі не повернутися. Але ти все одно йдеш. Насправді мене мотивували лікарі й поліцейські, які працювали попри все, волонтери, які продовжували допомагати людям і возити воду, військові, які захищали кожний метр, кожне вікно, кожний під'їзд. Тому ніхто з нашої команди не міг собі дозволити відсидітися.

Було важко вивезти оригінали матеріалів. Відправити ми їх не могли, бо був дуже поганий зв'язок. І ми довго думали, що нам робити з оригіналами – чи нам їх десь закопати, а потім попросити якось вивезти, чи передати цивільним, щоб вони зберегли.

Але ще й емоційно було важко – поруч з тобою постійно помирають люди.

Джерело: Чернов М. «Ми монтували й плакали» – режисер фільму «20 днів у Маріуполі» Мстислав Чернов : інтерв'ю. *Радіо Свобода*. 2023. 27 серпня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/days-in-mariupol-interview/32566748.html> (дата звернення: 10.06.2026).

Питання для аналізу:

1. Хто є головним героєм/«голосом» цього фрагмента?
2. Яку роль виконує журналіст під час війни?
3. Чому важливо документувати події, навіть коли це морально складно?

4. Яку проблему розкриває цей матеріал: збереження правди, пам'ять про місто, відповідальність перед суспільством, протидію замовчуванню воєнних подій?

5. Які цінності простежуються у фрагменті: правда, пам'ять, відповідальність, сміливість, людська гідність?

6. Чому історію Маріуполя важливо показувати не лише через факти війни, а й через свідчення очевидців?

Група 4. Голос Києва: символ надії та спротиву

Прочитайте фрагмент статті про «Привида Києва» і визначте, який «голос війни» у ньому звучить. Поясніть, чому цей образ став важливим для українського суспільства на початку повномасштабної війни.

Хто "ховався" за героїчним образом

Довгий час у суспільстві була інтрига щодо особистості Привида Києва. 29 квітня 2022 року британське видання "The Times" у своєму матеріалі стверджувало, що за легендарним образом стоїть льотчик **Степан Тарабалка**. Втім, вже наступного дня командування Повітряними силами ЗСУ спростувало інформацію, що Привид Києва – це Тарабалка.

Степан народився на Івано-Франківщині, після закінчення Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба став пілотом винищувача МіГ-29. Тарабалка загинув у віці 29 років 13 березня 2022 року у небі над Житомиром, захищаючи місто від російських атак.



Степана Тарабалку вважають одним із прототипів Привида Києва (фото: Вікіпедія)

Також одним із прототипів Привида Києва називають **льотчика-винищувача МіГ-29 Андрія "Джуса" Пільщикова**, який захищав небо столиці у складі 40-ї бригади тактичної авіації. Він мав понад 500 годин польотів.

Андрій народився у Харкові, закінчив Харківський національний університет Повітряних сил імені Івана Кожедуба і став пілотом. У 2018 році брав участь у міжнародних навчаннях "Чисте небо 2018". У червні 2022 року "Джус" та **льотчик з позивним "Мунфіш"** (Олексій Месь) у складі офіційної делегації в США лобювали надання Україні літаків F-16. Окрім цього, він неодноразово закликав західних партнерів надати Україні винищувачі.

Пільшиков загинув 25 серпня 2023 року під час зіткнення двох навчально-бойових літаків на Житомирщині. 30-річного пілота поховали на Аскольдовій могилі в Києві.



Андрій "Джус" Пільшиков (фото: Вікіпедія)

Ще одним Привидом Києва був **Валентин "Бджоляр" Коренчук** – полковник 40 БрТА Збройних сил України.

24 лютого 2022 року він здійснив перший виліт для оборони неба над Києвом. Загалом у небі пілот провів близько 300 годин і виконав 80 бойових вильотів. Валентин збив російський штурмовик біля Києва, за що отримав державний орден "За мужність" (III ступеню).

"Саме після таких славетних перемог у медіа та суспільстві народилася легенда про Привида Києва, яку сьогодні знають і шанують в усьому світі", – заявили у 40-й бригаді тактичної авіації.

Валентин загинув 27 квітня 2024 року, [похований на Лук'янівському військовому кладовищі](#).



Валентин Коренчук (фото: 40 бригада тактичної авіації)

Як виникла легенда про Привида Києва

Привид Києва – легенда про українського пілота-аса, який обороняв столицю від російських нападників на початку повномасштабної війни. Його описують як пілота МіГ-29, який за перші 30 годин російського вторгнення в Україну збив 6 повітряних цілей над Києвом: 2 літаки Су-35, 2 літаки Су-25, літак Су-27 і МіГ-29.

"Привид Києва" – це супергерой-легенда, чию фігуру створили українці! Це швидше збірний образ пілотів 40-ї бригади тактичної авіації Повітряних сил, що захищають небо столиці, які раптово з'являються там, де на них не чекають!" – розповіли у Повітряних силах ЗСУ.

Для українців Привид Києва став справжнім месником, який знищує росіян. Популяризації цього образу сприяло поширення у соціальних мережах відео, на яких пілоти збивають ворожі цілі. Привида Києва почали зображати на муралах, листівках, марках та комерційній продукції.

У Повітряних силах тривалий час вони не спростовували легенду про Привида Києва, але й не підтверджували.



Мурал на столичному будинку, присвячений Привиду Києва. Його відкрили у день авіації 27 серпня 2022 року (фото: Вікіпедія)

Джерело: Копитко В. Як з'явилась легенда про Привида Києва і хто «ховався» за героїчним образом. *РБК-Україна*. 2024. 1 жовтня. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/k-z-yavilas-legenda-privida-kieva-i-hto-hovavsyia-1727777992.html> (дата звернення: 14.05.2026).

Питання для аналізу:

1. Хто або що є головним «героєм» цього фрагмента?
2. Чому «Привид Києва» є не лише історією про пілота, а символом оборони столиці?
3. Чим відрізняється реальний історичний факт від символічного образу?

4. Яку проблему розкриває цей матеріал: потребу суспільства в надії, інформаційний спротив, віру в захисників, формування воєнної пам'яті?

5. Які цінності простежуються в образі «Привида Києва»: мужність, надія, спротив, єдність, віра в перемогу, вдячність захисникам?

6. Чому під час війни символи можуть мати велике значення для суспільства?

Група 5. Голос вибору

Прочитайте фрагмент із книги Павла Белянського «Битись не можна відступити» і визначте, який «голос війни» у ньому звучить. Зверніть увагу на те, як автор показує людину, яка не прагнула війни, але була змушена діяти в умовах небезпеки та відповідальності.

Дорогу перегороджувала пара дерев'яних піддонів. Поруч, із переляканими і рішучими обличчями, стояли два молоденьких солдатики, обидва з автоматами Калашникова, за які кожен тримався так, як зазвичай тримаються за поручень трамвая, що різко набирає швидкість.

Один із бійців махнув рукою, і Таня зупинила машину.

— Вам далі, напевно, не варто їхати, — сказав солдат, підійшов ближче і зазирнув до салону Таниного авто.

— Чому?

— Там далі, напевно, вже можуть бути росіяни.

— Нехай будуть. Подумаєш.

— Вони, напевно, можуть вас убити. Війна почалася, напевно.

В цю мить повітря над їхніми головами спочатку розпорів звук, свистячо-холодний, наче помах шаблі, а за ним небо перетнув літак, гострий і різкий. Тані навіть здалося, що вона встигла розгледіти хижі ікла ракет під крилами та заклепки на сухорлявому металевому череві. Літак промайнув і зник за верхівками облізливих дерев. За мить там оглушливо й несподівано гримнуло. Бійці злякано присіли навпочіпки, притиснувши до грудей автомати.

Літак, солдати посеред дороги, гуркіт вибуху — все це було настільки безглуздим й нереальним, що Тані здалося, ніби вона ще не прокинулася й додивляється якийсь дикий сон, такий дивний, що треба його неодмінно запам'ятати, не прогавивши жодної деталі, щоб потім ґрунтовно дослідити значення всього побаченого в соннику й правильно витлумачити. Вона так жадібно вдивлялася і вслухалася в навколишній світ, що навіть забула злякатися й отямилася тільки тоді, коли один з бійців закричав їй прямо в обличчя: «Їдьте вже, швидше їдьте!».

Таня машинально проїхала вперед, зупинилася біля краю узбіччя, дістала телефон і вибрала абонента серед останніх вхідних дзвінків. Почекала, слухаючи довгі гудки — помічниця голови обласної адміністрації не відповідала. Тоді Таня зателефонувала на інший номер.

— Тьотю Ніно! Доброго ранку. Там у нас у кафе...

— *Во-первых, Нина Борисовна,* — перебив Таню бундючний голос кухарки. — *А во-вторых, не в нас у кафе, а у меня.*

— Вибачте, — розгублено.

— *И не подумаю. Кончилось ваше хохляцкое время. Ясно? Все. Хватит. Попанувалы, и достаточно. И не вздумай сюда заявиться. ФСБ доложу, как ты местной администрации подлизывала, сучка нацистская.*

Коли Таня повернулася в місто, над будинками, ніби марево, висіло собаче виття сирен повітряної тривоги.

— Нахер воно тобі треба? — буденно і втомлено запитав військком, схожий на старого пса з в'ялими обвислими щоками й вухами, покритими сивим ворсом. У кабінеті було гамірно, входили й виходили якісь люди, дзвеніли телефони, принтер із сиплим стогоном роздруковував документи, за дверима в коридорі військкомату гуділи чоловічі голоси, на вулиці хтось гучно викрикував одне за одним незнайомі прізвища, немов заряджав їх у кулеметну стрічку.

— У мене для життя три причини — син, чоловік і кафе в невеликому прибережному містечку, — відповіла Таня. — Якщо їх не стане — не буде причин, щоб жити.

Військком потер очі, червоні від недосипання і сигаретного диму, тяжко зітхнув, торкнувся Таниних документів, як торкаються дохлого шура.

— Слухай, ну серйозно. Була б ти незаміжня, без дитини, без роботи — я ще зрозумів би. В армії дурнів багато, а жінок мало, будь-яка кавалера знайде. Але в тебе ж повний комплект. Нахер тобі служба в Збройних силах? Та ще й зараз. Ішла б ти додому, га?

— В країні війна, — не рушила з місця Таня.

— Начебто у війну баби шлюб не беруть і дітей не народжують.

Військком помовчав, очікуючи, що ось зараз ця похмура дамочка усвідомить усю безглуздість свого прохання, встане і нарешті зникне назавжди. Але та сиділа, наче до стільця приросла, настирлива дурепа.

— Гаразд. — Військком, починаючи сердитися на докучливу бабу, висунув шухляду, вихопив аркуш паперу, жбурнув на стіл перед Танею і ще рукою зверху жажнув для переконливості. — Гаразд. Бери й пиши. Пиши, що від твого імені я скажу твоєму синові, коли тебе на війні вб'ють і я з похоронкою прийду до тебе додому. Пиши. Коли тебе міною на шматки розірве від голови до сраки, я з цим папірцем у твій дім припхаюсь і прочитаю. Слово в слово прочитаю. Пиши, кажу, чого дивишся! Чи не хочеш писати? Тоді вільна. Усе. Встала і вийшла. Що?

— Я чекаю.

— Чого?!

— Ручку. Ви мені не дали ручку, нічим писати.

— А на війні ти теж чекатимеш, що тобі все дадуть? — військком розпалівся і майже кричав на Таню, вихопив із кишені на рукаві кітеля кулькову ручку, ніби ніж, і жбурнув через стіл. — На! Ручку їй подайте! Пиши!

Він ще щось кричав, плюючись слиною та образливими словами, але Таня його майже не чула.

«Кирило. Мій дорогий сину. — писала Таня, незручно прилаштувавши аркуш тут-таки, на краєчку військкомівського столу. — Мене вбили російські окупанти. На війні таке трапляється. От і зі мною трапилося. Повір мені (закреслено). Я сподіваюся (закреслено). Коротше (закреслено). Я пішла воювати, щоб захистити тебе і наше місто від ворога. А ще я завжди дуже хотіла бути корисною і потрібною. Я хотіла знайти в житті своє місце, де мене б цінували та поважали. Твій тато каже, що таких місць не буває. А мені здається, що він помиляється. Ну, а якщо моє життя дійсно вийшло зовсім марним, нехай хоча б у моїй смерті буде якийсь сенс. Твоя мама».

Військком прочитав записку двічі та зазирнув Тані в очі — ні, не плаче, жодної сльозинки, сидить, тверда і похмура, як броньовик, а й чорт із нею, схибнутою дурепою. Він прикріпив записку до Таниної особової справи й кивнув, несподівано переходячи на «ви»:

— Як збереться команда, це буде найближчим часом, вам зателефонують. Зараз можете бути вільні.

Місяць Таня чекала телефонного дзвінка. Кілька разів приходила до військкомату, де її запевняли військові, які вічно кудись поспішали, що команда людей на відправлення ще не сформована, що незабаром, ось-ось, обов'язково, коли що, то відразу, вам же сказано людською мовою — вам зателефонують, чекайте, не заважайте, ви ж бачите самі, не до вас.

— Тебе навіть в армію не беруть, — чоловік вичавлював із себе сміх, як зубну пасту із порожнього тюбика. — А я казав!

— Несправедливо, — страждав у своїй кімнаті перед ноутбуком син. — Чому татів магазин через війну закритися, а моя школа ні?

Заняття в Кирила зі шкільного класу перенеслися у вайбер. Вчителька мови та літератури підключалася до чату з Польщі, куди виїхала з усією сім'єю, а «англійка» пояснювала особливості вживання інфінітива, сидючи за прилавком в оточенні коробок із печивом, банок із розчинною кавою та пачок із пральним порошком — у селі, де вона тепер мешкала з батьками, інтернет та електрика без перебоїв працювали лише в невеличкій місцевій крамниці.

У кафе на узбережжі господарювали російські вояки в болотній брудно-зеленій формі. Таня бачила, під'єднавшись інтернетом до камери спостереження, як вони розікрали бар, розкидали її

улюблені меблі та повиламували дверцята кухонних шафок. Тьотя Ніна промайнула на екрані раз. Підбігла з вулиці, за вітринним склом її повна постать гнівно розмахувала руками, намагалася протиснутися до кафе повз вояка, який незворушно димів цигаркою на ганку. Нарешті він розвернувся, штовхнув кухарку у груди, вона похитнулася й ледве втрималася на ногах, а він знову штовхнув, тепер дулом автомата, і знову, і ще раз, і ще, заганняючи тьотю Ніну за ріг. Потім інший військовий, який керував погромом, помітив відблиск відеокамери, простягнув руку, і зображення зникло.

За місяць, нервовий березень саме поступався місцем квітню, Таня рішучим кроком зайшла до військкомату, зручніше вмостила на лавці в кінці коридору і надійно влаштувала у себе на колінах рюкзак. У рюкзаку лежала півторалітрова пляшка води, пачка серветок, пара шоколадних батончиків і бутерброд із сиром. Таня підготувалася до тривалої облоги.

У коридорі юрмилися чоловіки, стискаючи в руках папери із сизими плямами печаток. Гупали двері. Пахло шкіряними ременями, тютюновим димом і гуталіном.

Кілька разів повз промаїв військком, підозріло поглядаючи на Таню, пізніше проходив, демонстративно не звертаючи на неї уваги, ближче до кінця дня не витримав і зупинився поруч.

— І що? — поцікавився.

— Поки що нічого, — відповіла Таня. — Але я настирлива.

— Ну-ну.

І зник у своєму кабінеті. Таня сперлася боком об стінку, обиту фанерними листами, що були пофарбовані бурю підлоговою фарбою, і раптом заснула. Прокинулася від голосів — розмовляли двоє, військком та інший, молодий, високий і широкоплечий, у камуфляжі й чомусь у наколінниках, величезних, наче дві салатниці.

— І ось, — вказав військком пальцем на Таню.

— Це на куди? — молодий безцеремонно роздивлявся її, ніби шинку у вітрині магазину.

— На стрільця-санітара.

— Ні, — сказав хлопець, продовжуючи роздивлятися Таню.

— Все одно більше нікого нема.

— Бля... Ну, капець.

— Згоден, — кивнув військком і додав, звертаючись вже до Тані. — Пам'ятайте — ви хотіли цього самі. Виїзд завтра о дев'ятій ранку. Вільні.

— Та ні, — засмучено протягнув молодий.

— Так, саме так, — запевнив його військком.

Джерело: Белянський П. Битись не можна відступити. Харків : Vivat, 2024. 384 с. URL: <https://librarius.pro/book/bitis-nie-mozhna-vidstupiti> (дата звернення: 14.05.2026).

Питання для аналізу:

1. Хто є головною героїнею цього фрагмента?
2. Що для неї означають «три причини» для життя?
3. Чому фраза «В країні війна» стає для героїні поясненням її рішення?
4. Яку проблему розкриває цей уривок: вибір, відповідальність, захист родини, потребу бути корисною, зміну життєвих пріоритетів?
5. Які цінності простежуються в історії Тані: любов до сина, прив'язаність до дому, громадянська позиція, наполегливість, мужність, самоповага?
6. Чому історію війни важливо показувати через досвід звичайної цивільної людини?

Приклади кубиків Рорі на уроках історії під час вивчення теми російсько-української війни (власна розробка авторки)



Приклади кроссенсу на уроках історії під час вивчення теми російсько-української війни (власна розробка авторки)

Приклад 1: Спротив і єдність



Завдання для учнів — розгадати зашифровані асоціативні зв'язки та пояснити, як події протесту, агресії, захисту, втрат, волонтерської допомоги, звільнення територій і міжнародної підтримки пов'язані між собою в контексті російсько-української війни.

Приклад 2: Повсякденне життя під час війни



Завдання для учнів — розглянути та описати, як війна змінює повсякденне життя людей: навчання, безпеку, медичну допомогу, евакуацію, внутрішнє переміщення, гуманітарну допомогу, солідарність і відновлення. Учні мають пояснити, як ці аспекти пов'язані між собою та впливають на життя кожної людини й суспільства загалом.

Приклад 3: Від агресії до відбудови



Завдання для учнів — розгадати зашифровані вчителем асоціативні зв'язки від агресії та окупації через захист, руйнування, втрати, звільнення до відбудови після війни. Учні мають пояснити, як події пов'язані між собою причинно-наслідковими зв'язками.

Додаток У

План-конспект з предмета «Історія України»

Урок 61

20.05.2026 р.

11 клас

Тема: Широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну.

Мета:

навчальна:

–проаналізувати передумови, причини та основні напрями широкомасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р.;
/ *логічна, інформаційна*

–охарактеризувати ключові битви першого етапу вторгнення, зокрема оборону Києва, Харкова, півдня України, Донбасу та Маріуполя; /
інформаційна, логічна, просторова

–проаналізувати значення міжнародної підтримки України, санкцій проти РФ, формату «Рамштайн», а також європейської та євроатлантичної інтеграції України;/ *логічна, хронологічна, аксіологічна*

–ознайомитися з проявами стійкості українського суспільства в умовах війни: волонтерством, допомогою ВПО, діяльністю Руху Опору, роллю культури та релігійних організацій;/ *інформаційна, логічна, навчальна, аксіологічна*

розвивальна:

–закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (Кроссенс, Хмара слів, Метод «Займи позицію, Гра «Знайди помилку»);/ *логічна, хронологічна, аксіологічна, цифрова, соціальна*

–розвивати вміння працювати з історичною картою, історичним джерелом та структурно-логічною схемою (Схема «початок широкомасштабного вторгнення РФ в Україну», карта 2022 року, схема «Оборона Києва», схема «Оборона півдня України», схема «Міжнародна підтримка України», схема «Виклики війни та стійкість України», схема «Релігія та культура», схема «Складові Руху Опору», ілюстрація «Вулиця Вокзальна в Бучі з розбитою технікою армії РФ. 2022 р.», ілюстрація «Жертва Бучанської трагедії, березень 2022 року.», приклади листівок, схема «Бої 2023–2024»);/ *просторова, хронологічна, інформаційна, громадянська, логічна*

–розвивати критичне мислення (Вправа «Кубики Рорі», метод мікрофон, метод «Займи позицію», колективне обговорення, гра «Знайди помилку», Кроссенс, сторітелінг-завдання)/ *логічна, соціальна, аксіологічна, мовленнєва*

–розвивати навички роботи з поняттями (на основі понять «широкомасштабне вторгнення», «російсько-українська війна», «воєнний стан», «мобілізація», «окупація», «деокупація», «Рух Опору», «ВПО», «біженці», «санкції», «формат «Рамштайн»», «європейська та євроатлантична інтеграція»);/ *інформаційна, логічна*

–розвивати вміння розрізняти й характеризувати основні явища, події та процеси російсько-української війни, зокрема окупацію, деокупацію, Рух Опору, вимушене переселення, міжнародну підтримку та європейську інтеграцію України. (схема «Міжнародна підтримка України», схема «Виклики війни та стійкість України», схема «Складові Руху Опору», колективне обговорення, метод «Займи позицію») / *інформаційна, логічна, громадянська, цифрова*

–розвивати навички виокремлювати основні етапи боїв за південь України, зокрема оборону Миколаєва, бої за Вознесенськ, боротьбу за острів Зміїний та визволення Херсона. (схема «Оборона півдня України», завдання про аеродром в Чорнобаївці);/ *логічна, інформаційна*

–розвивати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань (колективне обговорення, Вправа «Кубики Рорі», Кроссенс, сторітелінг-завдання, метод Мікрофон, метод «Займи позицію»)/ *мовленнєва, соціальна*

виховна:

–формувати критичне мислення (Вправа «Кубики Рорі», метод мікрофон, метод «Займи позицію», колективне обговорення, гра «Знайди помилку», Кроссенс, сторітелінг-завдання); *логічна, соціальна, аксіологічна, мовленнєва*

–виховувати вміння працювати в колективі (колективне обговорення, метод «займи позицію», Завдання в групах. Сторітелінг «Один день війни: голоси Авдіївки, Бахмута, Маріуполя і Києва»)/ *соціальна, аксіологічна, мовленнєва*

–виховувати шанобливе ставлення до думки інших (метод «Займи позицію», метод мікрофон); / *соціальна*

–формувати інтерес до історії (на основі сторітелінгового завдання про захисників Києва, Харкова, Маріуполя, півдня України та Донбасу як прикладів мужності, стійкості й самопожертви українського народу.);/ *аксіологічна, навчальна, інформаційна*

–сприяти формуванню вмінь визначати причини і наслідки історичних подій, аналізуючи перебіг та результати оборонних і контрнаступальних дій Збройних сил України у 2023–2024 рр. (схема «Бої 2023–2024»)/ *громадянська, культурна, інформаційна, логічна*

–сприяти формуванню вмінь показувати на карті основні напрямки наступу російських військ, ключові міста оборони та території, звільнені Збройними силами України. (завдання з картою 2022 року).; / *інформаційна, просторова*

–сформулювати власну думку про роль Збройних сил України, волонтерів, міжнародних партнерів і громадянського суспільства у протистоянні російській агресії. (метод «Займи позицію», колективне обговорення); / *аксіологічна, мовленнєва*

–виховати поваги до боротьби українського народу за державність (на прикладі оборони Маріуполя, битви за Київ, Руху Опору на окупованих територіях та волонтерської допомоги фронту.);/ *аксіологічна, громадянська*

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: підручник «Історія України» (профільний рівень) 11 клас Гісем О. В., Мартинюк О. О., Сирцова О. М., Галімов А. А. 2024, карти, структурно-логічні схеми, інтерактивні ігри.

Основні дати:

- 2014 р. – початок російсько-української війни; окупація Криму та початок війни на Донбасі.
- з листопада 2021 р. – нарощування російських військ біля кордонів України.
- 21 лютого 2022 р. – Росія визнала так звані «ДНР» і «ЛНР».
- 24 лютого 2022 р. – початок широкомасштабного вторгнення РФ в Україну.
- 25 лютого 2022 р. – російські війська захопили Чорнобильську АЕС.
- 26 лютого 2022 р. – російські війська зайшли в Мелітополь.
- 27 лютого 2022 р. – росіяни зайшли в Бердянськ; РФ вдалася до ядерного шантажу.
- 1 березня 2022 р. – російські війська оточили Херсон.
- 2–3 березня 2022 р. – бої під Вознесенськом, де було зупинено просування РФ до Одеси.
- 19 березня 2022 р. – українські сили почали витісняти росіян із Київщини.
- 30 березня 2022 р. – Росія оголосила про «перегрупування» військ на київському напрямку.
- початок квітня 2022 р. – звільнення Київщини, Чернігівщини та Сумщини від російських військ.

- 18 квітня 2022 р. – Україна втратила контроль над Кременною.
- 8 травня 2022 р. – росіяни захопили Попасну.
- 11 травня 2022 р. – розгром російських військ під Білогорівкою під час спроби форсування Сіверського Дінця.
- 14 травня 2022 р. – окупація Рубіжного.
- 16–20 травня 2022 р. – вихід захисників Маріуполя з «Азовсталі».
- 20 травня 2022 р. – завершення організованої оборони Маріуполя.
- 23 червня 2022 р. – Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС.
- 24 червня 2022 р. – російські війська захопили Гірське і Золоте.
- 3 липня 2022 р. – українські війська залишили Лисичанськ.
- 4 липня 2022 р. – Україна відновила контроль над островом Зміїний.
- 29 липня 2022 р. – трагедія в Оленівці.
- 21 вересня 2022 р. – обмін, унаслідок якого частина захисників «Азовсталі» повернулася додому.
- 12 жовтня 2022 р. – Генеральна Асамблея ООН засудила спробу анексії окупованих територій України.
- 11 листопада 2022 р. – ЗСУ звільнили Херсон.
- 25 січня 2023 р. – українські війська відійшли від Соледару.
- 20 травня 2023 р. – ЗСУ відійшли на західні околиці Бахмута.
- червень 2023 р. – початок українського контрнаступу на півдні.
- липень 2023 р. – Вільнюський саміт НАТО.
- 17 липня 2023 р. – пошкодження Керченського мосту морськими дронами.
- жовтень 2023 р. – українська морська піхота форсувала Дніпро біля Херсона.
- грудень 2023 р. – початок переговорів про вступ України до ЄС.
- 29 грудня 2023 р. і 2 січня 2024 р. – масовані ракетно-дронові удари РФ по Україні.
- 19–22 березня 2024 р. – масштабний удар РФ по енергетичній системі України.
- лютий 2024 р. – російські війська захопили Авдіївку.
- жовтень 2024 р. – захоплення Вугледара російськими військами.

Основні терміни: широкомасштабне вторгнення, російсько-українська війна, воєнний стан, мобілізація, окупація, деокупація, Рух Опору, ВПО, біженці, санкції, формат «Рамштайн», європейська та євроатлантична інтеграція.

Основні історичні постаті: Володимир Зеленський, Валерій Залужний, Олександр Сирський, Дмитро Марченко, Денис Прокопенко, Святослав Паламар, Сергій Волинський, Михайло Діанов, Епіфаній.

План уроку

1. Початок широкомасштабного вторгнення Росії в Україну.
2. Битва за Київ.
3. Битва за Харків тривалістю 220 днів. Контрнаступ українських військ.

4. Битва за південь України.
5. Битва за Донбас. Оборона Маріуполя.
6. Міжнародна підтримка України. Європейська та Євроатлантична інтеграція України.
7. Внутрішньо переміщені особи та біженці. Повсякдення в умовах війни.
8. Релігія та культура в допомозі фронту та Україні.
9. Рух Опору на тимчасово окупованих територіях.
10. Бойові дії у 2023–2024 рр.

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
1 хв	I. Організаційний етап	- Привітання з учнями, перевірка присутніх. - Емоційне налаштування, бажаю всім гарного настрою, легкого засвоєння теми.		
3 хв	II. Мотиваційний етап	- Повідомлення теми та мети уроку Сьогодні ми розглядатимемо подію, яка вже стала частиною новітньої історії України, але водночас залишається частиною нашої сучасності. Для одних цей день став початком евакуації, для інших – рішенням вступити до лав Збройних сил України, волонтерити, допомагати переселенцям, підтримувати армію чи просто зберігати стійкість у щоденному житті.	Обговорення в групах: - Чому, на вашу думку, події 24 лютого 2022 року стали переломним моментом в історії України? - Чому повномасштабне вторгнення не можна розглядати окремо від подій 2014 року? - Які риси українського суспільства проявилися після початку широкомасштабної агресії?	<i>соціальна, аксіологічна логічна мовленнєва</i>
3 хв	III. Актуалізаційний етап	Гра «Історичні події»  Гра «Історичні терміни» 	- Яку епоху ми зараз вивчаємо? - Які характерні риси цієї епохи? - Як розпочалася війна Росії проти України? - Якими були підсумки ООС? Вправа «Кубики Рорі»: оберіть грань кубика та пояснить значення термінів та подій для української історії	<i>хронологічна, логічна логічна інформаційна аксіологічна, логічна</i>

25 хв	IV. Етап вивчення нового матеріалу	1. Початок широкомасштабного вторгнення Росії в Україну. Військове вторгнення почалося після тривалого нарощування російських військ з листопада 2021 року вздовж кордону України з Росією і Білоруссю та визнання органами влади Росії 21 лютого 2022 року терористичних утворень на території України – так званих «ДНР» та «ЛНР» – як державних утворень. Неодноразово різні ЗМІ, західні та українські політики розцінювали накопичення російських військ біля кордонів з Україною з листопада 2021 року як підготовку Росії до війни з Україною. Схема «Початок широкомасштабного вторгнення РФ в Україну» Дії Росії - Ракетні удари по всій території України - Мета — паралізувати командні центри, ППО та авіацію України - Наступ сухопутних військ з кількох напрямків Напрями вторгнення - З території Росії - З території Білорусі - З тимчасово окупованого Криму Близько 4-ї години ранку 24 лютого 2022 р. Росія розпочала широкомасштабні бойові дії. Протяжність фронту — близько 1,5 тис. км. Перші рішення України - Запроваджено воєнний стан - Оголошено загальну мобілізацію - Уряд, Президент В. Зеленський і державні установи продовжили працювати - Створено Ставку Верховного Головнокомандувача - Президент України Володимир Зеленський очолив вищий колегіальний орган військового керівництва обороною держави	Опишіть дії Росії, які свідчили про підготовку до широкомасштабного вторгнення в Україну. Робота з картою Питання: 1) напрямки просування російських військ під час широкомасштабного вторгнення в Україну; 2) території, які були захоплені російськими військами і які були звільнені українськими військами станом на 1 січня 2021 р.; 3) острів, що став символом поразки Чорноморського флоту Росії.	інформаційна просторова, інформаційна, логічна
-------	------------------------------------	--	--	--

2.Битва за Київ.

1

План Росії



- знищити ППО й авіацію;
- висадити десант у Гостомелі та Василькові;
- оточити Київ колонами з Білорусі, через Чернігівщину та Сумщину.

2

Українська відсіч



- десант у Гостомелі розгромлено;
- ППО й авіація зірвали повітряний удар;
- російські колони зазнали великих втрат;
- оборону організовано вздовж річки Ірпінь.

До того ж західні союзники одразу почали розглядати варіанти надання Україні додаткового, переважно оборонного, озброєння. Щоби позбавити Україну підтримки, **ворог 25 лютого захопив недіючу Чорнобильську АЕС, а вже 27 лютого вдався до прямого ядерного шантажу.**

Схема «Оборона Києва»

3

Ключові бої

- Глухів — перша наземна відсіч, Javelin;
- Ніжин і Прилуки — зупинено просування колон;
- Чернігів — прикрив Київ з лівого флангу;
- Бровари — ворога зупинено;
- Ірпінь, Буча, Макаріє, Мощун — зірвано прорив до столиці.

4

Перелом у боях



- активний спротив ЗСУ, тероборони й місцевого населення;
- 19 березня** — українські сили перейшли у контрнаступ;
- 30 березня** — російські війська почали відступ.

5

Наслідки



- на початку квітня звільнено Київщину, Чернігівщину та Сумщину;
- план швидкого захоплення Києва провалився;
- після звільнення виявлено воєнні злочини РФ, зокрема в Бучі;
- Україна звернулася до Міжнародного кримінального суду.



Оборона Києва стала однією з перших великих поразок Росії у війні.



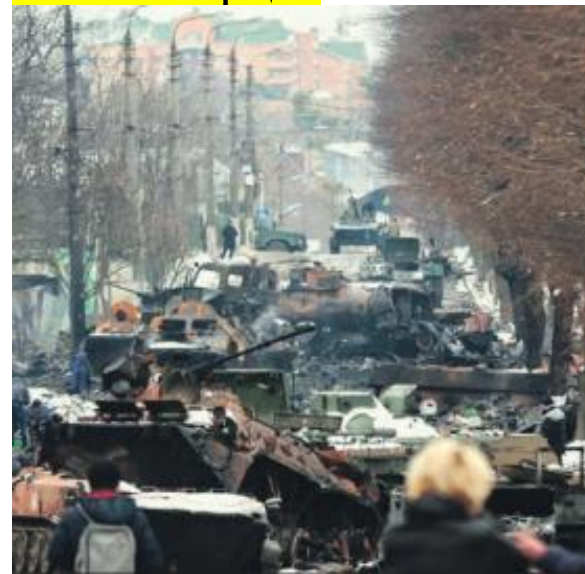
Як поставилися в різних країнах світу до широкомасштабного вторгнення військ РФ в Україну?

логічна,
інформаційна

Чому план Кремля щодо здійснення «бліцкригу» в Україні не спрацював?

логічна,
інформаційна

Робота з ілюстрацією



Вулиця Вокзальна в Бучі з розбитою технікою армії РФ. 2022 р.

? Про який розмах бойових дій на підступах до Києва свідчить наведена ілюстрація?

інформаційна,
логічна,
просторова

		Російський десант в аеропорту Гостомеля був розгромлений а авіація РФ зазнала втрат від української ППО та авіації. За першу добу повітряних боїв над Києвом льотчики (згодом отримали прізвисько «привид Києва») збили шість ворожих літаків. Наступ на столицю почався і з північного сходу прагнучи відрізати Київ від основних українських сил, які розміщувалися на Донбасі. Першим бій прийняв Глухів – перше застосування Україною протитанкових ракетних комплексів Javelin. Російські війська відступили від Глухова та в обхід міста рушили до Ніжина. Через 104 роки після відомих подій під Крутами знову відбувся бій між українськими й російськими військовими. Російський наступ на Київ через Сумську і Чернігівську області було розпорошено, а більшість ударних підрозділів відрізано від забезпечення. Тим часом основний удар узяв на себе Чернігів, який вистояв і заклав собою столицю з лівого флангу. Спроби росіян прорватися в столицю через Гостомель, а потім Бучу, Ірпінь і Макарів теж зазнали поразки. Зрештою 19 березня українські сили почали тиснути росіян із захоплених територій. 30 березня Росія оголосила про «перегрупування», яке фактично означало відступ через великі втрати.	Складіть коротку схему «Чому Київ вистояв?» із 4 ключових причин: військовий спротив, оборона передмість, дії населення, помилки ворога. Охарактеризуйте дії РФ, що мають ознаки геноциду українського народу. Робота з джерелом та зображенням  Жертва Бучанської трагедії, березень 2022 року. Світлина Reuters	<i>інформаційна громадянська</i> <i>логічна</i>
--	--	--	--	---

3. Битва за Харків тривалістю 220 днів.

Контрнаступ українських військ.

24 лютого 2022 р. російські війська опинилися на околицях Харкова. Проте сили оборони й безпеки України розбили їх на кільцевій дорозі поблизу села **Циркуни**. Російське командування не очікувало на такий опір. Швидкий прорив до Харкова було зірвано. 27 лютого російські підрозділи, що увірвалися до міста, були ліквідовані. Російські військові почали обстрілювати місто артилерією, руйнуючи цілі райони, особливо постраждала Салтівка.

Бої на підступах до Харкова тривали до 11 вересня 2022 р., коли українські сили перейшли в контрнаступ. У результаті успішної Балаклійсько-Куп'янської наступальної операції (6 вересня – 2 жовтня 2022 р.). Як і під час звільнення Київщини, українські війська, що увійшли до міст Балаклія, Ізюм та інших населених пунктів, виявили місця масових поховань мирних жителів, закатованих і вбитих російськими військами

4. Битва за південь України.

Схема «Оборона півдня України»



Фотофакт

Під час широкомасштабного вторгнення військ РФ в Україну частина російських військових перетнула південні кордони Білорусії, щоб здійснити удар по столиці України. Російська колона бойової техніки розтягнулася на понад 60 км від Чорнобиля до Києва. Швидкому просуванню на Київ їм завадив мужній опір ЗСУ. Свою лють російські військові виплеснули на мирне населення Бучі, Гостомеля, Ірпеня, Мотижина та інших населених пунктів Бучанського району. Вони вдалися до масових розстрілів, катувань, зґвалтувань, зокрема й дітей. Упродовж **3 березня – 1 квітня 2022** людини. На жаль, ця цифра не є остаточною...

Питання:

1. Коли відбулася Бучанська різня?
2. Пригадайте, коли й чому Петро І здійснив Батуринську різню.
3. Дайте власну назву світлині поруч із рубрикою.

Чому Харків мав важливе стратегічне значення для Росії та України?

У результаті якої операції було звільнено Харківщину?

інформаційна,
аксіологічна,
мовленнєва,
логічна,
громадянська,
хронологічна

логічна,
громадянська

інформаційна

	2 Українська відсіч  - українське командування зберегло основні сили; - війська відведено на правий берег Дніпра; - організовано оборону Миколаєва. Росіяни швидко захопили Нову Каховку та намагалися просунутися до Миколаєва й Одеси. 1 березня 2022 р. росіяни оточили Херсон. Прорив українських військ з лівобережжя через Антонівський міст хоч і не допоміг захистити Херсон, але дозволив побудувати оборону Миколаєва 2. ОБОРОНА ХЕРСОНЩИНИ Українське командування: - зберегло основні сили - відвело війська на правий берег Дніпра 1 березня 2022 р. РФ оточила Херсон Оборона міста завершилася трагедією в Бузковому парку 3. МИКОЛАЇВ І ВОЗНЕСЕНСЬК Оборона Миколаєва - керівництво генерала Дмитра Марченка - місто вистояло Наступ РФ на Вознесенськ (мета – Одеса та Придністров'я) 2–3 березня 2022 р. Російські колони розбиті, важлива роль тероборони Наступ РФ на Кривий Ріг і Запоріжжя – ЗУПИНЕНО Росіяни намагалися прорватися через Вознесенськ, щоб вийти до Одеси й Придністров'я. Наступ РФ на Кривий Ріг і Запоріжжя також було зупинено Ключові події на морі розгорнулися навколо острова Зміїний. Російські війська захопили острів, сподіваючись перетворити його на плацдарм для подальшого захоплення півдня	У чому полягає роль спільних дій ЗСУ, підрозділів територіальної оборони та суспільства в захисті держави? Назвіть основні цілі російського наступу на півдні України у 2022 р. Поясніть, чому оборона Миколаєва та Вознесенська зірвала плани РФ щодо просування до Одеси Яких успіхів досягли ЗСУ під час проведення морських операцій весною–влітку 2022 року? Що дала Україні перемога за острів Зміїний?	<i>аксіологічна, громадянська</i> <i>логічна</i> <i>інформаційна, логічна</i> <i>інформаційна, хронологічна</i> <i>громадянська</i>
--	---	---	--

		України. 4 липня 2022 р. Україна повернула контроль над островом Зміїний. 4. ЧОРНЕ МОРЕ ТА ОСТРІВ ЗМІЙНИЙ - РФ заблокувала українські порти, нищила кораблі, замінювала шляхи - Експорт зерна зупинено, загроза голоду в світі  Острів Зміїний - РФ захопила острів - Україна завдала ударів по флоту РФ (кораблі, системи ППО, вертоліт з піхотою) 4 липня 2022 р. Україна повернула контроль над островом Зміїний 5. ОКУПАЦІЯ ПІВДНЯ - Захоплення Мелітополя (26 лютого) та Бердянська (27 лютого) - Протести місцевого населення – пригнічували до середини березня - Тривала блокада і штурм Маріуполя – єдиний великий успіх РФ на півдні Прорив російських військ із Криму дав їм змогу потрапити в тил українських військ, які билися на Донбасі. 26 лютого росіяни зайшли в місто Мелітополь, а 27 лютого – у Бердянськ. Єдиним їхнім успіхом стало блокування та захоплення Маріуполя після тривалого штурму. Росія вирішила за кримським зразком примусово приєднати території, які контролювала її армія. 12 жовтня 2022 р. Генеральна Асамблея ООН засудила спробу анексії українських територій. 11 листопада 2022 р. ЗСУ звільнили Херсон після дев'яти місяців окупації.. 5.Битва за Донбас. Оборона Маріуполя.	ЦІКАВІ ФАКТИ Під час звільнення Херсонщини відомим стало село Чорнобаївка, у якому розташовувався аеропорт Херсону. Російські війська намагалися перетворити аеропорт на головний логістичний центр на цьому напрямку. Тут концентрувалися сили, спорядження, боєприпаси тощо. Під час боїв ЗСУ 28 разів завдали успішних ударів по російських позиціях на аеродромі. Чому аеродром в Чорнобаївці став символом битви за Херсон? Чому Донбас залишався одним із головних напрямків російського наступу після 24 лютого 2022 р.? Яку роль відіграла оборона Маріуполя у стабілізації лінії фронту? Робота з зображенням та текстом	логічна, аксіологічна інформаційна логічна, громадянська
--	--	--	--	---

ПОЧАТОК НАСТУПУ

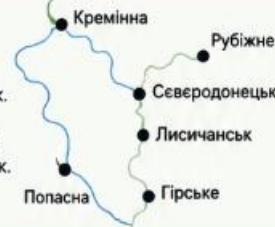
- 24 лютого 2022 р. Росія почала масований наступ на Донбасі.
- Мета РФ – оточити й знищити найбоєздатніші сили України.
- Українська оборона витримала перший удар.



Оборона українських сил зосередилася на заході Луганщини в густонаселеному районі, де розміщувався тимчасовий обласний центр **Сєвєродонецьк** (зараз Сіверськодонецьк) із прилеглими містами **Лисичанськ**, **Рубіжне**, **Попасна**, **Гірське**, **Кремінна**. Запеклі бої тут тривали з квітня до липня 2022 р.

БОЇ НА ЛУГАНЩИНІ

- Запеклі бої за Кремінну, Попасну, Рубіжне, Сєвєродонецьк, Лисичанськ.
- Росіяни захопили Кремінну, Попасну, Рубіжне, Сєвєродонецьк і Лисичанськ.



СІВЕРСЬКИЙ ДОНЕЦЬ – РУБІЖ ОБОРОНИ

- Річка стала природною перешкодою для росіян.
- Під Білогорівкою ЗСУ зірвали спробу форсування річки та завдали ворогу великих втрат.



ВИСНАЖЕННЯ НАСТУПУ РФ

- Після захоплення Лисичанська російський наступ виснажився.
- ЗСУ звільнили Лиман під час контрнаступу на Харківщині.
- У листопаді 2022 р. фронт стабілізувався.



Фотофакт



Михайло Діанов,
старший сержант 36-ї
бригади ОбрМП в
«Азовсталі»,
Світлина Дмитра
Козацького



Михайло Діанов,
старший сержант
36-ї бригади
ОбрМП
відразу після
обміну.
21 вересня
2022 року.
Світлина СБУ

З початком широкомасштабного вторгнення військ РФ в Україну місто Маріуполь стало до оборони. Вона тривала з 24 лютого до 20 травня 2022 року. Окремі політики-колаборанти допомагали окупантам створити ситуацію гуманітарної катастрофи в місті. Цивільне населення опинилося в оточенні без змоги вийти, бо автобуси, підготовлені для евакуації, були знищені. Укриттям для оборонців Маріуполя став завод «Азовсталь». Увесь цей час ворог штурмував завод усіма засобами, скидав на його захисників авіабомби, залучав танки і важку артилерію, застосовував величезну кількість піхоти. 14 травня було використано фосфорні бомби. 20 травня за наказом Президента України Володимира Зеленського військові припинили оборону, вийшли із заводу, щоб зберегти життя. Цю операцію українська влада назвала евакуацією, а російська — здачею в полон. 21 вересня 2022 року Україна обміняла проросійського політика Віктора Медведчука й 55 полонених росіян на 215 українських військових, 188 з яких — захисники «Азовсталі». Також було звільнено 10 полонених іноземців, які служили в ЗСУ. Їх відпустили в Саудівську Аравію.

Питання

1. З якими подіями всесвітньої й української історії можна порівняти подвиг захисників Маріуполя?
2. На прикладі захисників Маріуполя, зокрема Михайла Діанова, доведіть актуальність вислову Тараса Шевченка «Не вмирає душа наша, Не вмирає воля».
3. Дайте назву світлинам, використавши цитати з творів сучасних поетів.

Сторітелінг-завдання: напишіть короткий текст від імені історика майбутнього: «Чому оборона Маріуполя стала символом стійкості України?»

інформаційна,
аксіологічна,
мовленнєва,
логічна,
громадянська

логічна,
інформаційна,
аксіологічна

Під час контрнаступу в Харківській області українські війська звільнили Лиман і розпочали звільнення Луганщини.

Із початку широкомасштабного вторгнення важливі події розгорнулися на півдні Донецької області, навколо Маріуполя. Захоплення цього міста російське командування вважало ключовим завданням на шляху створення Росією сухопутного коридору до Криму.

ОБОРОНА МАРІУПОЛЯ

- РФ кинула на місто 18–22 тис. військових.
- Маріуполь обороняли «азовці», морпіхи, прикордонники, поліція, тероборона.
- Битва тривала 86 днів, 82 з яких – у повному оточенні.
- Центр оборони – «Азовсталь».



Оборону Маріуполя взяли на себе командири полку «Азов» і морської піхоти. Командир «Азова» Денис Прокопенко («Редіс»), його заступник Святослав Паламар («Калина»), майор морпіхів Сергій Волинський («Волина») та інші.

ЕВАКУАЦІЯ З «АЗОВСТАЛІ»

- 16–20 травня 2022 р. захисники вийшли з укриттів за наказом командування.
- Евакуацію погоджено за участю міжнародних партнерів.
- Після виведення військових очікували на обмін. Повернули лише частину бійців.



ОЛЕНІВСЬКА ТРАГЕДІЯ

- У ніч проти 29 липня 2022 р. у колонії в Оленівці Росія влаштувала вибух.
- Загинуло близько 60 українських військовополонених.



Сторітелінг «Один день війни: голоси Авдіївки, Бахмута, Маріуполя і Києва».

розглянути російсько-українську війну не лише через дати й події, а через особисті історії людей. Учні діляться на 4 групи:

Перша група – книга Євгена Дубровського «Історія, яку варто почути»

Друга група – «Бахмут» Мирослава Лаюка.

Третя група – роман Павла Белянського «Битись не можна відступити».

Четверта група – документальний фільм «20 днів у Маріуполі» та образ «Привида Києва». Чому така історія краще запам'ятовується, ніж звичайний перелік фактів?

Як вона допомагає зрозуміти характер російсько-української війни?

Що сталося в Оленівці в ніч проти 29 липня 2022 р.?

Чому пам'ять про воєнні злочини є важливою частиною історичної пам'яті народу?

*соціальна,
навчальна,
інформаційна
громадянська,
мовленнєва*

інформаційна

*аксіологічна,
логічна*

		6. Міжнародна підтримка України. Європейська та Євроатлантична інтеграція України. <i>Схема «Міжнародна підтримка України»</i> 1. Міжнародна реакція  - світ засудив агресію РФ; - Україна отримала широку підтримку держав і міжнародних організацій. 2. Форми допомоги  - військова й технічна допомога; - фінансова та гуманітарна підтримка; - підтримка українських біженців. 3. Санкції проти РФ  - запроваджено масштабні санкції; - обмежено економічні та військові можливості РФ; - поширено міжнародний тиск на агресора. 4. Формат «Рамштайн»  - створено для координації військової допомоги; - об'єднав понад 50 держав; - ЗСУ отримали сучасне озброєння. 5. Шлях до ЄС і НАТО  23 червня 2022 р. — статус кандидата в ЄС; - грудень 2023 р. — початок переговорів про вступ до ЄС; - Україна продовжує рух до НАТО. Політику Росії під керівництвом президента В. Путіна назвали рашизмом. 28 лютого 2022 р. В. Зеленський звернувся до ЄС з ініціативою щодо входження України до організації за спрощеною процедурою. 23 червня 2022 р. рішення про надання Україні статусу кандидата на членство. У грудні 2023 р. розпочалися переговори щодо вступу України до ЄС.	Охарактеризуйте основні напрями міжнародної підтримки України Що свідчить про поглиблення процесів євроатлантичної інтеграції України? Коли Україна здобула статус кандидата на членство ЄС? Поясніть значення формату «Рамштайн» для обороноздатності України. Проаналізуйте процес створення міжнародної коаліції держав на підтримку незалежності та обороноздатності України. Виділіть його основні етапи Уявіть, що ви дипломат України. Складіть 3 аргументи, чому підтримка України важлива не лише для України, а й для всієї Європи.	<i>логічна</i> <i>громадянська логічна</i> <i>хронологічна</i> <i>громадянська</i> <i>логічна, громадянська інформаційна</i> <i>мовленнєва, соціальна, інформаційна, особиста</i>
--	--	--	---	---

7. Внутрішньо переміщені особи та біженці.

Повсякдення в умовах війни.

Схема «Виклики війни та стійкість України»



Російсько-українська війна призвела до появи значної кількості **внутрішньо переміщених осіб і біженців**, особливо у 2022–2023 рр. За різними оцінками, **понад 6 млн українців**.

Росія організовувала примусове вивезення українців з окупованих територій до РФ і Білорусі. Особливо вразливою категорією стали **діти**, яких Україна намагається повернути додому. Щодо них на території Росії застосовують заходи з ідеологічної обробки, їм змінюють прізвища та громадянство.

Спрогнозуйте наслідки для демографічної ситуації в Україні в умовах, коли мільйони її громадян стали біженцями.

економічна,
логічна

Кроссенс

Приклад 2: Повсякденне життя під час війни



Завдання для учнів – розглянути та описати, як війна змінює повсякденне життя людей: навчання, безпеку, медичну допомогу, евакуацію, внутрішнє переміщення, гуманітарну допомогу, солідарність і відновлення. Учні мають пояснити, як ці

інформаційна
логічна,
мовленнєва,
соціальна

		Гуманітарні коридори з перервами працювали з Донецької, Луганської, Сумської, Київської, Харківської та Запорізької областей. Проте більшість людей переселили примусово (тобто депортували) до фільтраційних пунктів. Тим, хто пройшов фільтрацію, видавали міграційні карти та везли до Росії. Частина людей опинилась у пунктах тимчасового розміщення. Їм надавали або спеціальні статуси іноземних громадян (біженці тощо), або громадянство РФ за спрощеною процедурою. ЗАХИСТ І ВІДПОВІДЬ ППО посилюється завдяки союзникам і зусиллям українських фахівців. Уражаються аеродроми, нафтобази, заводи з виробництва ракет.  МЕТА РОСІЇ НЕЗМІННА Масованими ударами Росія намагається залякати та зламати українців. Україна чинить опір і продовжує боротьбу за своє майбутнє.  8. Релігія та культура в допомозі фронту та Україні. <i>Схема «Релігія та культура»</i>  РЕЛІГІЯ  РПЦ ПІДТРИМАЛА ВТОРГНЕННЯ РФ УПЦ МП – пособник агресії.  ПЕРЕХІД ГРОМАД ДО ПЦУ 2022 р. – 214 громад 2023 р. – 63 громади.  КУЛЬТУРА  НАТХНЕННЯ ВІЙНОЮ Герої, захисники, любов до України, віра в перемогу.  ЗРОСТАННЯ ПОПУЛЯРНОСТІ Українська музика, виконавці, проекти.
--	--	--

	СВЯЩЕННИКИ УПЦ МП ПІД ПІДОЗРОЮ Через проросійську позицію. КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЛАВРА Уряд не продовжив оренду. 7.01.2023 – перше богослужіння ПЦУ. ОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ Репресії проти ПЦУ, УГКЦ, протестантів та інших. НАСЛІДКИ АГРЕСІЇ Понад 500 релігійних споруд зруйновано. КАПЕЛАНСТВО Українські церкви розвивають інститут капеланства. УКРАЇНСЬКІ БРЕНДИ Зростає попит на одяг, аксесуари та інші товари. ІНТЕРЕС ДО МИСТЕЦТВА Більше виставок, творчих робіт і фотографій. УКРАЇНСЬКЕ КІНО Більше переглядів та підтримки. КУЛЬТУРА ЄДНАЄ Підтримує, надихає та зберігає ідентичність. 9.Рух Опору на тимчасово окупованих територіях. 2014 Виник у 2014 р., значного розмаху набув у Криму. Після 24.02.2022 р. – масовий партизанський і підпільний рух проти окупантів. Координацією та керівництвом Руху Опору здійснюють Сили спеціальних операцій (ССО). Схема «Складові Руху Опору» СКЛАДОВІ РУХУ ОПОРУ 1. ПАРТИЗАНИ Беруть до рук зброю, здійснюють диверсії, напади на окупантів, підривають їхню техніку та склади. 2. ПІДПІЛЛЯ Живуть у своїх містах і селах, передають інформацію ЗСУ, перешкоджають роботі окупаційної влади. 3. ДОПОМІЖНІ СИЛИ Надають партизанам і підпільникам гроші, продукти, одяг, прихисток, транспорт. Охарактеризуйте дії українського руху Опору в російсько-українській війні. Від чого залежить ставлення окупантів до населення окупованих територій? Які дії вважаються колабораційною діяльністю? Робота з зображенням 1 2 громадянська логічна логічна інформаційна, аксіологічна, мовленнєва, логічна, громадянська
--	---



Частина громадян України, що опинилися на окупованих територіях, погодилися на колабораційну діяльність, тобто добровільну усвідомлену співпрацю з окупаційною адміністрацією РФ на шкоду Україні.

10. Бойові дії у 2023–2024 рр.



Приклади листівок, які поширюють на окупованих територіях. 2022 р.

? Який плакат спонукає до конкретних дій?

Дайте визначення поняття «колабораційна діяльність». Наведіть приклади видів колабораційної діяльності громадян України, які відповідно до чинного законодавства України підпадають під кримінальну відповідальність

Чому події 2023 р. не призвели до значних змін лінії фронту?

інформаційна

логічна

	3. УСПІХИ НА МОРІ  Україна завдала ударів по кораблях Чорноморського флоту РФ (морські дрони, ракети).  РФ відвела флот до Новоросійська та портів Абхазії.  08.10.2022 і 17.07.2023 – пошкоджено Керченський міст.  Морська блокада прорвана, обстріли «Калібрами» зменшилися. 4. ЛІВИЙ БЕРЕГ ДНІПРА  Жовтень 2023 – морська піхота ЗСУ форсувала Дніпро біля Херсона.  ЗСУ утримують позиції на лівому березі.  Найзапекліші бої – біля села Кринки.  5. АКТИВНІ ДІЇ НА ФРОНТІ ТА НОВІ МОЖЛИВОСТІ  РФ активізувала атаки на 5 напрямках: від Куп'янська (Харківщина) до Роботиного (Запоріжжя).  З великими втратами РФ захопила: Мар'їнку (грудень 2023) Авдіївку (лютий 2024), Вугледар (жовтень 2024).  Удари дронами по нафтобазах РФ – порушення постачання палива і боєприпасів.  Україна розробила далекобійні дрони (до 2 тис. км).  Прорив кордону в Курській області та дії на території РФ змінили хід бойових дій. <td> Де відбувалися головні бої у 2023 р.? Складіть хронологію основних подій в Україні після широкомасштабного вторгнення Колективне обговорення. За допомогою методу «Прес» обговоріть і визначте, що заважає Україні стати повноправним членом ЄС і НАТО. </td><td> <i>просторова</i> <i>хронологічна</i> <i>інформаційна логічна, мовленнєва, соціальна</i> </td>	Де відбувалися головні бої у 2023 р.? Складіть хронологію основних подій в Україні після широкомасштабного вторгнення Колективне обговорення. За допомогою методу «Прес» обговоріть і визначте, що заважає Україні стати повноправним членом ЄС і НАТО.	<i>просторова</i> <i>хронологічна</i> <i>інформаційна логічна, мовленнєва, соціальна</i>
--	--	---	---

10 хв	V. Систематизація знань		Кроссенс Приклад 3: Від агресії до відбудови  Завдання для учнів - розгадати зашифровані вчителем асоціативні зв'язки від агресії та окупації через захист, руйнування, втрати, звільнення до відбудови після війни. Учні мають пояснити, як події пов'язані між собою причинно-наслідковими зв'язками. Хмара слів https://www.menti.com/al6zju3nafca  Метод «Займи позицію»: Як ви вважаєте, чи можна вважати повернення українців додому	логічна, аксіологічна хронологічна Цифрова, соціальна аксіологічна, мовленнєва соціальна
-------	-------------------------------	--	--	---

			після евакуації проявом віри в майбутнє України? Гра «Знайди помилку» Гра “Знайди помилку” Після початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2020 р. життя українського суспільства майже не змінилося, адже бойові дії стосувалися лише прифронтових територій. Значна частина населення була змушена залишити свої домівки, проте всі ці люди виїхали за кордон і отримали статус біженців. Внутрішньо переміщені особи переважно оселилися на тимчасово окупованих територіях, бо саме там було найбезпечніше. Найбільше українських біженців прийняли країни Азії, зокрема Китай та Японія. В Україні допомогу переселенцям надавали лише державні установи, тоді як волонтери й місцеві громади не відігравали помітної ролі. Частина громадян України, що опинилися на окупованих територіях, були категорично проти колабораційної діяльності 23 червня 2023 р. рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС	логічна, інформаційна, мовленнєва, соціальна
1 хв	VI. Висновки	 Початок широкомасштабного вторгнення Росії в Україну засвідчив, що війна 2014 р. перейшла в новий, відкритий і масштабний етап боротьби за незалежність України.  Битва за Київ стала прикладом зриву російського плану швидкого захоплення столиці та збереження української державності.  Битва за Харків і контрнаступ українських військ показали здатність ЗСУ не лише обороняти великі міста, а й звільняти окуповані території.  Битва за південь України мала важливе стратегічне значення, адже саме тут вирішувалася доля Херсона, Миколаєва, Одеси та контролю над Чорним морем.  Битва за Донбас і оборона Маріуполя стали символом мужності, стійкості та самопожертви українських захисників.		

		 Міжнародна підтримка України довела, що боротьба українського народу має значення не лише для України, а й для безпеки всієї Європи.  Проблема ВПО, біженців і повсякдення в умовах війни показала, що війна вплинула на життя мільйонів людей і стала важким випробуванням для суспільства.  Релігія та культура під час війни допомагають підтримувати моральний дух, національну ідентичність і віру українців у перемогу.  Рух Опору на тимчасово окупованих територіях довів, що українці продовжують чинити спротив навіть в умовах окупації.  Бойові дії 2023–2024 рр. засвідчили перехід війни у фазу тривалого виснаження, технологічної боротьби та поступового послаблення військового потенціалу Росії.		
1 хв	VII. Домашнє завдання		Обов'язкове: - Опрацювати параграф 33 - Складіть карту пам'яті з теми «Широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну» Додаткове: - Напишіть лист майбутньому поколінню на тему: «Що українці показали світові під час повномасштабної війни». Поясніть, які цінності стали особливо важливими для українського суспільства. - Створіть комікс за допомогою Pixton на одну з тем: «Один день волонтера», «Історія переселенської родини», «Школяр із прифронтового міста», «Лист до майбутнього покоління».	